

**CSÁK
MÁTÉ**

ÉPÍTÉSZ

Csák Máté
Az élet álom

Csák Máté: Esszék

Válogatott visszaemlékezések, elemzések a szerző életének utolsó fél évéből.

Szerző

© Csák Máté

Bevezető:

Vadász György: Az élet álom

Szerkesztő

Csák Ferenc

A kötetet tervezte

Kneisz István

Fotó

© Németh András

Grafika

Ex libris – 4. oldal, Vagyóczky Károly grafikusművész Csák Máténak készített rézkarca

Kiadó

© Virtual Market Kft., 1027 Budapest, Ganz utca 5-7.
Letölthető a Magyar Elektronikus Könyvtárból (mek.oszk.hu)
www.kormendigaleria.hu – info@kormendigaleria.hu

Körmendi Galéria Budapest sorozat
ISBN 978-615-6234-19-3 (print)
ISBN 978-615-6234-20-9 (pdf)
2021

Nyomda

Tolonic Gergely
Virtuóz Nyomdaipari Kft.

Felelős kiadó

dr. Körmendi Anna

A harmincéves Körmendi Galéria 55. kiadványa.
The 55th publication of the 30-year-old Körmendi Gallery.

CSÁK MÁTÉ

AZ ÉLET ÁLOM

KÖRMENDI
KIADÓ
2021

Az Élet Álom – Csák Máté

*(elhangzott Csák Máté építész kiállításának megnyitóján,
2004. november 23-án, a Körmendi Galériában.)*

EX LIBRIS CSÁK MÁTÉ

Csák Máté egész életében elegáns, mint egy 1800-as évekbeli gazdag művészember.

Kesernyész, mosolygós, olykor gúnyos is – de teheti, hiszen szinte láthatatlanul átsejlik életén az Emberség. Újkígyós is tett hozzá valamit. Ott élt, több mint tíz évig. A hatgyerekes Hürkecz család – Mari néni és Feri bácsi – foglalkoztak a nevelésével. Ott tanult állékonytárgyat, amiért máig hálás nekik.

Csák Máté mecénász.

Az utolsók közül való.

Az Élet Álom – ilyen címmel megnyitni ma egy kiállítást, gyönyörűség.

És Hit.

És Erő.

Meg Tisztesség.

Az Emberek – az Isten és az Álom felé.

Rend van ebben az Álomban.

Rend van az Ő álmában.

Elegancia.

Magányosság.

Sőt – talán olykor-olykor Egyedüllét, melyet hegedű és zongorahang háttérrel.

És versek is.

És építész, rajz és ecset.

Rég-volt időkől származó.

A beszélgetések, a talányok, a karonfogva-sétálások, a halk, úri disputálás messzi idejéből, a virágcsokrok, a kézcsók, a kalap-emelések ünnepi halkságaiból, az udvarlások felejthetetlen, finom emelkedettségeiből.

– az Élet Álom.

Hidegnek éreztem valaha.

Holott az a magányossága volt.

És távolságtartónak.

Ami csupán a fegyelmezettsége volt.

Rend van az Ő álmában.

Nem szigorú, de Rend.

Az Élet Álom.

Nem tarka-barka összevisszaság, nem csapongások végtelen sora, hanem Rend.

Emberi Rend.

Valamit születése óta hurcol magával. Talán épp ezt a megkülönböztető Rendet öltözködésben, viselkedésben, építészében, rajzaiban és festményeiben, az Emberi Rend folyamatosságában, mely átsüt Lényén, változatlanul, változatlan Lényén – az Élet Álom.

Az Álom átvonul életén, Fény ragyog benne, Fény, régvolt idők gyertyás-fáklyás fényei.

És ezek mindennapjai.

A fényeké.

Sárgák az Ő örömfényei, kékek a hitek kergetései.

Egymásba folyik az Élet minden rezdülése, futnak vonalai, és Eget tükröz a földi víz.

Egyszer hazaérkezik.

Elegáns, vasalt mellényű, szürke ruhában, szívében zeneszó, és körülötte a múlt és jelen színeinek végtelen sora.

Aztán vélt szabadságát odaadja a Szélnek.

Az Élet Álom.

A főváros Városházája

Megbízta, mint építésmérnököt a Budapest Főváros Tanácsa úgynevezett nyolcas ügyosztály, azaz a Városrendezési -és Építész Főosztály dolgozóját, hogy nézzek körül a fővárosban, a Városháza átköltöztetésére alkalmas épület megkeresésére. Így utólag azt hiszem, hogy megbízásomnak komoly okai voltak. Én akkor már egy évtizede ott dolgozó, jó gyakorlatú, tapasztalt építésmérnöknek számítottam, így magát a megbízásomat még így utólag is nagyon komolynak kellennem. Tény, hogy megbízásomnak komoly okai voltak, legalább is kettő. Az egyik, hogy az a Városháza ott, ahol volt és ahol most is van, nem túl alkalmas egy nagyváros polgármesteri hivatala feladatainak ellátására. Akkor már 100 éve, hiszen 100 éves volt a főváros. Ez a ház volt a Városháza. De addigra már kettő is volt belőle, mert épült egy új Városháza is. Ez utóbbi a Váci utca déli felében épült és tartalmazott egy nagy üléstermet, dísztermet vagy tanácstermet az első emeltén. Maga a Városház utcában lévő Tanácselnöki, később Polgármesteri Hivatal a korábban invalidus katonák részére készült laktanya. Ez eredetileg egy négyudvaros, hatalmas épülettömegnek indult, ami azonban soha nem épült meg teljesen. Martinelli által tervezett négyudvaros épületmonstrum szolgált volna. Az osztrák-magyar monarchiát megelőzően több ilyen is volt Pest vá-

ros területén. Egyik az új épület volt, másik pedig ez a Martinelli-ház. Az egyiket már rég lebontották. Híres arról, hogy ott végezték ki a szabadságharc után az első magyar miniszterelnököt, ugyanakkor amikor Aradon a tizenhárom áldozatot. A Martinelli-ház azonban soha nem készült el teljesen, egyes hiányosságai szembetűnőek. Más hiányosságait viszont a politika alakulása okozta. Az a négy udvar soha nem készült el, mert a belső kis körútra néző szárny mindeztig nem épült meg, tervpályázati anyagokban azonban annak a pályázatnak megfelelően rajzban került előadásra. Az el nem készült invalidus ház, tehát a Martinelli-féle laktanya átalakítására is mutatkozott példa, amikor az első világháború végén megsokasodtak a magára hagyott anyaország feladatai. A már elkészült kettő darab udvart ideiglenesen kettő keresztszárnyal megosztották. Azt, hogy ideiglenesen az építészkaron kialakult ironikus megfogalmazás szerint örökérvényűnek tekintették. Bölcs tanáraink szerint a provizórikus azt jelenti, hogy örökké tart. Erre viszonylag sok példát találunk, itt csak annyi a fontos belőle, hogy ezek az igen zavaró, udvari keresztszárnyak már száz éve funkcionálnak.

A híres, finn építész Kanadában akkor építette meg forradalmian új városházáját, amelyik feladatát kívülről is jól tükröződő-

en oldotta meg. Egy városházának ugyanis két alapfunkciója van. Egyik a hivatalnokok munkahelyét jelenti, a másik pedig azt a tanácstermet vagy üléstermet vagy inkább gyűléstermet, ahol a különböző pártok delegáltjai és különböző kerületek képviselői, sőt maguknak a szakmai területeknek a külön képviselői egyeztetni, illetve összeülni tudnak. Az másutt elvárható, hogy senki ne beszéljen olyan témáról, amiről nem tudja, hogy mi az, ezért például Helsinkiben a rou-suori által tervezett Városháza nagytermében egész teremfalnyi eltolható térképek vannak és amiről tárgyalnak, azt veszik elő. Azt tudjuk, hogy a finn példa sűrítve mutatja a szakmai gondolkodás, az előkészítés, a döntés és a végrehajtás egységes, de mégis külön-külön működő periódusait; olyan nincs, hogy mindenki döntsön, olyan pedig pláne nincsen, hogy valaki úgy döntsön, hogy nem hisz annak előkészítettségében és még kevésbé hisz döntése végrehajtásának szakszerű realitásában. Az dönt, akit erre a célra a lakosság megválaszt, de döntésének akkor is helyesnek kell lennie, ha ő ennek a területnek nem szaktudósa. Vannak persze, akik azt hiszik magukról, hogy ők már főorvosok, tehát mindenhez értenek, de ha nem homályosul el a szemük a saját nagyságuktól, akkor látniuk kellene, hogy még a saját szakmájukon belül sem általánosan perfektek, nem hogy más területekhez kifogástalanul értse- nek. Nagy segítségünkre van a harmadik tudományos és technikai forradalom, amelyik a számítógép elterjedésével másodpercek törtreszére redukál évtizednyi gondolkodási folyamatokat. És ezeket a számítógépeket, illetve az ezen alapuló mindenféle készülé- keket már az egészen kis gyerekek is boszor- kányos ügyességgel használják. Visszatérve a Városháza témájához, nem felejtethjük el, hogy az eredeti, első Erzsébet-híd megépíté-

sekor a klasszicista Pest klasszicista városházáját szép, tornyos épületet le kellett bontani és azóta is nem pótlásáról, hanem csak helyettesítéséről van szó.

A város, mint tudjuk már a reformkorban is szakadatlan növekedésben volt, amelyik növekedésnek nem volt igazi krónikása, bár Jókai Mór rengeteget írt – nagyon szemléletesen – mi több érzékletesen a városfejlődésről, de ez nem szervetlenül az ország egészétől függetlenül zajlott. Ennek nemcsak vidám történéseit – epizódok sorát – Mikszáth Kálmán is feldolgozta, aki mellékesen megalapította a Magyar Újságírók Országos Szövetségét, amelynek nagyterme azóta is mindig róla van elnevezve.

A főváros és a maihoz képest hatalmas ország lüktető organizmusát egy hazánktól független találmány, a vasútrenszder, a gőzmozdony tökéletesedése okozta. ezért is a Kárpát-medence földrajzi adottságai sugaras rendszert biztosított az országnak. Az a vasút, amelyet már Petőfi Sándor megénekel, megváltoztatta Európát, Amerikát és a három Nobel testvér révén a cári Oroszország területét. Oroszország olyan nagy, hogy most a száguldó vonatok korábban a transzibériai expressznek több, mint egy hetébe telik, hogy Moszkvától Vlagyivosztokig eljussanak, akármi van a vonaton, akárki utazik rajta, akár katonai csapatokat szállít vagy csak fegyvereket vagy turistákat. Ez a vasútrenszder képes volt felfuttatni a föld lakott részének többségét. Érdekessége az, hogy még ma is van mit tökéletesíteni rajta, mint amilyen néhány évtizede a Csalagút, legutóbb pedig a Bernath alagút.

Bonyolultabbá tette a helyzetet, hogy a kiegyezés után az osztrák-magyar monarchiának két fővárosa lett. Bécs és Budapest szinte versengett egymással. A császárváros, Bécs ugyanolyan eklektikus építészeti hangvételű,

mint Budapest és még részletei is sokban hasonlítanak. Ugyanazokból a kőbányákból szedték össze a kellő szilárdságú, mégis jól faragható köveket, sőt van olyan ház, a Szép utca és Kossuth Lajos utca sarkán, amelynek tervét az élelmes építész Bécsben is és Budapesten is eladta megrendeljenek és a két fővárosban ugyanaz az épület megépülhetett. Ebben az időben Bécs is új városházát kapott. Jellemző a korra és kétpólusú monarchiánkra ugyanaz a Schmidt építész kapta a bécsi városházára a megbízást, aki a pécsi négytornyú főtemplomot helyreállította. Mind Bécsben, mind Budapesten új – legalább is Budapesten feltétlenül új – szerepet kapott a különleges adottságokkal megáldott, inkább talán Magyarországon küzdelmesen kialakított tulajdonságokkal bíró zsidóság is.

Már akkor lehetett tudni és itt ezért nem is lehet említés nélkül hagyni, hogy az ötven nemzetből felépülő osztrák-magyar monarchia a maga két uralkodó nemzetével nem lehetett tartósan életképes. A csehek, a morvák, a szlovákok, a románok, a szerbek, a lengyelek, az ukránok, az olaszok, a horvátok, a bosnyákok jelentős kultúrával rendelkeztek. Többnyire saját nyelvük volt és nagyon megalázzónak tekintették, hogy ebbe a felállásba ők nem jutottak szerephez.

Visszatérve a budapesti Városházára a török elleni felszabadító háborúk után nagyon sok rokkant katona elszállásolása ezeket akarta a Martinelli-féle invadilus kaszárnya kiszolgálni. Ami elkészült, az körültekintően gondosan készült el. Volt templom, lovaskocsi behajtó, gyalogosporta, belül gabonatárolók, de azután ez visszaesett, mert maga a török háborúskodás véget ért. Meg kell említeni, hogy a Budapest vedúta kötetében Rózsa Gyuri, aki nem azonos a hasonnevű TV-sztárral, hanem nagyon komoly gyakorlatú történész, azzal kezdi, hogy Buda visszafoglalása

előtt az ugyancsak Török Bálint által védett várat a Habsburg csapatok ostromolták. Ezt nekünk szemérmesen elfelejtették megtanítani, hogy azokat a törököket, akik Budát elfoglalták maga a Török Bálint hívta be és így aztán ők okozták a végét. A városházát Kelet-Európában a városok különbözőségének megfelelően igen eltérő, de az biztos, hogy annak a városnak az előjárósága a Városházáról hozta meg döntéseit. A Hotel de Ville, a Rathaus, ugyanazok az adottságok és lehetőségek éltették, akár a Rajna partjáról, akár Prágáról, akár Lőcséről volt szó. Sok érdekes történelmi példa és kivétel van, legismertebbek talán a soproniak, amikor a feudalizmus fénykorában a soproni polgárok egy gonosz, nemes rablólovagot halálra ítélték és kivégeztették saját hóhérjukkal a császárvárostól kőhajításnyira. Ha nem lenne érdekes, nem említeném, hogy ez alapvetően ellentétes volt a feudalizmus nemesek és nem nemesek embercsoportja különbözőségének a megsértésére, mert elvben egy nem nemes ember szemét sem emelhetette egy nemesre, nemhogy kezét. Sőt elítélje és lefejeztesse őt. Az uralkodó piramis csúcsán a király védve a császárat és ezt a piramist kikezdeni, polgárnak megengedhetetlen volt. Az uralkodó Bécsben viszont azt is tudta, hogy ha a nemesi előjogok ellen fordul, maga alatt bontja meg a piramist. Ha pedig a városi polgárok ellen kíméletlen, sok adóbevételtől esik el. Nagyon komoly, lényegbevágó kérdésről lévén szó megfontolt eredmény született. A nemeseket ért sérelem nem maradhatott bosszú nélkül, a polgárokat viszont nem lehetett igazuktól megfosztani, így Bécs úgy döntött, hogy fizessenek meg a soproni polgárok tekintélyes összeget az udvarnak.

Akkor amikor engem megbíztak a Városháza új helyének kijelölésével, volt egy érvényes kormányhatározat, amelyiket az idő

már megérlelt, mint a homokban a teknősbékatőjásokat a nap. Nevezetesen úgy gondolták, hogyha a mezőgazdaság nem Budapesten van, akkor a Mezőgazdasági Minisztériumnak sem feltétlen Budapesten kell lennie, de leginkább a Honvédelmi Minisztérium gyönyörűen modern épülete kőhajításnyira a Parlamenttől érezte azt, hogy nem helyes a honvédség irányítását, sőt a légierő irányítását egy másik épületben, sőt a légvédelem irányítását egy harmadik épületben ide koncentrálni. A Honvédelmi Minisztérium épülete már eleve irodaháznak lett tervezve, elegendő lett volna a Fővárosi Tanács funkcióihoz. A másik ok tehát, ami miatt én ezt a feladatot megkaptam, nemcsak a Martinelli-ház alkalmatlansága, hanem más irodarendeltetésű épületek alkalmassága volt.

Már akkor arra gondoltam, hogyha a Steindl-féle Parlament a Duna partjánál, a Városháza is ott kell álljon valahol. Így természetesen a pártközpont modern, fehér épületére gondoltam. Mikor ez szűk körben szóban barátaimnak elmondtam, akik szakemberek voltak, azt javasolták, hogy semmiképpen se írjam le logikusnak tűnő ötletemet, mert van valami, ami ugyan nem logikus, de fontos, fontosabb a logikánál. Nevezetesen a pártirányítás kérdése. Magyarországon a pártirányítás kétségbevonhatatlan, láthattuk akkor is, amikor a Fővárosi Tanács elnökét kinevezték a Népszabadság főszerkesztőjének. Ezt ő maga is abból az újságból tudta meg, amit minden reggel a kávéjához az asztalához tettek és amíg ő csodálkozott, addig kétmillió fővárosi lakos fellázadt, hogy választott funkcióból utasításra máshová kinevezni valakit megfontolatlan, politikailag megengedhetetlen. Leleplezően disznó dolog. Akkor kijött egy elvtárs a Fehér Házból és elmagyarázta nekünk, akik ott a későbbi Merlin Színház termében összegyűltünk,

hogy két olyan kérdés van ma Magyarországon, ami nem lehet semmilyen vita témája. Az egyik pontosan ez a pártirányítás. Valaki megkérdezte közölünk, hogy mi a másik. Mire elmondta, hogy ezt azért 1956 óta illene tudni, a Szovjetunió vezető szerepe vitathatatlan. Mi okosabbak hamarabb megtanultuk, hogy nincs kérdés, alkalmazkodás van és aztán úgy múlt el az egész, hogy ma már se nem az a párt, sem a Szovjetunió nem létezik.

A fővárosnak viszont krónikus a városháza problémája, amit gazdaságosan ezzel az épülettel méltó módon meg lehetne oldani. A Parlament mellett a Duna-parton nagyon méltó helye lenne a Városházának és azzal, hogy az Országgyűlés képviselői létszáma a felére olvadt, az irodaház ennek az igénynek jól megfelelne.

Sajnos azok, akiken ez múlik, azok nem tudnak egyetérteni pedig egy családhoz tartoznak.

Könnyű lenne belekényszerülni egy kormánykritika aktualitásába, de ez nem egy építész feladata. Annak ellenére, hogy másutt egy ilyen kis ország minden gondját rá lehet egy tájékozott, szervezőképes építészre bízni, itt nem beszélhetünk erről. A többi témáról, amiről beszélünk, majd egy másik fejezetben fogunk.

A Ferenciek tere

Az Erzsébet-hídtól az Astoriáig a főváros legfontosabb, rendeltetését tekintve legkomolyabb gondjait hordozó, városrendezé-sileg legbonyolultabb városi tere „Az utcák, terek művészetének” Budapesten legizgalmasabb feladata, helyzete, állapota.

Valami, amit az utóbbi időben nagyon elrontottunk, annak ellenére, hogy előtte ugyanannyi ideig jó irányba fejlesztettük. Ez a Ferenciek tere, annak is a forgalma. Amiről mi most már nem tehetünk. Ez az első tévedés több, mint fél évszázada az új Erzsébet-híd hídfőinek kialakításakor történt. Az új Erzsébet-híd alatt, ezt a régi helyén, de új szerkezettel, kábelszerkezettel kialakított hidat érttem és az az alapvonása, ami a legjellemzőbb volt a régi Erzsébet-hídnak is, hogy a Dunába egyáltalán nincs pillére. A Duna itt olyan keskeny, gyors sodrású és vízingadozásra nem nagyon van lehetőség, hogy itt a Duna medrét pillérrel szűkíteni már nem lehetett volna. Lehet, hogy valaki akadna, aki ki tudná nyomozni. Esetleg magyarázatot is tudna adni rá, de tény, hogy az Erzsébet-hídon az új kábelhídon is villamosforgalmat terveztek és így hídfőit is ennek megfelelően alakították ki. A villamos – nehogy megverjenek ezekért a közismert tényeken alapuló mondataimért – másmilyen kanyarokat, rézsűket kíván. A villamos kerekei esetében ugyanis acél gördül acélon. Ez csak nagyon enyhe lejtőt

és nagyobb sugarú ív megtételét teszi lehetővé. Svájcban a meredekebb terepen ez több alagutat, több völgyhidat és még úgy is kötélvontatást és fogaskerekűt tesz szükségessé, ami itt nálunk a Duna partján egy hídfőben nyilván föl sem merülhetett. Ugyanis a villamos egészen más terepkialakítást kíván egy hídfőben, mintha nem járna ott acél acélon, hanem csak például autógumi aszfalton. Aszfaltból mára már kétszázféle van. Alkalmazása ugyanúgy az időjárásnak, mint a helyi útviszonyoknak is függvénye.

Tény, hogy megépültek a hídfők és a híd villamosközlekedése és rövid időn belül – emlékeim szerint két év alatt levették a villamost a forgalmi sávok közül – ez azután örökre így maradt. Valószínűleg így is marad, következőleg a részük ma már lehetnének meredekebbek, a kanyarok élesebbek, azaz minden lehetne egy kicsit másként, de ezt ilyennek kell elfogadni és ilyennek is fogadták el és fogják a jövőben is elfogadni, továbbra is. Amikor ez történt félszáz éve, sokat vitatkoztak rajta. Biztosan szerepet kapott a metró maga óriási utasszámával. Akkor felmerült a felelősség kérdése is, hiszen átgondoltalannak tűnt az átváltozás. Rendetlenségre utalt. De gondoljuk csak végig. Békeidőben bármilyen hosszú lehete a tervezés ideje egy hídnak, hídfőinek és a rávezető utaknak. Ez lehet évtized is. Háborúban egy

utásztiszt, mint a fogorvos, csak int és eldől az átkelőhely sorsa. Szerencsére béke volt, ez a megoldás a hosszú tervezési idővel sikert hozott.

Pedig amiről szó volt és van még ma is, az nem akárhol történt. A Duna jobb partján a rómaiak idejében húzódott Pannónia határa, a limes. Ez erődítmények, katonai erődök, polgárvárosok és őrtornyok hosszú sora volt. Bécstől Belgrádig Budapestünk területén Aquincumtól a Nagytétényi kasztromig.

Védekezésrendszerük néha átnyúlt a Duna bal partjára is. Mai fővárosunk területén az ún. kontra aquincumi erőd esik. Ez pontosan itt van, helyesebben itt volt és csak maradványai vannak ma is itt mi területünkön a belvárosi templomnál. Itt alkalmas volt a rómaiaknak védelmüket a másik oldalra is kiterjeszteni. A Duna partjain ugyanis évszázadokon keresztül másként néztek ki, mint ma, amikor mindkét oldalon rakpartot, rajta utat és árvízi töltést találunk. Régen a Duna gödöllői dombságig elborította az lapályt, mocsár, ártéri erdő, halászterület, sás, nádas volt. Ha igaz, hogy Mátyást a Duna jegén, tehát az nem magán a folyamon, hanem annak árterülete, annak befagyása után volt látogatható, itt azonban a maradványai álltak bizonyítottan. Erőd volt kontra Aquincum. Ma látogatható.

Ha már a rómaiak, utánuk mindenki. A legpestibb belváros tanúsítja, hogy a középkori belvárosi templom itt alakult ki. Magát az első Erzsébet-hidat határozott útrendszerrel kellett feltöltenie. Ezt ezután két palotával, a Klotilddal és a Matilddal hangsúlyozták ki a forrongó város fejlődése idején.

Az egyetlen vontatóerő a ló volt. Lovaskocsi számára épült ki a forgalmi rend. Amikor azt mondjuk, hogy az Astoriáig, nem a divatos szállodást értjük alatta, hanem az ott volt városfalat, a Hatvani Kaput, amit emlék-

tábla örökít meg a Múzeum körút és Károly körút találkozásánál, a Kossuth és Rákóczi utak egybefonódásánál. Kialakult a város Kelet-Nyugati vagy ha úgy tetszik a nyugat-keleti tengelye, később fénytengelye. A Dunánál nem szabad elhallgatni valamit. Nem is hallgathatjuk el, inkább csak elfelejtjük. A Duna mindig is Európa legnagyobb folyama volt 2800 km-ével ugyan messze van a Gangesztől, az Amazonastól, a Mississippitől, de azok szerepét Európában a Duna töltötte be. Országút volt, vízi országút. Áruszállításra, állatok, piaci áruk szállítására, hadseregek, katonai csoportok szállítására volt alkalmas. Jókai Mór villája, aki gyerekként, kamaszként ott ült a horgászok között és hallgatta a történeteket, nem mesevilág volt. Maradványát ma is őrzik szerb városok (például Szentendre), sváb városok. Az egyik itt volt, míg el nem bontották. A Tabán a kikötők világának kísérő jellemzője. A Tabánban kocsma kocsma hátán, matrózok és alkalmi szeretőik hangoskodása, víg zsivaly, züllött élet és a fedetlen Ördög-árok szennyvize, mint bármelyik Európai kikötőben. Később, alig feljebb a Várhegy csak átmenő vendégként néhány napra a nagyméltóságú méltóságteljes királyné sé tált a császár folyóját nézve a király kertjében és hogy ne zavarja a két világ egymást, közöttük a Várkert Bazár. 1962-ben első helyreállításában, mint kisasas közreműködtem. Külön tanulmány. A másik oldalon hajóállomások, Széchenyi után az első gőzhajók. Egészen új világ. Senkinek nem lett volna kedve innen kivándorolni. Kőműves kalapáccsal és ágy-szekercével, gépek nélkül felépült egy város a világ legnagyobb malomiparával, hidjaival, lakóépületeivel. Egy malomgépészből, Ganz Ábrahám gyárosból a világ egyik első közlekedési gépésze lett. Öntödéiben épületoszlopokat, gyönyörű tartószerkezeteket építettek. Vetekedett a világ legjobbjaival.

De itt a Ferenciek terén egyre bonyolódott a helyzet. Fényképek vannak abból az időből, amikor a legelső autók megjelentek az utakon. Hordárok, kétkerekű kocsin kézi erővel hordták az árut. Ez a háború után még az új híd megépülése előtt bonyolultabbá kuszálódott. A híd nemcsak nem segített, fokozta a forgalom bonyolultságát. „Oda menjünk sétálni, ahol a földön lehet járni.” Mondták kislányaim és a gyalogos Váci utcára gondoltak. Csak néhány szakember tudta, hogy mi van ezen a téren. Tokióban, Chicagóban, New Yorkban a Trafik Jam, a politikusok azt hangoztatták, hogy ott igen, de itt, ahol tervgazdaság van működik a TAFT (tervszerű, arányos, fejlődés törvénye) a kapitalista rendeltetés nem fordulhat elő.

Sem pénz, sem hatalom nem volt a megoldásra. Megindult az „Árkadosítás” folyamata. A járdát megszüntették, bevittük az épületek alá. Ez legkevesebb egy forgalmi sávot jelentett és művelői hangsúlyozták, hogy a gyalogosok fedetten közlekedhetnek és nem csapják össze sárral a mellettük elsuhanó autók a ruháikat.

A belváros kereskedelmi forgalma meg-többszöröződött. Ez a célforgalmat is növelte. Nőtt a káosz. De az Astoria és a Ferenciek tere között megindult az árkadosítás, az Astoria felől ugyanúgy, mint a Ferenciek tere felől, de érthetően csak a Kossuth Lajos utca északi oldalán. A déli oldalon a Ferenciek szép temploma az árkadosítást már eleve lehetetlenné tette az, hogy a templom idáig elnyúl. A templom oldalán van báró Wesselényi Miklósnak, az árvízi hajósnak nagyméretű, gyönyörű, bronz emléktáblája. Az árkadosítása a Duna felől a Városház felől elakadt, a Károly körüttől csak a Semmelweis utcáig haladt. Az, hogy jó ötlet volt, senki nem vitatta. Folytatása részletkérdéseken múlt. Technikailag nem volt elháríthatatlan

akadálya. Egy cukrászda, egy mozi, néhány üzlet a város fejlődése ennél fontosabb volt.

Történt viszont egy igen jelentős előrelépés a fő forgalmi tengely akadálytalanítására. Ez önmagában sem volt elhanyagolható, de amit kiderített a jövőre nézve, elsőrendű lehetőség feltárása volt.

A Kálvin térről a Kecskeméti utcán a Petőfi Sándor utca felé a szint béli autó- és autóbusz kereszteződést sikerült megszüntetni. Itt levitték a forgalmat a kéreg alá és lent a föld alatt elágazást létesítettek. Az elágazás egyik ága egyenesen a Petőfi Sándor utcába, másik ága még a föld alatt balra kanyarodva föl az Erzsébet-hídra vezetett. Ez azt jelentette, hogy a gyalogosoknak is le kellett menniük a szint alá és nekik olcsó megoldásként nem mozgólépcsőt építettek. A busszal kossarakkal közlekedő idős hölgyek az egészet úgy ahogy volt, elítélték. Ahol csak lehet el-leneztek. De balesetmentes volt, így tartósan megvalósult.

Mindennél fontosabb, hogy az eljárásnak volt egy rendkívül fontos tapasztalati – szonda- hatása. Ez pedig az, hogy itt lehet nem elvileg, hanem egészen biztosan gyakorlatban is bizonyított kétszintes, méghozzá lefelé kétszintes forgalmi csomópontot kialakítani, egy szint alatti sáv lehetősége.

Arra több példa volt addigra, hogy hasonló feladatok felüljáróval megoldhatóak. Prejsich Gábor arról beszélt, sőt tanulmányt is írt, hogy ezek létesítésének kapacitása nem végtelen. Évente egyet tudunk építeni, mert egyet lehet. Tíz év kell tehát 10 létesítéséhez. De ennek látványa ellene volt a városszerkezetnek. A Nyugati tér, a Baross tér sokakban ellenérzést keltett. A BAH csomópont határeset volt.

De az úgy kétszintes, hogy a látványt megőrizve forgalmi megoldás mindenütt közművitát iniciált. A budai hídfő a hegyesoldalon

már kialakult. Olyan volt a Gellért-hegy és a vár között „nemcsak elment, de nem jelentett látványban sem gondot.” A pesti hídfő megoldhatóságának a szakemberek örültek. Mindenki tudhatta, akit érdekelt, hogy lehet a Ferenciek terén egy a régi látványt megőrző, remek, korszerű, forgalmi megoldást kialakítani. Itt már addig is bizonyított tény volt, hogy maradhat látványnak eredeti felszín – az utcák, terek szintje – és alatta lehet kiképezni egy akadálytalan autós forgalmi szintet.

Jelen lehettem egy spontán vitán, ahol a megjelentek nagyrészen azt nehezményezték, hogy nincs mozgólépcső a szint alá. Mire felvilágosították őket, hogy a gyalogosoknak egyáltalán nem kell lemenni a szint alá. Oda fönt a téren, mint régen az autók előtti időkben keresztül-kasul, átabotába, fönt a téren járhatnak. A Ferenciek tere olyan lehetett volna látványban, mint az autók előtti időkben.

Páratlan lehetőség merült fel az árkadosítással és a szint alatti autókkal. Visszaállhatott volna a Ferenciek terén a boldog békeidők.

Akkor azonban ránk köszöntött az EU-csatlakozás és vele a felzárkóztató pénzek árama. Itt a belvárosban is ki lehetett és persze kellett is egy gyors tervet kidolgozni a forgalom megoldására. Ennek előkészítésére nem maradt meg az alkalmas, korábbi szakmai gárda. Kipróbálatlan „szalonszakik” igyekeztek összehozni az „Budapest szíve” belvárosi variációt. Utána pedig már ragaszkodni kellett hozzá, bár még a pseudo szakmaisággal is lehetett volna jobbat. De előjöttek a rokonok, hozzá egyáltalán nem értő diletáns fiatalok állították, ha a mellékutcaból ki lehet tiltani az autókat, a főútvonalon ugyan- ezt ugyanúgy következmény nélkül meg lehet csinálni. És párt csatározások kérdésévé

vált az egész város. Főleg a belváros. A Zepelin-ház, a Gulyás Kefi házának lebontása, az iparterv ház, a Vörösmarty tér és a Vigadó között volt HAAS-palota telke stb. stb. De nagyon szép és jó is készült. Például a bankcenter és a Gozsdu-ház korszerű helyreállítása.

A Ferenciek terét minden bizonyított lehetőség ellenére forgalmilag tönkretették. Most rá lehet hajtani az Erzsébet-hídra délről Buda felé, úgy, hogy a hídról a Keleti Pályaudvar felé vezető forgalmat le kell állítani. Ilyesmi a világ egyetlen hidjánál sem fordul elő.

Visszamentünk a háború utáni színvonalra. Az, aki annyi butaságot mondott – párt alapon – már megöregedett. Tettéért nem felel. Azt, hogy könyvelésileg ugyanúgy hasznosan lehetett volna funkcionálisan jót is, talán senkit nem érdekel, legalább is most nem.

A fővárosnak „van elég baja”. Ipara, teljesítménye húzza az egész országot előre. Ahova – rozsdavezet helyére – beépítés lenne szükséges és gazdaságosan lehetséges, oda nem történik ilyesmire kísérlet sem. Hova nem lenne szabad odatenni a túlterheltség miatt, oda pedig dől a majd eldózerolni szükséges építőanyag. A már megvalósult, hibás – elrontott példák egyike a Ferenciek tere, ahol 50 év előzetes vizsgálatai mutatták meg a nem hipotetikus lehetőségeket. Néhány intézkedés pedig további évtizedekre jóvátette a jó kiépítés lehetőségét.

Az egyik legkomolyabb, már majdnem ért- hetetlenül elmaradó megoldási hiány a M0 jobb parti negyedének hiánya.

Budapest és Bécs kapcsolata bár néha annak látszott, elsősorban nem politikai jellegű. Nem is csupán földrajzi jellegű. A kapcsolat legfontosabb összetevője a forgalom. Ez ugyan függ a politikától és a földrajzi adottságtól, de itt többről van szó, mint két város

forgalmi kapcsolatáról. A Bécsi kapu a Budai Vár egyik főkapuja. A Bécsi út a város egyik legforgalmasabb útja. Most az M1 hazánk bekapcsolódása Európába. Az M1 Dél-Nyugatról éri el Budapestet, de úgy, hogy iránya Észak-Nyugat. Ha valaki vált, vagy Miskolc felé akar utazni meg kell kerülnie az egész hatalmas várost, egészen a ferihegyi repülőtérig. Most már kész egy negyed Pest legnehezebb és gyönyörűen sikerült eleme a Megyeri-híd. Ez évek óta készen van. A város rossz törvények súlyát szenvedti és egy szerencsétlen politikai katyvaszt. Ez egyszer majd lecsiszolódik. Valószínűleg minden rendbejön, de eddig nagy lehetőségeket szalasztottunk el. Amit itt az M0-ról elsőként elmondtam, az kívülről haladva az első. Itt belül a kerületek és a főváros szervezeti kapcsolatát szabályozták rosszul, túl sokat bíztak a józanészre. Ezt akkor lehet amikor az van. Ha hibádzik, jobb lenne a kényszerítő erő. Ez is fog sikerülni, de várni kell, várni szükséges rá.

Az egyik legfájdalmasabb az elmaradt világkiállítás, ami 100 évvel követhette volna a Budapest Millenniumét. Ez most Budapest – Bécs vagy talán Bécs – Budapest lehetett volna. Páratlan, de nem véletlen lehetőség volt.

Valahogy közelebbről benne voltam, talán érdekelt is. Tudtuk, hogy a dicsőségért Bécs pénzálldozatokra is képes. Ott azonban már rend volt és annak feldugulását nem vállalták. Nálunk még nem volt rend és így a világkiállítás építkezésének zöme, tehát maga a világkiállítás inkább itt lett volna Budapesten. Fele pénz, dupla élvezet.

Most viszont pénzünk az még tényleg nem volt. De a Vasfüggöny megszűnése vonzotta volna az egész világ utazóközönségét. A bemutatkozások és reklámok növelhették volna hírnevünket. Ezt már nem lehetett tönkre-

tenni, de mi megpróbáltuk és sikerült. Elmaradt.

Az, hogy azok miatt hiúsult meg a gondolat, akik a kereskedelembe lettek volna érdekeltek, már meg sem értenénk. Volt, aki akkor sem értette. Ők pedig rá kellett jöjjenek, hogy van a politikai hatalomnál nagyobb dolog is, ami legalább is jobban számolható.

Ez a világkiállítás elmaradása egyelőre fel nem derített hatással volt a plázásodásra, mint városbetegségre. Ha lett volna, itt sem lennének üres kirakatok és üres üzletek a városban, mert maga a város lenne ismét a régi, békebeli Budapest.

És megindult az általános elszegényedés. az akkor alakult vegyes vállalatok sorra szüntek meg. Az országot a rosszul megbíztak még rosszabbul kiárusították. Azzal a produkcióval, amivel itt meg lehetett élni, másutt a felszínen maradni sem lehetett volna. Szomszédságpolitikánkkal, mert korszerűtlen volt már megint, csak szomszédaink profitáltak.

Ha ezt a fővárosra visszavetítve nézzük békaperspektívából, nem is láthatjuk. Kicsit fölre repülve láthatjuk a hiányosságokat. Nagy, kihasználatlan, jó közlekedésű, közművesített területek beépítetlenül és beépítésre előkészítés nélkül nem sokat, inkább hátrányára változott. Kivétel a 13. kerület, ott a Váci út egy csoda. A Duna part egy remek, a lebontott Volga Szállótól jobb lett helyette. Múlik az embereken az, hogy mennyire múlik az embereken, talán semmivel sem tudnám jobban illusztrálni, mint néhány személyes példával a Ferenciek terén.

Naponta legkevesebb kétször fordultam meg ott. A Városházán dolgoztam és a Várban laktam. A kétszöt összekötő autóbusz – örökké a 16-os – a belvárosi templom mellől indult hosszú ideig. Mi készítettük a Ferenciek templomának kőtoronyát. Ahhoz nehéz

állványt kellett építeni. A nehéz állvány és a könnyű állvány között ránézésre látszódik a különbség. A könnyű állvány létrákból – állvány létrákból – esetleg alumínium cső állványokból készül. A vízszintes járda rajta mindig pallókból áll. A palló duplavastag deszka, bár fatelepi logikával inkább a deszka a vastagságában kétfűrészt palló. A pallónak egészségesnek kell lennie. Nem törhet el ott fönt a magasban. Ha eltörne, rajta álló, mozgó emberek leesnének, halálos baleset lehetne a vége. Ezért a földön, egyik végén kicsit magasabbra támasztva egy súlyosabb ember ugrál rajtuk, ha eltörne, félreteszik. Az állványra csak tökéletes kerülhet. De nem elég a könnyű állvány, ha túl magas a torony, túl sok állványszint kerül egymás fölé. Akkor nehéz állvány építése szükséges. Ha viszont követ kell az állványra helyezni, az állványról beépíteni, az állványon esetleg megfaragani, megdolgozni egészen biztos, hogy nehéz állvány szükséges, annak súlyát a könnyű állvány el sem bírná. Ezért itt a Ferenciek templománál nehéz állványt építettünk. Ez gerendákból van. Speciális állványozók, már inkább ácsok készítik. Komoly építmény, nagyon drága és ha már áll, az állásidőre bérleti díjat kell fizetni. Az sem kevés. Az állvány minden kőfaragó munkát messzire láthatóan is kísér, közismert a Parlament központi épületén lassan-lassan körbefutó nehéz állvány, amit boldogan nem látnak. De azok, akik arra dolgoznak, örülnek neki. Nem szakmai rajongásból – bár arra is méltó lenne – hiszen valamikor a vasutak fa nehéz állványokon futottak, ha a völgyhídhoz értek. Ez az állványok fejlődésének új fejezetéhez, például a nyírás felvételéhez vezetett. A Ferenciek templomának nehéz állványát megépíteni, Sőt magának a toronynak a kellő kijavítása a mi dolgunk volt. A toronyzat kőkijavítása is a mi feladatunk volt. Automatikusan a to-

ronytető keresztjének bearanyozását is feladatunknak tartottuk, de akkor a Deák téri evangélikus templom bejárat feletti keresztjének bearanyozásából komoly balhé lett, mert valaki felvetette, hogy nem szabad ilyen vallásos jelekre pénzt költeni, mert ez már klerikális reakció. Hiába hivatkoztak a szakemberek Moszkva hagymakupolás templomi bearanyozására. Ha valaki pápább akar lenni a pápánál, különösképpen, ha pénzért teszi, az nagyon erős. Ezért nálunk kerek-perec le tiltották. Pénzt nem adhatunk ki rá. Vezetőnk azt is megkérdezte, hogy az egyház a saját pénzén – perselypénz- bearanyoztathatja-e a keresztet. A főváros legrangosabb vezetője halogatta a választ. Az állvány elbontása után azonban már erre sem lett volna lehetőség. Az állványt viszont nekünk el kellett bontatnunk, ha nem akarunk állást fizetni. Ezért mi sürgetni kezdtük a választ. Akkor a főnök leíratta velünk a kérdést egy papírra, azt zsebre gyűrte, hogy majd megkérdezi a pártközpontban. Láttuk, hogy a helyzet reménytelen. A katolikus egyház viszont türelmetlen volt, a templomot egy békepap vezette, püspök, országgyűlési képviselő. Tudták, hogy addig aranyozhatnak, amíg ott az állvány abban a magasságban akkor állvány nélkül aranyozni nem lehetett. Szürcsölgettük a mindig szívesen kínált miseborukat – a legjobb borok voltak az országban – és kitaláltuk, hogy ha ott fönt sátrat építenek a kereszt körül – emeletnyi magas volt a kereszt- és az állvány takaróleple alatt bearanyozzák azt, mi már bontjuk is az állványt és utána úgy teszünk, mintha az mindig is ilyen lett volna. Így is történt. Megúsztuk.

Feltűnt viszont egyszer, hogy minden kőfaragó nyakában a távcső jóminőségű katonai távcső lógott. Ez nem jellegzetesen kőfaragó szerszám. Véső, fakalapács, coll stock, derékszög, függőő, vízszintező igen, de távcső

az minek. Egy idő után ott fönt megkérdeztük, mihez kell a távcső. Hát nézni! De mit? Megmutatták. A belvárosban a háztetőkön, a háztetők előtt a tetőteraszokon, a függőfolyósok legfelső szintjén, a lapostetős szakaszokon nagyon sok napos, korláttal védett, napozásra alkalmas, de jól eldugott intim, diszkrét napozóhely adódik. Több, mint bárki gondolná. Ezeken a kis zsebkendőnyi területeken, törölközőkön igen attraktív hölgyek napoztak. Nem gondoltak rá, hogy őket felülről még láthatja valaki, ezért ruha, fürdőruha, fehérnemű nélkül, meztelenül, pucéran napoztak. A látvány így is szép volt. De távcsővel, amikor minden szőrszál kinagyítva látszik, fejedelmi. Akkor pláne. Egy-egy francia filmben talán, de még abban sem igazán. A kőfaragók nem véletlen hordtak kivétel nélkül hatalmas távcsöveket. Ha írásommal közönségsikerre pályáznék, akkor itt most részletesebben belemerülnék a látvány leírásába. A strandon, a plázson, a beachen azok szeretik mutogatni magukat, akiknek van mit mutogatni. Itt azonban az ő öntudatától függetlenül akár gondolja, akár nem gondolja, minden jól látható volt. Fénykép soha nem készült, az nem volt a kőfaragóknak, fényképezőgépet nem lett volna olcsó beszerezni. Volt azonban valami, ilyen etikai tartás is az emberekben, ami mára lassan kiveszőben van. Amit nem illik, azt nem illik. Már bámészkodni sem, de valakit napozás közben, esetleg sportcsapat öltözőjében, zuhanyozójában illetlen dolog. Bár erre már volt bírósági ügy is, mert manapság nagyon könnyű filmre, videóra venni valamit. Akkor, ha valamit látni akartunk, az állványra föl kellett mászni. Nehéz volt napos időben, izzasztó volt, de megérté. Persze dél körül, kora délután volt az igazi.

Amikor arról írtam, hogy föllendülőben volt a belváros kereskedelme, nem a téren lévő eklézsia-kegytárgy boltra gondoltam.

Sok ruházati üzlet nyílt akkoriban, kevés import, inkább belföldi áruval. Volt, aki köbmétere se ládában hozatott itt még divatos, ott már divatja múlt nyakkendőt Bécsből – vívó világbajnok volt az illető – de volt, aki szoknya és nadrág boltot nyitott hölgyeknek itt a Ferenciek terén. Ennek volt egy intimebb része, a Ferenci udvar, ott volt a legdrágább és legjobb minőség.

Építész barátom, építészként nagyon menő. Beállt felesége boltjába szoknya és nadrág eladónak. Mint építésszel, vele beszéltem telefonon, amikor derűsen és hangosan beleszólt a telefonba:

„De jó segged van!”

„Micsoda? Miket beszélsz?”

Meglepő volt. Régi barátok voltunk, normális embernek ismertem. De ez a „De jó segged van!” szokatlanul zavaró volt.

„Nem neked szóltam.” – mondta. „Tudod, most itt vagyok a boltban. Nézem, ahogy próbál a vevő.”

Egy ilyen mondás üzleti hatással van. Minden nő örül, ha olyat vesz, amiben jó a segge. Üzletileg érthető. Egyébként is.

„Hát” – mondtam.

A belvárosi templom kéttornyú, barokk homlokzatával egyik legszebb műemlékünk. De gyönyörű, gótikus, keletelt szentélye és támpillérei folyamatos építészettörténeti tanulságokat mutatnak. Volt előtte egy nagyon szép akácfa, lehetett vagy százéves. Ritkás ágai között nagyon szép volt a homlokzatot nézni. Tulajdonképpen két architektúra, az ellenreformáció barokkja és a természet organikus konstrukciója a fában volt egyszerre egymásra vetítve nézhető. Néha hosszúideg álltam ott és bámultam, azt, ami ma már nincsen. A fát kivágták, a templom egy kicsit magányossá vált. De nem ezt a főnézet szoktuk általában szemügyre venni, mert a híd ellenkező oldalán lévő forgalom jön Pest

felé, innen Budára menő, itt még három sáv háttal van a templom főhomlokzatának. Van a templomnak a Pesti Barnabás utca felől, talán jobb, ha úgy mondom, hogy a százéves étterem felől bejárata. Mi többnyire ott jártunk. Én, mint a műemlék hatóság embere napi kapcsolatban álltam a templomigazgató atyával, akit régen plébánosnak hívtunk. De az egyházi rangok különbözőségeit már ki nem ismerve egyszerűen csak atyának szólítottuk. Miután nálunk a egyházi főtanácsos által irányított pénz is gazdálkodásra szerepelt, így a viszonyunk kölcsönösen baráti volt. Egyszer megkérdeztem a plébános atyát, hol van itt a templomban a közönség wc.

Rám se nézve válaszolt: „A 13. gyóntatófülkébe menj be, ha pisilni akarsz.”

„Hogyan? Tudod, ez középület. Itt kell legyen wc.” Már csak azért is, mert a templomba járó hívek, idősebbek. De egy ilyen épületet elcsúfítani nem lehet. Ezért férfiaknak azt a 13. gyóntatófülkét alakítottuk ki ilyen célra. A templomszolga mindenkinek megmondja, ha ilyen kérdése lenne. Gyónni meg úgy is oda megy a hívő, ahol ég a lámpa a tisztelendő oldalán.

Ez azután egyik soproni palotámban, a Tudósok Házánál felhasználtam. A szép boltozat alatt – Sopronban az emeleten is sok helyen megmaradtak a boltozatok is – egy kis zuhanyt, wc-t, kézmosót kellett beépítenem. Ott hivatkozva a belvárosi templom gyóntatófülkéjére. Belsőépítészeti megoldásként bútorral, gyóntatószékkel kialakítottfülkével oldottam meg a kérdést. A Templom utca a Várkerület és az Ausztriából is ide járok mindig gondosan megnézik és valószínűleg már ők is felhasználták másutt.

Amikor a Ferenciek teréről kezdtem gondolkodni elsősorban, mint nagy lehetőségről és annak szakmailag rossz kihasználásáról gondolkodtam. De látszik, hogy mint a világ-

mindenség a kérdés sem kívülről (M0, Duna folyam), sem belülről nem lehatárolható. Meg kell szoknunk, amit az elmúlt évszázadban meg kellett tanulnunk, hogy kifelé fényévek, befelé az atomszerkezet tovább bonthatósága lehetetleníti a határokat. Nekem, mint építész, városrendező, műemlékvédőnek, ahogy ezt eddig is tettem, ezeken a szakmai gondolatkörökön belül kell maradnom.

A budai Duna-part

Az, hogy a Várhegy nem párhuzamos a Dunával már őseink is tudhatták. A Várhegy déli végéhez ugyanis a Duna közelebb van, mint a Várhegy északi végéhez. Nemcsak jelenleg van közelebb, de valószínűleg amióta a világ világ is közelebb volt. A világ világ népmesei fordulat, tulajdonképpen nem a világról van szó, hanem amióta ember él a földön időtartamot jelöl. Ez néhány tízezer évet jelöl, mint például Szászországban a megkövesedett erdő „Versteinerter Wald” hozzávetőlegesen 300 millió éves. Hogy egy kicsit érthetőbbre váltsak, itt a Dunánál ez a rendetlenség már magának a jó Istennek sem tetszett annak idején, ezért a Duna folyamban egy kisebb szigetet helyezett el, rajta néhány nyúllal. Ezt viszont néhány hitetlen nem helyeselte; végül is micsoda dolog egy kis szigetre nyulakat telepíteni. Istenkáromlásként a szigetet a hitetlenek egyenesen Nyulak-szigetének nevezték el. Micsoda dolog bosszantani az Urat egy ilyen névvel. Az Úr csak azért akarta, hogy itt sziget legyen, hogy az a Duna folyam jobb partját egyre nyugatabbra terelje, ahol van. Így a Várhegy mellett a végén már párhuzam alakulhatott volna ki. De ez az egyébként nagyon logikusnak tűnő elgondolás nem sikerült. Pedig sikerülhetett volna, ha minden úgy alakul. De így is volt rá lehetőség, hogy a Duna jobb partján egy út végig futhasson. Ezen a vonalon ért véget a rómaiak birodalmának tar-

tománya, Pannónia. Az itt lakó emberek azóta is büszkén pannóniaiaknak vallják magukat. Ők stabil, masszív hatalmat jelentettek. Ezt belső erőiken kívül a Duna partján futó limesnek köszönhatték. Ez a limes nem volt más, mint a többszáz éven keresztül fennálló olyan gyöngykoszorú, ahol a gyöngyök egyenként különböző méretű erődök, erődítmények voltak úgy, hogy egyik a másikból szomszédilag gyorsan kisegíthető legyen. Ezt a törekvésüket nem egyszerűen geometrikusan, hanem annál életrevalóbban, organikusan teljesítették. Vagyis az erődítmények, illetve erődök nem egyforma távolságra voltak egymástól, hanem a Duna és galéria erdője adottságait figyelembevéve. Ha a másik oldalon igen hosszan meg sem lehetett közelíteni a Dunát ezen az oldalon is távolabb, ellenkező esetben ezen az oldalon is közelebb voltak egymáshoz az erődített lakó-és védendő helyek. A polgárvárosok és a castrumok. Ők ezt úgy gondolták, hogy ha csak egyetlen éjszakára is megálltak valahol, ott fallal körülvett, nagyon jól védett tábornak kell létesíteniük. Akik titokban lopkodva követték őket, ezt talán észre sem vették. Amikor viszont rájuk támadtak, rá kellett jönniük, hogy a szervezett ellenállás a szervezetten felépített védelem mögött feltörhetetlen pontot képezett. Azok ott tudták – mert mindegyik egyforma volt – hogy észak-déli és kelet-nyugati főutcák szervezték a rendszert.

A Chardo és Decumanus belső forgalmukat is biztosította. Egy ilyen út vezetett a Várhegy előtt a Duna parton észak-délnek és folytatódott a Gellért-hegy előtt annak óriási mészkőtömege árnyékában. De, mert ez a - limes-szakasz – így itt egy kicsit szűkös volt, szemben a rómaiak felépítették a kontra Aquincumot. Ez olyan biztos háromszöget jelentett, ami az egész világ példaképe volt. Amikor azután itt három város: Buda, Pest, Óbuda kialakult és végül 1873-ban egyesültek, Budapest székes főváros megalkotva boldog, gyors növekedésbe kezdtek. Ez persze nem alapok nélkül történt

Mi ma már el sem tudjuk képzelni, hogy legnagyobb királyaink Szent István, Róbert Károly, Nagy Lajos, Zsigmond, Mátyás, ha nem tudott a jégzajlás előtt hazaérni, már egyáltalán nem tudott hazatérni. Ha ő már otthon volt, leghűbb alattvalója esetleg leggazdagabb szövetségese sem tudott hozzá a megáradt vagy az éppen apadó Dunán átjutni. A Duna ebben az évszakban átjárhatatlan volt. Volt ugyan a török időkben olyan hajókból összekapcsolt, anyagából fából lévő hajóhíd, ami elérhetővé tette az egyik oldalról a másikat, de télen- nyáron mindig ott álló kőhíd itt, ahol már szélesebb volt a Duna, nem volt reálisan elképzelhető. Hajókon, csónakokon, dereglyéken átkelni csak ezek birtokában lehetett. Nagyon sokáig, évszázadokkal ezelőttig keskenyebb helyén sem lehetett a folyónak kőhidat átvetni. Itt viszont gyorsabb folyást adott a szűkület a Dunának. Ez pedig nehezebben fagyott be. Ahol átkelőhely volt, ott település alakulhatott ki. Ez mindenütt így volt, nemcsak Európában. Ahol viszont lassú volt a folyó, ott teljes szélességében befagyott. Szánkón, lóháton, gyalog át lehetett kelni a befagyott, néha több kilométeres vízen. Itt a mi térségünkben a szabadságharc kezdete előtt Széchenyi István hatására épült meg hosszú

évek alatt az angol mintájú Clark Ádám-féle Lánchíd. A városok egyesítése, a főváros létrejötte ezt 30 év múlva törvényszerűen követte. Azt, hogy az úgynevezett kiegyezés és a főváros között létrejött 8 év ilyen törvényszerűen szükséges volt. Már nem tudjuk biztosan, de valószínű, hogy kiegyezés nélkül nem lehetett volna két fővárosa az országnak. A Duna-partokról, aki Jókait olvasott lassan mindent tudott. De most sem él előttünk pontosan sem a pesti, sem a budai Duna-partok alakulása. A Duna folyam, mint legfontosabb és leggazdaságosabb vízi út szerepének alakulása, azután a két világégés és utána a Hidegháború ránk gyakorolt hatása, közben pedig a rommá lőtt város, a felrobbantott hidak stb. hiánya és pótlása

A világ és a mi technikai haladásunk egymástól függetlenül is létrehozta volna ezt az új létező várost, amelyik nem olyan, amilyennek lennie kellene, még olyan sem, mint amilyen lehetne, de döcögően fejlődően növekedik. Egyik oka mi magunk, a mi szellemi bénaságunk vagyunk. Ha a Duna-partokat nézzük, első a Duna és a Várhegy nem párhuzamos léte. Ez az Alagúttól délre és még azon túl is rendkívül szoros, ennek megfelelően kiszámított, kétirányú forgalmat tesz lehetővé a Batthyány tértől, a Csalogány utcától egészen a Rózsadombig, sőt azon túl is, jobb szélességi lehetőségeket biztosít.

Erre az adottságra, illetve az ebből fakadó szükségre, mi urbanisták nem figyeltünk eléggé. Azt, hogy a békés, polgár háziasszony valamit nem tud felfogni, megérteni, gyermekeinek továbbadni, tanítványait rávezetni, nem kritizálhatjuk. A foglalkozás ilyen. Ha azonban az, aki képzettsége miatt erre van predesztinálva, ebben a kérdésben téved és nem tudni miért, erős elemzés alatt kell kritizálni. A Clark Ádám térről, tehát a Lánchíd alagút kelet-nyugati tengelytől egyetlen utca

a Fő utca van két járdával és kétirányú forgalmi sávval. Ezt végig kellett volna a Margit-hídig görgetni. És ami ezen kívül még van vagy adódik, arra odafigyelve azt kihasználni. A Duna két partja egy hatalmas észak-déli ország. Adottság. A Dunán több hidat már itt a belső területeken átengedni nem lehet. Ezt nemcsak megfogalmaztuk, lényegében legkevesebb hetven éve, de a Duna alatti alagút ötletét felvetették. Tanáraink tették. De sok minden van, amit tanáraink tettek az elmúlt fél évszázad alatt. Legalább is szándékoztak és szóvá tették, de részben egyszerű butaságból, részben politikai haszonlesés okán, részben mások butaságának ürügyén a fölvetett lehetőségek nem realizálódtak.

Amikor mi az egyetemre a forradalom után első évben bekerültünk, akkor már évek óta élt egy úgynevezett Moszkva tér rendezési gondolat. Amikor ugyanis ott a Széll Kálmán-féle forgalmi csomópont létrejött, az fájdalmasan rossz, lehetetlenül balek volt. Nem volt városi tér, nem volt forgalmi csomópont, egy villamosforduló volt nagyon sütni, szükségből megoldva. Sem a környező terep domborzati adottságaival nem törődve, sem a településszerkezet urbanisztikai érdekeivel még csak nem is foglalkozva, sem a terület általános, városi pontosságát nem felvetve és nem tűrve megoldódott. Több évtizeden keresztül mindenki foglalkozott vele rosszul, türelmetlenül, szakszerűtlenebbül. Végül pályázatot írtak ki rá, a három érintett kerület és a főváros részvételével. A három érintett kerület Budapest legértékesebb területe közül az első a Várkerület, a második Rózsadombtól Hűvösvölgyig, a harmadik pedig a Szabadság-hegy, ma már Széchenyi-hegy. A minisztérium Kévés Gyurka-féle épületének lebontásával egy százévig ott volt börtön helyének felszabadításával senki sem törődött.

A főváros harmadik kerületének, Óbudá-

nak polgármestere, ő maga egyébként mérnökember és nyugodtan mondhatjuk a főpolgármesterek sorában az egyik legjobb, mert ebben a szerencsétlenül alakult politikai társasjátékban a baljós változások, ha némi fenntartással is, de főpolgármesterré emelték akkor, amikor a főváros értékeit inkább menteni, mint föláldozni kellett volna. Jellemző az volt, hogy az egész ország szellemi és ezért politikai elmaradottsága, mint tengerből a szirtet emelte ki a főváros. Ezt a helyzetet sikerült elrontani azzal, hogy olyanokra bízták a fővárost, akik képtelenek voltak primitív önzésükön túl mással foglalkozni. Azt tudjuk ugyan, hogy a dolgoknak nincs vége, nem lehet vége, név szerint, személy szerint mindenki ismer mindenkit. Mindenki, aki alkalmatlan, nem férne rá a papírosra, nemcsak nevük, de talán monogramjuk sem. Visszafelé nem megy az utcaseprő.

Itt most eltekintünk a Moszkva tér rendezésétől, attól, hogyha igaz Finta Jóskának volt rá jó megoldása, de nem azt fogadták el. Ennek a rövid dolgozatnak a témája a Lánchíd és a Margit-híd közötti budai szakasz Duna felőli sávjának megoldása kellene legyen. Ez a közelmúltban több szakaszra, néhány botrányos időszakra oszlott.

A Lánchídnek és a Margit-híd budai hídfője nagyon különbözően készült. A Lánchíd két pillére a Duna vízében áll, nem úgy délebbi társáé, az Erzsébet-hídé, amelynek két pillére a parthoz esik. Mind a két híd alsópályás híd, ellentétben a Margit-híddal, amelyik viszont felsőpályás híd. Sok-sok pillére van, ezek mind a vízben állnak. A Lánchíd budai hídfőjénél nagyon kevés, a Margit-híd budai hídfőjénél sokkal több volt a hely. Ezt még az is fokozza, hogy a Lánchídnek, mint minden ilyen hídnak lánckamrái vannak a parton. Ezek a parthoz horgonyozzák a hidat, ha tehát a lánckamrák megszűnnének, a híd összedőlne, ezért

nagyon gondosan és nagyon óvatosan ki kell kerülni mindenféle vonalvezetéssel a lánckamrákat. ezeknek léte döntő fontosságú. Oly annyira nagy a különbség, hogy a Margit-híd egyik íve már teljes egészében a parton van. Ez alatt az ív alatt egy villamossín pár és több gépkocsi forgalmi sáv halad észak-dél irányba. A villamossín pár a legutóbbi beavatkozás óta egyvágányú, de kétirányú, tehát ugyanazon a villamosvágányon egyszer erre, egyszer eddig arra vagyis ellentétes irányba jár a villamos. Ezért nevezik az egész rendszert „fonódónak”, mert így két különböző rend kapcsolódik, fonódik egymásba.

Tény, hogy itt az alsó rakpart egyik sávja fölültre kerül, ami azért nagyon fontos, mert ilyenre legközelebb lényegesen távolabb, az óbudai sziget bejáratánál van majd csak lehetőség. Ugyanitt az északról jövő sávok közül egy le tud kanyarodni az alsó rakpartra, a vele szemben lévő viszont átjutást biztosít a Margit-hídon Pestre. Először feljuthatsz a hídra és ha már a hídon vagy, mehetsz Pest felé. Ott pedig maradhatsz a Szent István körúton, de elmehetsz délre és északra is. Ezzel itt – mint jeleztük – nem foglalkozunk. Bennünket a budai Duna-part érdekel. Az alsó rakpart itt Budán szerencsés adottság. Nagyon jó, de még nem teljesen kiépült általános forgalmi rend, ugyanis a Budapest fővárost szükségszerűen körül ölelő M0 jelölt út egy része, a Duna jobb parti, északi fele nem készült el. Ez nagyon nagy baj. Elkészült ugyanis az M0 Dunán átívelő északi hidja is, de hiányzik egy fontos szakasz. Így a nagy, nehéz áruszállító forgalom vagy körbe megy, vagy ravaszul átmegy a nagyvároson. Ezt a három évtizedet ugyan behozni már nem tudjuk, befejezni a gyűrűt azonban lehetne. Aki járt már Rómában, az tudja, hogy milyen fontos az „Annulare”, amelyikről 26 leágazás vezet a vagy a körgyűrűn kívül vagy azon belül lévő célpontokhoz.

A hét dombon épült Róma, bár sokkal fontosabb, alapterületileg mégis kisebb Budapestnél. De ilyen nagy kört megtenni ott sem tréfadolog.

A budai Duna-parton maradvát látjuk, hogy a Margit-hídnál – bár itt sem elég – viszonylag több a hely a Lánchídnál ugyanez a hely sokkal szűkösebb. Az alsórakpart mindkét hídnál – kivéve az árvizek néhány napját – funkcionál. Itt két sáv kereszteződés nélkül, tehát 70 km/h sebesség áll rendelkezésre. A Lánchídnál a Hunyadi János út a vár megközelítését jól szolgálja. Kicsit a Vízivárost is elérhetővé teszi, de ez nem fő rendeltetése. A fő észak-déli útvonal a Fő utca. Ez már a rómaiak óta így van, valószínűleg előttük is valami ilyesmi lehetett, de akkor még igazi utak úgy, mint a birodalomban és utána nem igen voltak. Ez a Fő utca itt kettő, tehát kétszer egysávos, egy Ybl és egy Steindl-féle palota közé beépülve, helyesebben az utat egy Ybl és egy Steindl-féle palota szegélyezőleg. Az a villamospálya, ami a Margit-hídnál a fonódó, itt lemegy egy félkörre a föld alá, megkerüli a Lánchíd lánckamráját. Aki tudja, úgy is tudja, aki nem, úgysem lehet neki elmagyarázni, minden ilyen híd szerkezete le van horgonyozva valahogy a hídfőnél, az ott lévő termett sziklák – az eredeti lehetőségben – ha ezt megbontanák, belebukna a híd a vízbe. ezért erre a fontos szerkezeti elemre úgy vigyáztak, mint a szemük fényére. Normál esetben. A Lánchídnál tehát már villamossáv sincs a felszínen. Nagyon szűk, összesen két egyirányú autóforgalom van. Ez egy, de nem jelentéktelen minden házából műemlék után egy belső főutca és egy külső Duna-part részre szakad. Előző déli, utóbbi északi irányú.

Itt a Lánchídnál, tehát a mi Duna parti szakaszunk déli végén kell majd a helyzetelemzését folytatnunk. De a Margit-hídtól egy háztömbnyire délre vagyis a mi Duna parti szakaszunk-

nak az északi végén nagyobb, lényegesebb gond adódik. Ezt a tömböt egy kihagyás, a Bem József tér, mint városi – közel négyzet alakú – tér jellemzi. Tekintsünk el attól, hogy Bem József lengyel tábornok, magyar szabadsághős neve egyik legkomolyabb nemzeti és nemzetközi hőseinknek, hogy népeink történelem és egyéb tulajdonságai sokban hasonlónak tesznek bennünket, ugyanis a Bem József tér szobrosztól eszmeiséggel együtt, urbanisztikailag is konstans. Ez a tér nagyon fontos a budapesti utcák, terek művészeiben.

A Bem József teret pillanatnyilag az alábbiak jellemzik. A térre néz délről a Külügyminisztérium homlokzata. Ennek és a térnek a kapcsolata jelenleg nem ideális, nem kifogástalan, de elfogadható. A Dunával kapcsolatban a legszorosabban az észak-déli homlokzatú, szépen megmaradt Radetzky-laktanya áll. Később a néphadsereg egykori laktanyája, a rendszerváltás után pedig a rendszerváltó Magyar Demokrata Fórum központja. Arról itt most nem beszélünk, hogy a kiegyezés környékén, amikor épült Radetzky marshall már nem élt, így az ő nevével jelölték a K und K hadsereg laktanyáját, amelyiknek akkor még lovassági feladatokat is el kellett látnia, így abban magtár, szénapadlás stb. is volt. Radetzky nevéhez közsímert zenekari induló, a Radetzky Marsh tartozik. Azt nem nagyon tudják róla, hogy az egész birodalom legtöbbször kitüntetés, legjobban elismert hadsereg parancsnok volt.

Ez a Radetzky-laktanya most jóideje üresen áll, spekulációs gondolatok bázisaként került szóba, a lakosság a nagyon jó építészeti nagyon rossz tervei alapján megindult műemlék rombolást és világörökség rontást egy emberként lesöpörte a városfejlődés jövőjéről. De az alapvető gond még nincs megoldva, bár a hirtelen jött akadályt elhárították. A tér ugyanis forgalmilag bár csökkenő mértékben,

de nagyon frekvenciált. Túlzottan az. A nagyjából – tehát megközelítőleg – négyzet alakú tér, mint forgalmi figuráció több, különböző városi hangsúlyú forgalmi vonal indulója, átmenője, vége. A felső Duna-parton van egy dél-északi, jelenleg csak északnak tartó forgalmi rendszer. A Radetzky-laktanya előtt van egy csak délnek tartó forgalmi lehetőség.

A legfontosabb – ami tulajdonképpen mint ha nem lenne – a Margit körúton a Moszkva tér felől érkező és a hídon Pestre áthaladni nem kívánó, hanem a budai oldalon északra tartó tekintélyes forgalom nyugat-keleti irányból északi irányúvá alakítása. Ez nagyon fontos, kikerülhetetlen. Ez most a Bem József utcán érkezik a Margit-hídra a Bem József térre, ott kisméretű elhalad – elkanyarodik dél felé a Fő utcába a Királyfürdő irányába. Nagyrészt viszont a Duna-parton tart észak felé, fel a hídra Pestnek vagy inkább Óbuda felé Budán. A Bem József utcán részben párhuzamosan van a Feketesas utca is, de ez nem éri el a Duna partot, előtte északnak a hídra tart. Ez a forgalmi rend, itt a Margit-híd budai érkezésekor annyira zavarba ejtő, hogy aki először látja, úgy érzi elakad a lélegzete. Ugyanis a fonódó, a hídra tartó négyes-hatos vágányából szinte derékszögben vág át a Frankel Leó utcába, hogy ott a kórház előtt elhaladva haladjon észak felé. Ehhez közlekedési lámpával leállítják a híd forgalmát. Akkor amikor a Margit-híd közepén visszaállították a közlekedési lámpás közlekedést, ugyanazt még két helyen megcselekedték, azon csodálkozni sem lehet, sem miután nem sikerült, azt sem lehet feltételezni, hogy ezt megfontolatlanul, meggondolatlanul tették. A híd közepén a mindkét irányú forgalmat megállító lámpa azért van, mert a Margitszigetről a híd déli oldalára a gyalogosoknak át kell jutniuk. Ez régebben a háború után úgy oldották meg, hogy a forgalom alatt jöttek át ebből a gyalogos

aluljáróból mentek fel a villamoshoz és a híd déli Parlament felőli oldalán lépcsővel jutottak el a járdára. De annak érdekében, hogy az eredeti kőkirályi koronát visszaállíthassák, ezt az aluljárót is meg kellett szüntetni. ezen ugyan lehetne vitatkozni, de nincsen értelme, hiszen a hidat nagyon erősen fel kellett újítani a rendszerváltás idején. Ma még ugyan nem tudjuk, hogy kinek dolgozott Hagyó Miklós, azt azonban igen, hogy a híd mellett egy másik hidat is fel akart építtetni, mert a kettészakítottság élhetetlenné tette a várost.

Az, ami az eddig felsoroltakban kényelmetlen, urbanisztikailag visszás, az kettő tehát két hatásában kellemetlen. Egyrészt a Külügyminisztérium fontos kétsávos forgalmi úttal van elvágva saját városi előterétől, a Bem József tértől, másrészt ugyanígy a Radetzky-laktanya épülettömbje ugyanígy van elvágva ugyanettől a városi tértől. Bár a Bem József utca jelenlegi forgalma és a Feketesas utca forgalma nem azonos nagyságrendű.

Amiről eddig nem esett szó, de ránézésre is feltűnően látszik az egy átlós, forgalmi átvágás a Bem József téren. Egyrészt a Duna-parton északon érkezőket viszi, másrészt a Fő utcába, déli irányba a Királyfürdő és Flórián-kápolna vonalába engedi a forgalmat.

Ez az ott lévő lehetetlenség, aminek akkor volt még indokoltsága amikor kétirányú autóbusz forgalom egymás után berregő autóbuszok végtelen sorával segített a város lakóin a célba érkezéshez. Azzal, hogy ez megszűnt, buszok itt már nem járnak, egyszerű képtelenséggé vált. Ilyen kisméretű négyzet alakú teret úgy általában sehol sem szoktak átlós forgalommal átszelni. Erre nincs is közkeletű, urbanisztikai fogalom, talán úgy mondhatnánk ez illetlenség. Ha lehetetlen lenne más megoldást találni, akkor is kétszer megfontolná az ember, mert magának a városszerkezetnek az elfuserálása. Ilyet pedig nem csinálunk. Az,

hogy ehhez az állapothoz hozzá kell-e nyúlni, aktuális-e most, szabad-e jelenleg, nem mi döntjük el. De azt, hogyha ez szükségesé válna lehet-e, kell-e, megéri-e, előre lehet gondolni. Van itt egy olyan a külügyilletékesei által nagyon racionálisan felvetett funkcionális gondolat, ami régóta nagyon helyes, mostan pedig már nagyon aktuális. ez a most gazdátlanul üresen, omladozóban lévő Radetzky-laktanya tömegének megtartásával, szerkezeti felújításával, nagyon okosan és tartósan is gazdaságosan felhasználható lenne. A két épület ugyanazon a téren van, a mellékelt légi felvételen látszik, hogy a tér közvetítésével egyszerűen szint alatt össze is kapcsolható. A szomszéd fővárosban, Bécsben ez már fél évszázada kialakított és elfogadott gyakorlat, forgalmi, gyalogos, üzletes, kávéházas, belsőépítészeti igényes alépítésnél és ezalatt két vagy háromszintben személygépkocsi parkolókat helyeznének el. Itt most sincsen már elegendő parkolóhely, napi gond ide bejutva drága parkolóhelyet találni.

Ismétlés, de a közelmúltban a Radetzky laktanyát egy számunkra ismeretlen befektető feltűnés nélkül átépíteni. Védett tömegét átalakíttatani, egyes helyeken bontani, leginkább azonban erősen megnövelni. A környező lakosság először, utána pedig a főváros népe felháborodott, a teret megtöltötték a tüntetők. Sok képtelen érvet kellett megemésztetni. Az egyik ilyen volt, hogy meddig tart a Duna-part védett világörökség része, vagyis hol van a védettség határa. Voltak, akik azt állították, hogy a védettség határa az úttest közepén van és a homlokzat már nem tartozik bele a védettségbe. Elképzelhető, hogy valakinek van ilyen nyakatekert gondolkodásmódja és az is elképzelhető, hogy rosszul felfogott érvek, de erős érdekek indokot adnak rá. Itt szerencsére ez nem sikerült. A borzasztó gondolatnak az engedély visszavonása vetett véget.

A Duna

Azt viszont lehet látni, hogy a Radetzky-laktanya nemcsak megfelelné a külügy célnak, de segítene gazdaságossá tenni a megnövekedett feladatkör helyigényének biztosítását.

Arra, hogy ezt az utcát, illetve a tér felszínén ilyen eszközökkel lehetne elérni, illetve megsegíteni több gondolat merülhet föl. Ezeket ezen a színvonalon nem lehet végérvényesen jól kidolgozni. Szinte biztos, hogy a Feketesas utca át kell vegye a Bem József utca Duna-part felé tartó forgalmának terheit is meg előnyeit is. Ha a Bem József utca a külügy és a tér szorosabb kapcsolata miatt már nem megy ki a Duna-partra, egyből megnő a külügy és a Bem József tér összetartozásának érzése.

Itt a Bem József tér sarkán van a gondolatmenetnek váltanivalója. Nem döntően fontos, de nem lényegtelen kérdésben. Ha ugyanis a Bem József utca már nem jut ki a Duna partig, logikus, hogy a Tölgyfa utcától észak felé meddig jut el. Az ideális az lenne, ha a Kandó Kálmán utcáig akkor ugyanis valami egészen zseniális módon itt a Királyfürdő, a Flórián-kápolna és az Igazságügyi Palota előtt lehetőség lenne egy olyan gyalogos utca kialakítására, mint a pesti oldalon a Váci utca. Ilyen minden valamirevaló európai városban van már. Kislányaim nagyon régen azt mondták: „Odamegyünk a belvárosba, ahol a földön lehet járni.” Már egy gyermek is tudja, hogy milyen nagy különbség van a gyalogosforgalom és az autók között szerencsétlenkedő ember életérzése között. Itt jelentős, dél felé tartó forgalom úgy sincs, mert a Moszkva tér felől ezeket másik utcák veszik föl. Kivéve egyet, a Margit-híd alatt átjövőt. Ez – amint azt tudjuk – egy háztömbnyit a Bem József térig a Duna partján jön el, ott a téren át átlósan átvágva csatlakozik a Fő utcába. Pedig mehetne tovább a Duna budai rakpartján egészen a Nagy Imre térig vagy odébb a Csalogány utcáig, de

nem teszi. Pedig tehetné. Logikus az lenne, ha tenné. Megérne egy misét, egy forgalmi tervpályázatot csak ennek tisztázása. Ehhez kőkemény forgalmi szakemberek, forgalmi számlálók és meggyőződéses városvédők kellene. A belvárosban is eltartott Váci utca, Petőfi Sándor utca, Erzsébet-híd pesti hídfő rendezése néhány évig. Azt, hogy ott valamit nagyon lerontottak a tudálékosok, már most lehet látni. Akik szakemberként Ausztráliába került és onnan tízen-húsz év után hazajött, néhány visszalépét ijedte kontrollált. Kérdezgetni nem nagyon kérdezget, de azt, hogy ő nem érti, velünk együtt nem érti indoklásoként kevésnek tartjuk. Gondoljunk arra, hogy az Erzsébet-híd 1964-ben villamosok számára biztosította a Dunán való átjutást, ma pedig már régen, fél évszázada nem járnak rajta villamosok. Sokan nem is emlékeznek rájuk, pedig egy hídfőben egy meredeken egy villamos acél-acélon másként működik, mint az autógumi a betonon. Másként és így máshová is jutva. Sissi királynő csodálkozik.

Amiről itt nem fölöslegesen, hosszan írtam, beszéltem az szorosan összefügg a dunai átkelés lehetőségével, amint Tarlós István mérnökúr átvette a főpolgármesterséget, az életterlen város, a méregdrága és rosszul szervezett Margit-híd felújítás lehetetlensége miatt. Ha jól emlékszem Tarlós egyetlen nap alatt, talán nem az első egyetlen nap alatt rendet csinált. Élhető lett a város. Azután elszívták előle a levegőt – ezt a pénz jelenti manapság – és megszűntek a szerény csodatevékenységei. De lenne mit tenni, kéne is mit tenni és lehetőség is lenn rá.

Elsőként a Bem József tér forgalmi rendezésére kell kiírni a pályázatot és legalább ötletpályázat szintjén megoldani a Külügyminisztérium épülettömbjének és a Radetzky-laktanya épülettömbjének organikus, esetleg többcélú összekapcsolását.

Érdemes megnézni Finta József és felesége boldogságtól sugárzó arcát, amikor itt Budapesten a Duna folyamról beszél. Finta építészmérnöknek sem akárki, ráadásul egy olyan korban vitte valamire, amelyik kor a legdöntőbb kérdésekben különbözött Híd, Pollák majd Ybl, Steindl, Schulek, Hauszmann, Petz korától. Abban a 100 évben hátszéllel, most pedig ebben a 100 évben szembeszéllel hajózott a szakma vitorlása. Akkor a Magyar Tudományos Akadémia, a Nemzeti Múzeum az első kőhíd a Dunán, a reformkor és a kiegyezés, a vasutak, a malmok, az országgyűlés jellemezte az országot, most két elveszett világháború stb... Finta ebben a korban vizsgázott, nemcsak egyszerű egyéni élni akarásából, de egy egész ország alkotni akarásából, ami az építészetnek, mint választott szakmájának egyik feladata lett. Magyarország kis ország, bár nagyon sok magyar nem így gondolja. Budapest nagyon nagy város, annak ellenére, hogy sokan nem így gondolják. San Pauloról mesélte egy légitaxis kislány – Budapesten érettségire készülő diák lenne – hogyha ők a helikopterek nem lennének a város a maga 22 millió lakosával lebénulna. Mert a kis szomszédsági egységek, a pék, a fodrász, a hentes ugyan ellátná közvetlen környezetét, de aki oda tárgyalni érkezik nélkülük el sem jutna a tárgyalás helyére. Van, amit személyesen kell másként tapasztalni. Párizsba

reggel öntik a munkások folyamát a vasutak. Londonnak jóval több lakosa van, mint 10 millió, Moszkvának másfélszer annyi. Ezt személyesen is tapasztaltam, mert én is akvarelleztem egy műemléktemplom térségében (talán a Novogyevicsij-kolostor volt) amikor ott egy nálam sokkal fiatalabb, különlegesen jó képességű akvarellista munkáira figyeltem fel. Megvettem tőle két profi akvarellt a Temetőkertről, ő viszont meghívott egy teára lakótelepi lakásában. Én akkor ugyan, mint ahogy sohasem voltam Moszkvában tartósan, csak egy rövid napot töltöttem ott egy barátomnál, aki viszont fontos személyiség volt a magyar iparban és ott jó feltételek mellett tudta országunkat képviselni. Például erre a három napra ide adta nekem a kocsiját, hogy azzal járjak fényképezni, rajzolni és akvarellezni a városba. Elfogadtam a fiatal művész meghívását és megbeszéltem, hogy délután melyik időpontban hol fogok lenni. Ő mondta, hogy a ház előtt fog várni. Mi akkor a Yugo-zapadjánál laktunk, ez a dél-nyugati városrész volt. Metróval hamar elértük volna azt az észak-keleti lakótelepet, ahova ő meghívott, de én kényelmi és biztonsági okokból autóval mentem 160 km-t a körgyűrűn. Amikor megérkeztünk hozzá, akkor azzal várt, ami természetesnek számított. Az égvilágon semmi enni vagy innivalója nem volt otthon, így aztán üres teával kínált meg és megittuk azt a bort, amit én vittem neki. Azért

azt elmagyarázták később barátaim, hogyha ő bejelenti a tanácsnál, hogy nyugatról vár vendéget, akkor egy kis furgonnal, amolyan catering félével vittek volna neki kaviáros szendvicseket, vodkát és édességeket, mert a nyugati vendégnek azt látnia kellett, hogy egy orosz háztartás roskadozik a jóléttől. Felesége gyönyörű fiatalasszony volt és igazán kellemesen töltöttük az üveg bor és a tea mellett az időt. Többet nem találkoztunk.

Tokióban, Sanghajban, Bejingben, Hongkongban nem is sejtettük hányan laknak. Budapest eltörpül hozzájuk képest

Budapest a Dunának köszönheti létét, épülését és gyötrődéseit, de már nagyon régen érezzük, látjuk, tudjuk, hogy a Duna összeköt és elválaszt, életet is és gondot is ad, de tudnunk kell, hogy a hidak száma kevesebb a szükségesnél. Ezt látjuk is meg a forgalomban érezzük is. A főváros belső területén több hidat azonban nem bír el a város, így aztán itt több hidat építeni nem lehet és nem is szabad. A művelt nagyközönségnek és a műveletlen mérnököknek kell vázoljam, hogy egy híd nemcsak a folyamon átívelő szerkezetből áll, hanem a hídnak két végén a parton hídfője van, ami biztosítja a hidra rájutást, biztonságos szervességét, illetve a hídról lejutás bekapcsolódását a városrész forgalmi rendszerében. Ezért aztán egy új várost új hidjaival a tervezőasztalon szépen lehet konstruálni, de egy mindkét oldalon meglévő és sűrűn települt konstrukciót oda erőszakkal sem lehet jól elhelyezni. Másutt a világban ilyenkor alagutakkal dolgoznak. Ezek lassan-lassan gyakoriságban eléri a hidak számát, amit az új, fejlett alagútépítő-és szigetelő technikák következtében lehet elérni. Ma már az alagutak, mint például Helsinkiben tenger öblök alatt futnak át, illetve egy nagyon híres a doveri „Csalagút” hajó nélkül teszi elérhetővé a szigetországból az európai szárazföldet. Ez persze sok átkelő

hajó forgalmát és így létét tette fölöslegessé és a föld alatt közlekedők természetesen nem gyönyörködhetnek a fehér parti szikláknak.

Tanáraim 50 évvel ezelőtt írták tanulmányaikat, talán először arról, hogy Budapest sem fogja bírni terhelését a Duna alatti közlekedő alagutak nélkül. Kévés Gyurka a Kossuth-díjas építész, akit meglátogatott egy debreceni politikus, személyesen mondta el neki, hogy a Parlamenttől északra a Csalogány utca vonalában az egyik legszükségesebb alagút épülhet meg. A politikus úgy tett, mintha megértené és azután mindent elkövetett, hogy a Parlament melletti mélygarázs és fogadóközpont jöheszen létre elvéve a helyet az alagút elől. Ezekről az emberekről tartja a szakma, hogy csak azt nem rontják el, amihez nem nyúlhatnak hozzá. Ilyenek nagyszámban vannak. Az irányíthatóság teszi őket a lovakhoz hasonlíthatóvá, csak azok szerethetők, ők még az sem. Örülök, hogy már nincsen meg a Kossuth-híd a Parlament déli oldalán, amelyiken 1956 győztes napjaiban társaimmal még átmehettem. Ez ma már nem vigasz. Ha ránézünk a város térképére, azt is látnunk kell, hogy kevés az a reális lehetőség, ahol a Duna alatt forgalmi alagutat lehetne létesíteni. Az egyik délre esik a központtól, a másik északra. A térképen jól látszik, hogy a Haller utca vonalában a Zwack üzem mellett jó lehetőség van egy alagút megépítésére. Észak felé viszont a Dózsa György út és a budai Szépvölgyi út lenne összeköthető egy problémamentes alagúttal. Ez, hogy problémamentes egyeseknél felfoghatatlannak tűnik, mert itt a Héliá Hotel mellett úgy kellene lemenni a Duna alá, hogy két Duna-ágot is alá kéne fúrni, sőt még a kettőt elválasztó Margitszigetet is össze kéne a két part között alagúttal kapcsolni. Ez látszólag szokatlanul sok, ha azonban megnézzük, ez a világ hasonló létesítményei közül a kisebbek közé tartozna. Arról most ne beszéljünk, hogy az M0-ás két

hidja közül még más lehetőségek is lennének. Most csak a város központjában lévő érdekesek. A városok fejlődését a körülmények határozzák meg és a körülmények változása ennek a fejlődésnek a változásához is elvezet. 40 évvel ezelőtt – talán még régebben – Bonnban akkor ott volt még a német Szövetségi Köztársaság, az NSZK Adenauer fővárosa. A múzeumi gyöngysor egyik elemében láttunk egy élő, aktív modellt, ahol annyi homokszem – kristályszem – hullott egy-egy területre, ahányan akkor ott születtek. Ezeket ördögösen összeragasztották – belülről összeelektromozták – így az egész földgolyó mutatta, hogy egy-egy helyen Fekete-Afrikában és Brazíliában olyan csúcsok képződtek, amik a demokráciai robbanást felfoghatatlanul félelmesnek mutatták. Aki azt látta, az tudja, hogy az emberiség jelen formájában úgy ahogy van életképtelen. A kínaiak korábban elrendelték a „egyke” bevezetését. Korábban három magyarországi ember halt éhen évente. Már, ha nem is állt helyre a rend, de sokat javult az ottani népesedés. Népesedéspolitikai egyszerű hatásra Fekete-Afrikában is van remény a javulásra. Az ok nélküli, inkább a jólét szülte ellenkező lehetőségek veszélyesebbek.

Sok ellenzője lesz vagy lehet a Margitsziget alatti alagút gondolatának. Elsősorban a Budapest fürdőváros, a balneológialag fontos Budapest miatt. Aki volt Új-Zélandon, az tudja, hogy a hőforrások fontosak, kényesek, érzékenyek, de kellő előkészítés után és jó felmérés eredményeként a veszély távoltartható. Itt Budapesten a Duna folyam medre nem túlságosan mély és nagyon régen van ebben a mélységben. Amikor a kiépülő partokkal összeszorították a forgalmat, medre mélyült, mert az átengedett víz mennyisége semmit nem változott. Annak időbeosztása okozta, okozhatta az árvizeket. Korai még arról beszélni, hogy a politikai meggondolatlan-

ságok iskolapéldájává vált Dunagép-botrány végül is milyen esetben, illetőleg a meglévő esetben mennyiben volt műszakilag, technikailag, hajózással stb. rendben. Egy folyam, ami hajózható, akkor nevezhető hajózhatónak, ha ez a feltétel konstans. Azt, hogy valamikor hajózható és van, amikor nem hajózható, fuvarozók állítják, de ezzel súlyosan károsítják a helyzet megítélését. Az a folyó, amelyik nem hajózható, nem vízi út. Ma már nagyon szigorúak az elvárásaink. Akkor tudjuk, hogy a Magyar Tudományos Akadémián világhírű orvosok vonták kétségbe a „vizes lobby” érveit. Ez azonban sem így, sem úgy nem döntötte el a kérdést. Mindkét oldalon nagyon szimpatikus, másrészt meg nagyon ellenszenves figurák sorakoztak fel könnyű harcidíszben. Szerencsére most nem erről van szó, hanem a főváros forgalmi rendjéről. A Duna-part nem olyan, mint amilyennek lennie kéne. Csodáljuk a szállodahajókat és irigyeljük utasainkat, amikor reggel, jóidőben a fedélzeten napozva érkeznek meg a világ egyik legszebb városának közepére és ez ellen senkinek nincs és nem is lehet kifogása, de az kerülendő, hogy a két part közötti eltérő tulajdonságú városrészek ne tudjanak egészséges forgalmi kapcsolatba lenni egymással. Szinte biztos, hogy a Lánchidat gyalogos hídként fogják használni, bár e mellett ugyanannyi érv szól, mint ez ellen. A Duna állandó hajózhatóságát részben az tette vitathatóvá, hogy az elektromos áram jelenleg még komoly méretekben nem használható. Autóink akkumulátora, mobiltelefonok és ledes készülékeink battériái egészen új lehetőséget biztosítanak. Az, hogy a felesleges árammal vizet szivattyúzzunk egy nagy felső tartályba és amikor szükséges azt a vizet onnan leeresztve áramot fejlesszünk vele, majd valószínűleg olyan új lehetőségek fogják kiküszöbölni, amelyeket ma még nem ismerünk. De az egészen biztos, hogy kell jobbra várni.

A Városligeti fasor

A Vilma királynő útját eredetileg holland Akirálynőről nevezték el, később Gorkij farsornak hívták. Most Városligeti fasor. Jobb, ha tőlem tudják, hogy itt lakik Gyémánt László festőművész, aki a legnagyobbak közé tartozik, de nemcsak arról híres, hogy neki magának van mondanivalója és jól tud festeni, hanem arról is, hogy tanítványai, ha felülmúlni nem is tudják, követik a festőművészeti képességeit. Nemcsak festeni, tanítani is tud. Emberi gondolkodásbeli adottságai szinte kizárólag csak Magyarországon gyökerezethetők. Magamat műemlékesként sohasem tartottam sem a régészet, sem a történeiszet, sem a művészettörténet harcosának. Mindig építésznek vallottam és tartottam is magam. De ebben a fasorban egészen kis gyermek korom óta otthon voltam. Naponta mindig végigjártam és szinte minden házához kötöttek emlékek. Most az út elején ott, ahol valamikor a 46-os sárga villamos fordult ki a térre, a Lövölde térre, „Arthur Koestler” Varga Imre szobrászművész által megfogalmazott gyönyörű szobra van. Ez a szobor azért áll itt, mert ő a Szív utcában az én otthonommal szemben töltötte gyermekkorát, amit most tábla örökít meg. Én három évtizedig laktam ott. Első iskolám Koestler lakóházával szemben állt, de nekünk három évtizeden keresztül fogalmunk sem volt róla, hogy nemcsak földiek, hanem

egy utcából valók vagyunk. Varga Imre egyik házát pedig én terveztem és ma is csodálom rendkívüli képességeit óriási tehetsége – és be kell valljam – pilóta múltjából adódóan katonás tartása és egyenes fegyelmezettsége miatt. Ez az út Lövölde téri végénél van, pontosabban az elején, a végén pedig a Városliget akkor nagyon szép parkja, most Felvonulási tere történelmi okokból az 1956-osok tere van. Itt áll az a MÉMOSZ-székház

Pogány Frici bácsi tanárom és a végén úgy gondolom, hogy ennek a viszornak megtartásával talán már barátom is elmesélte, hogy szovjet építész professzor látogatta őt meg a tanszékén, akinek az volt a feladata, hogy a szocreál, az építészet gyermekbetegsége vonalát erősítse. Ő elvitte professzor kollégáját a szokásos budapesti programpontokra és kicsit félve megmutatta a legkiválóbb magyar építészek által tervezett székházat is, amely akkoriban a Felvonulási téren történtek miatt nagyon ismert, televízóban sokszor szerepelt alkotás volt. A szovjet professzor lelkesedett a gyönyörűségtől. Elmondta, hogy ilyen minőségű épületet ezzel a felfogással a Szovjetunióban is többet lenne érdemes látni és megkérte Frici bácsit, adja át a tervezőknek baráti üdvöztét. Délután amikor előadást tartott viszont ezzel éppen ellenkezőleg arról beszélt, hogy a szocreálnak párja nincsen és

az igazi építészetet Moszkvában a Gorkován kell tanulmányozni. Frici bácsi elhűlve hallgatta, hogy tud ugyanaz az ember ugyanarról a témáról ugyanazon a napon egymásnak ellentmondó véleményt nyilvánítani, de tisztában volt vele, hogy közbeszólni nem lenne értelme. A fasorban a MÉMOSZ-val sréhen szemben nagyon szép, eklektikus palota áll. Ez valamikor a Dreher sör tulajdonosainak magánpalotája volt. Ezek, mint élelmiszeripar bárók építették az eklektikus palotát maguknak. A háború után 3 évtizedig ez a fasor volt a szovjet-orosz megszálló, de szövetségesnek nevezett hatalom egyik legkedveltebb területe, elején az orosz katonai parancsnoksággal, utána az orosz kerttel, a Gorkij iskolával és a Dreher-házban a magyar-orosz baráti társaság székházával. Most, hogy mondjátok, erről az utcáról az én gyermekkorom, tanulóéveim és fiatalkoromban betöltött szerepéről mindenképp külön kell írjak – csak úgy fejből nem a laptopról kívánnék – nem úgy, mint némely okosak és újságírók teszik. Bár, hogy a szókincsem kevés, itt most legalább is elégtelen, ezért csak magyar – szovjet baráti társaságról és annak csak egyetlen eseményéről van szó. Még hozzá nem is úgy, hogy a helyben bármilyen kis szerepem is lehetett volna. Bíró Gyula természetes férfiú barátom – rövid időre barátommá lett – a társaság főtitkára mesélte el. Az epikai hitel kedvéért mondom, hogy kiállításom volt a Kossuth Lajos és Semmelweis utca sarkán álló magyar-szovjet Kulturális Kapcsolatok Intézetének kiállító termében, ahol az alagsorban az akkoriban legfinomabb étterem, a Bajkál üzemelt. Ha valamit sajnál az ember abból az időből ez a Bajkál étterem. Az orosz falusi levesével, szoljánkájával, kaviáros szendvicseivel és szolid áraival. Ma itt a Magyarság Háza áll étterem nélkül. Ugyanis az étterem lejárátát befa-

lasták. Az én kiállításom volt akkor aktuális, mert egy rövid moszkvai átutazásom alkalmával készített vázlataim alapján az orosz hagymakupolás, pravoszláv templomok gyönyörű kupoláit akvarelleztem meg, másrészt szándékosan akartam hangsúlyozni, hogy amíg mi itthon alig merjük egy műemléktemplom tetején a keresztet bearanyozni, ott hatalmas klerikális felületeken aranytól ragyog a felület. Ennek a kiállításomnak volt Bíró Gyula a gazdája. Házigazdája. Amikor meglátogattam őt a volt Dreher-villában akkor mesélte el az alábbi történetet. Akkor én szájtátva bámultam a Dreher-villa első emeletén – a piánó nobilénján – pompázó belsőépítészeti eklektikus megoldásokat, a kőkandallót, a faragott ajtókat, ablakokat. Tehát azt a fejedelmi pompát, amit a századforduló gyáros iparosai részére produkált és amit itt a háború vérzivatarra nem tudott azonosítani. Itt gyorsan átgördült a front. A Budai Várhoz képest sok minden épségben megmaradt. Ez a Dreher-villa természetesen műemlék, de akkor a műemlék jegyzékben szovjet érdekelttségű objektumok nem szerepelhettek, mert volt ezzel kapcsolatban egy bizonyos zárkózottság vagy talán titoktartás stb.

A forradalom miatt Magyarország szerepe kicsit más volt, mint a többi kelet-európai országé, az úgynevezett keleti blokk országaiban. Más a Varsói Szerződés államai és más a KGST országai között. A történelem igen sok rétegétől megszabadítja az ember az eseményeket, de pontosan mi már soha nem fogjuk tudni, mások számára pedig már nem lesz annyira érdekes. Szemérmesen személyi kultusznak neveztük a sztálini korszakot, utána enyhülést majd enyhén, nem hirtelen, de keményen a nélkül, hogy húsba vágóan észrevettük volna újra egy személyi kultusz hatalmasodott el és lassan irányíthatatlanná váló, gazdaságilag összetöporö-

dött a birodalom. Az enyhülés kulcsfigurája Hruscsov, az új árnyék Brezsnyev volt. Brezsnyev is ellátogatott Magyarországra, ahogy korábban Hruscsov is. Amikor ő itt járt a világ két nagy atomhatalmának egyike, a kétpólusú világ egyik hadászati óriásának vezetője látogatta meg országunkat. Ezt a látogatást mindenféle szempontból természetesen, de itt most a biztonsági szempontokat kiemelve nagyon alaposan és jól előkészítették, hiszen a hidegháború légköre ezt követelte.

A találkozásokra a Duna-partján, a Parlamentben, a pártközpontban került sor. Az egyéb nem hivatalos, de különben természetesen hivatalos összejöveteleket gondosan előkészített helyszíneken, de olyan helyeken tartották, amelyeket már addig is a szovjet biztonsági szolgálat felügyelt. Minden ilyen alkalommal volt fogadás a Szovjetunió budapesti nagykövetségén, az Andrássy és Bajza utca sarkán, de ez okkal-móddal az események és a napi politika függvényében változtatatosan történtek.

Ez a Gorkij fasorban lévő igen előkelő, reprezentatív székház alkalmas volt egy baráti találkozásra. Az épületet már jó előre biztosította mindkét ország illetékes szolgálata. Azt, hogy ki hozza az ételeket és kiket hívnak meg, közösen rendezték és szervezték.

Az adott időpontban egyszerre érkezett meg a nagy szovjet birodalom és a kis szomszédos ország első embere. Valószínűleg egy autóval érkeztek. Óriási benzinfaló autó állt akkor rendelkezésre.

Az utca, a földszinti könyvtár, a lépcsőház tele volt biztonságiakkal. Ezeket jó előre ellenőrizték, beosztották, felkészítették. A két vezető természetesen mosolyogva, baráti gesztusokkal egymásnak a kapunál az elsőbbséget felajánlva lépett be az épületbe, a lift előterébe.

A lift még az eredeti Dreher-féle személyfelvonó volt az eredeti kétszemélyes járószékkel.

Itt már nem volt helye az udvariaskodásnak, Brezsnyev elvtárs volt a megbecsült vendég, a világhatalom vezetője, liftes fiúnak a vele együtt utazó Káder elvtárs kellett beszálljon. Harmadik személynek nem volt a liftben hely. Brezsnyev elvtárs beszállt, Kádár elvtárs utána. Az ajtót gondosan bezárták, hiszen e nélkül a lift el sem indult volna. Kíséretünk a földszinti előcsarnokban maradt, az első emeleten másik kíséret várta őket.

Az ajtók bezáródása után, tehát a liftakna ajtó és a járószék ajtó bezáródása után Kádár János megnyomta a liftajtó első emeleti gombját. A lift elindult. A biztonságiak a földszinten föllélegezhettek. Az atomnagyhatalom vezetője kilépett a felelősségi körökből, az első emeletiek éberebbekké váltak. Jöttek a vendégek.

De ez a lift hagyományosan jó, a háború után már felújított lift volt. Nem engedelmeskedett a vezérlőpult gombjának. Nem állt meg az első emeleten. Lassan, nyugodtan, tempósan kúszott tovább felfelé. A liftben benne állók nem lepődtek meg. Brezsnyev elvtárs azt sem tudta, hogy hányadikra akart menni. Kádár elvtárs pedig nem először utazott budapesti liften, meg sem lepődött a tovább haladáson.

De künn a biztonságiak. Ők azt látták, hogy egy tőlük független gép, egy masina, egy felvonó szekrény ellopja előlük az atomnagyhatalom vezetőjét és elviszi felfelé. Az biztos volt, hogy aki ezt megengedte, aki ezt lehetővé tette, aki a magasszintű ember elrablásában közreműködött, az ezt nem úszhatja meg. A kényelmes Európa helyett az Urál-hegységen túli nagyon szép, de kissé zord vidék lesz majd tartózkodási helyül

kijelölve. Ez így van már a cári idők óta. Ezért az egész ott lévő gárda a lépcsőházba rohant, hogy utolérjék főnöküket. A személyfelvonó lassan, de biztosan haladófülkéjében, amelyik azért, ha lassan is, de jelentős előnnyel haladt.

Amint a felvonó megállt a célba vett első emelet helyett a másodikon, Kádár János megnyomta ismét a már korábban is megnyomott egyes gombot. Elindultak tehát lefelé. Akkorra felértek az örök és az elsők látták, hogy a lift megy vissza lefelé. Azonnal visszafordultak és ők is rohanva lefelé vetették az irányt, de akkor a többiek még a lépcsőn felfelé jöttek. Ebből, hogy ugyanazon a lépcsőn már a fönt lévők lefelé rohantak és amíg a lent lévők felfelé igyekeztek, amiből aztán nagy kavarodás lett a lépcsőházban. A felfelé rohanókat lesodorták a lefelé igyekvők, de a mögöttük állók még mindig fölfelé akartak haladni. Mindezt persze feltűnés nélkül, csendben, de a lépcsőházban már a lépcsőkön fetrengett az egész tömeg. Az elsők csak az a pár abszolút odacövekelt biztonsági állt, akiknek tilos volt elmozdulniuk.

De a lift lefelé sem állt meg az első emeleten a rangos Dreher Fogadó szinten. Erre már mindenki megmozdult, azok is, akiknek nem lett volna szabad. A filmművészet ilyen gengszterjeleneteket akkor már produkált, de a lakosságban ismert volt, hogy a futballcsatár balra elfekteti a védőt, azt jobbra megkerüli és Jasinnak kell lennie a talpán annak, aki védeni tudja a kaput. Teljesen világossá vált, hogy az öröket felfelé elmozdították és az emberrablók majd a földszinten fogják elrabolni a fővezért. Végül is a földszint erre a legalkalmasabb. Ennek már a fele sem tréfa. Nem tudná már senki leírni azt, ami ott történt. Tolsztoj kéne hozzá, mint a Borogyinszkája.

A gépkocsik addigra már őrizetlenül álltak az utcán. A lépcsőházban kigurult, kiugrált lefelé, orosz és magyar vezényszavak hallatszottak, de mindenki már csendben harcolt a reménytelenséggel.

Káder János, az alkalmi liftesfiú ismét megnyomta az egyes gombot és amikor ott kiszálltak, Brezsnyev elvtárs legnagyobb csodálkozására a Dreher Fogadó szintjén a piano mobile-on nem várta őket senki, csak a magabiztos tolmács asszony, Kádár állandó fordítója és hozzájuk nem érve, beljük nem karolva, de barátságos üdvözléssel bevezette őket az elegáns nagyterembe, ahol kényelmes fotelek, terített asztalok, sokféle kaviár és remek grúz és örmény több tízéves konyakok várták a vendégeket. A főnökök persze nem ittak mást, mint borzsomi vizet.

Én ezt a történetet új barátomtól többször is kacagva meghallgattam. Először ott a Gorkij fasorban, a parkolóban majd a Semmelweis utcai székházban végül pedig a később izraeli nagykövetséggé vált családi házamban, ahova Gyula feleségével jött át, aki nagyon szépen énekelt, de éjszaka talán nem kellett volna.

Volt és van egy nagyon kedves művelt, világlátott barátnőm, akiről tudom, hogy ha ez a történet igaz, akkor neki ez alkalommal is ott kellett lennie. Munkájáról soha nem beszélgettünk, nem is tudok róla semmit, de valahogy az ilyen tájékozottságot megérzi az ember. Amikor neki ezt a történetet kacagva elmeséltem, ő csodálkozó nagy kerek szemekkel nézett rám és ezt az egészet gyermekmesének, költészetnek, képtelen sületlenségnek minősítette. Talán, ha ott lettem volna, ami azért elképzelhetetlen lenne, másként tudnék róla megemlékezni, de maga a történet így is érdekes.

A hitoktatás

A Budai Várnegyedben új iskola épült az Esterházy-palota helyén a Tárnok utcában. Ez a palota a legelegánsabb, legszebb, legjobb történelmi épület volt. A Dunára néző oldalán állt, a történelem eseményei többször megtépázták. Ezek többnyire háborús okok voltak. A második világháború végére talán nem is a háború, hanem az ostrom végére, mert utána még, több mint negyed év volt a berlini kapitulációig. Ez a palota teljesen rommá vált. Helyére iskola építését határozták el. Azt, hogy alapfokú oktatási intézménynek- szépen nevezik az általános iskolát- lenni kell a várban, nem is lehetett vitatni, azt azonban, hogy éppen itt a legnagyobb forgalmú, a legszebb panorámájú helyre iskolát építsenek, szakemberek okkal vitatták. Ezek közé tartoztam én is. Ez persze nem azért volt, mert mintha én olyan okos lettem volna, hanem egyike voltam azon generáció tagjainak, akik már műemlékvédelmet is meg városrendezést is tanultunk és így jobban ismertük az összefüggéseket és az igényeket. Az iskolába a gyerekek többnyire egyedül járnak, oda és vissza és különórára, szakkörre naponta többször is. Nem kell őket az autóbusz elé terelni a legnagyobb forgalmú és így legzajosabb helyre osztályablakokat nyitni. Tehát jobb lett volna a Várnegyed inkább másik oldalára, inkább a geometriai közepére tenni az iskolaépületet.

Még, amikor az épület romos volt, cigány segéd munkások brigádjai végezték az óvatos bontást. Az, hogy cigány az építőiparban nem jelentett semmilyen hátrányos megkülönböztetést. Dolgoztak, fizették őket, volt saját vezetőjük, vajdájuk. Egy-egy jó brigádnak nagy keletje volt. A Budai Vár politikailag is meg kulturálisan is állandó elméleti csaták közepontjában állt. Ennek irodalma van. Ez alsóbb szinten ismeretlen volt. Ez a kedves cigány csapat bontás közben talált egy kis ládikót a földben. Abban kis sárga, fényes fémpénzek voltak. A cigányok snúrozni kezdtek vele. Vonalra dobás volt, amikor húztak egy vonalat – snúr – és arra célba dobtak. Akinek a pénze közelebb volt a vonalhoz, elvitte a többi. Akinek a legtöbb volt, elment a trafikba – akkor is így hívták- hátha lehet ezekért a sárga vacakokért cigarettát venni. A trafikos azonnal felismerte a napóleon aranyakat és mintha a fogát húzták volna négy-öt aranyért adott egy egész doboz cigarettát. Egyúttal megkérdezte, hol találták ezt a vacakot, amit ő gyerekkorban a céllövöldében látott. Most már többen tudtak róla. Feyront előtt megállt egy fekete autó, utána még néhány jött. És a cigányokat ellátták cigarettával, még néhány láda aranypénzt gyűjtöttek. Az, hogy mi lett vele, már senki sem tudta. Én is akkor hallottam a mesét, amikor az iskola építésének előkészítését, a pince kitakarítását rám bízta.

Az Esterházy-palota már nem állt, de a pince boltozatai sértetlenül védték a pincehelyiségeket. Úgy látszott miután a pince teljesen volt sittel töltve, az egész pincét lomtalanítani kell. Lemenni nem lehetett, mert a sitt és a szemét elfoglalta a lejáratot. Kaptam egy tervet, hogy a többszáz, esetleg talán ezer köbméter sittel ki kell termelni, el kell szállítani, ezután lesz lehetőség a boltozatok ellenőrzésére. A munkaterületet Misi bácsi a FŐBER műszaki ellenőre átadta, én átvettem. Takács Feri, a művezetőt odahívtam, hogy nagyon óvatosan dolgozzanak, mert a rengeteg anyagba sok bomba, gránát, robbanószer lehet. Amik persze a bontásánál felárat jelentettek nekünk. Két hónap van rá. Őszre készen kell lennie ennek a munkának. Feri megígérte, hogy hétfőn ott kezdenek és mindent megtesznek a határidő betartásáért. Kedden reggel szólt, hogy legelőször menjek a helyszínre. Kerítésen belül mutatott valamit. A lefelé vezető – pincelépőcső – le volt takarítva. Odalent pedig egy gramm sitt, egy porszem sem volt. Az egész pince ragyogóan tiszta volt. Kérdőn néztem rá és nyugtalankodtam. Ő mosolygott. Na, nem mi csináltuk meg egy óra alatt a kéthónapos munkát. Ezt a háború után ilyen tisztára kitakarították. A borzalmas pusztítás után a Várnegyedben egyetlen ép ház sem maradt. Kisvasutat – csillepályát építettek – és a Vérmezőt, annak egész területét két méter magasan feltöltötték. A Vérmezőn előtte lovaglópálya volt. A háború alatt néhány napra repülőtér, amikor még ott lovagoltak, a lovak olyan mély parkban jártak, hogy csak a lovasok feje látszott ki az út fölé. Szerb Antal külön írt a rézsűkről, ami a Vérmező mélyedését körülvette; Görgey Gábor pedig a sétalovaglásról. Az onnan felszállt repülőgép az Attila út 35. emeleti homlokzatába fúródva, a legismertebb háborús ostromké-

pek egyike. A háború után még a régi munkarend, a régi pedantéria, a régi fegyelem, a régi szigorúság uralkodott. Visszamentem az irodába, felhívtam a műszaki ellenőrt, Misi bácsit. Másnap megismétlődött az előző napi csodálkozás. Magammal vittem az építési naplót, de esetleg be is jöhet az irodába, hogy vegye át a területet. Nagy a megtakarítást.

„Mátékám ne akarj velem kitolni! Nekem ez a munka, mármint a pénznek időre való elköltése prémium feltételem. A FŐBER-nél a prémium igen magas. Több, mint a bér fele. Ha ezt most elveszítem, nincs karácsonyi ajándék, nincs nyaralás, nincs szüreti mulatság Egerben. Akkor nekem erre az évre végem.” És megbeszélem a fő művezetővel Boros Lajossal.

A munka tényleges vezetője Lajos volt. Nekem nem volt főnököm. Nem ő volt az építésvezető és nem a fő építésvezető, de csodálatos ember volt. Mindenben rá hallgattam. Ők azután megállapodtak, hogy az egyéb ráfordítások fedezésére jó lesz ez a pénz. Két hónapra lezártuk a kerítést. Egy demizson nagyon jó vörös és egy demizson még jobb Olasz Rizling személyesen Misi bácsitól. Szalonnát is süttünk az Esterházy-palota udvarán. Így kezdődött az iskola építése.

Mire az iskolaépületet átadták, lányaim felnőttek. Ott kezdték az iskolába járást én pedig szülői munkaközösségi tag lettem. Soha semmi meg nem rendített, de amikor az osztályban a szülők egymásnak estek, hogy a maga gyereke, az a goromba fráter letépte az én, gyönyörű kislányom fejéről a szép, kötött rózsaszín sapkát és a földre dobta, de a maga büdös lánya telerakta hógolyóval az én kisfiam drága kapucniját piszkos, jeges hógolyóval, stb. stb. kiléptem a szülői munkaközösségből. Előtte még az iskolában köröztek egy gépelt papírlapot. Arra kellett felírni, ha valaki hittanórára akarta járatni

A szabadulóművész

a gyerekét. Én felírtam Csák Ildikó Utát és Csák Mária Erzsébetet. Persze nem vallási, hanem kulturális oktatási céllal. Ady Endre kötetait kívülről tudtam. Ezt a vallási minimum nélkül érteni sem lehetett.

Év végén, bizonyítványosztás után mindkét lányom nagyon szépen szerepelt. Egyszer csak eszembe jutott, hogy nem láttam a hittan jegyeket. Mondom Erzsikének, feleségemnek, lányaim Édesanyjának, hogy „Te! Véletlenül átfutottam a két lány két osztályzatát. Mi volt velük hittanból?”

Ő leült velem szemben és türelmesen elmagyarázta, hogy a lányokat hittanból nem osztályozták. Soha nem vagyok ideges, de azért ezt nem hagytam szó nélkül. Rákérdeztem, hogy miért. Ő elmagyarázta türelmesen, hogy ő kérte még ősszel, hogy ne kelljen a gyerekeknek hittanra járniuk. Döbbenet kérdeztem, hogy ellenemre, velem szemben hát neki Ady Endre, meg Babits meg a Balassi Bálint meg a ... Nagyon nyugodtan elmagyarázta, hogy behívták őt az iskolába, maga az igazgató úr és kérte, vonja vissza ő az én jelentkezésemet. Ő sem akarta, de elmondták, hogy az első kerület egy mintaiskola. Én, mint a főváros egyik ösztöndíjával lett egyik főmérnöke bent dolgozom a Főtanácsnál. Ráadásul tiszttag vagyok. Ráadásul KISZ-titkár, ráadásul párttag (akkoriban a párttagok létszáma megközelítette az 1 milliót, így minden felnőtt magyar lakos ötödike tag kellett legyen), ráadásul alapszervi vezetési tag. A Főtanács a Kerületi Tanács felügyeleti szerve. Ő – a feleségem- tanárnő. Ugyanilyen iskolában a Kelenföldi lakótelepen tanít fizikát. Ráadásul ő is párttag. Ráadásul remélik, hogy ide a vári iskolába át fog jönni. Ezek után gondolja meg, hogy ebben a kerületben itt a 0 km mellett csak a mi gyerekeink ketten jelentkeztek hittanra. Ez az iskolának rossz pont, nagyon rossz pont. Csak két gyerek jár

hittanra, két gyerek pedagógustól és fővárosi főmérnök apától. Ők e miatt semmire sem számíthatnak.” Ha nem akar az iskolának rosszat – hiszen nem akarhat – vegye ki a hittanról a gyerekeket, törölje a jelentkezést!” „De az ismeretanyag?” Erzsike döbbenetesen kérdezte. „Nézze anyuka! 100 méterre van a Mátyás templom. Ott tanítják a hittant. Az iskolából mindenki odajáratja a gyerekét. Ez az iskolának mindegy. Nem kerül semmibe. Van remek kincstár, múzeum. Ott a hitoktatás sokkal jobb, eleve nem előbb, a koronázó templom pedig a maga tömjénfüstös hangulatával lényegesen jobb is. És ha nem csalogdom, férje dolgozik műemlékes építésként a templom helyreállításán. Így ott külön örülnének kislányainak.”

Így azután az iskolában nem tanultak hittant a gyerekeim. Azt, hogy mégis ismerik a keresztény kultúrát, nem az iskolának köszönhető. Nekem szinte mindegyik első kerületi templomhoz személyes tapasztalatom, közvetlen építészeti viszonyom fűződik. Itt most nem lenne tolakodásmentes, ha a kapucinus templomot és az abban megőrzött Tojgun pasa dzsámiját a Fő utcában; a Szent Katalin templomot és annak papját, Levente atyát a Tabánban. Ezeket most leírtam, de nem gépeltetem le, mert külön fejezetet érdemelnek. Illyés Gyula bácsi a reformáció emlékműve előtt Genfben így vetette papírra: „Mert így vagy úgy, de megalkuvás nincsen. Mert a langyosat kiköpi az Isten.”

Azt a műemléket ott a Dísz téren, a Budai Ávarnegyedben én is és a barátaim is nagyon jól ismerjük. Amikor először léptem be a ház kapuján, a legelső munkáim egyikeként ismerkedtem meg vele. Kezdő építész-mérnök gyakornokként kaptam meg a feladatot, hogy az ház felújítását, műemléki helyreállítását, korszerűsítést tanult, de szakmailag tapasztalatlan építő művészként vezessem. Az épület tervei már készen voltak. A VÁTI műemléki osztálya készítette a várban lakó Dragonics Tamás vezetésével, de a tervező maga Sedlmayrné Beck Zsuzsa volt, az egyik legfinomabb, legelegánsabb gondolkodású építész. A házat egy likőrgyáros arisztokrata vásárolta meg és egy olyan építésszel alakította át, aki külföldön tanult és szerzett gyakorlatot. Amit onnan lehetett tudni, hogy ő hozta Magyarországra az első football-labdát. Mint építész erős átalakításokat végzett. Az egész első emeletet az ablakok szélességével meg egyező franca erkélyajtókra cserélte. Ez adott a földszint lakásainak, szobáinak és a tér között kapcsolatot. Nekünk úgy kellett a házat eredeti, műemlékké tevő jellegéhez igazodva visszaalakítanunk, hogy ezt a kapcsolatot megőrizzük. Ez a Dísz tér tizenegy nekem az élet iskolájának egy fejezetét, ha már iskoláról beszélünk egy osztályát jelentette.

Itt most néhány bekezdést a földszinti, a kapualjból nyíló kétablakos lakásból kell

rögzítsek, annak akkori bája miatt. Ma már úgy emlékszem, hogy a kedves, igen elegáns, már nem fiatal, mindig ápolt és szépen frizurázott lakója a lakásnak, özvegyasszony volt. Járt ugyan neki a felújítás alatt cserelakás a város más részén, de kevés cserelakása volt a városnak és a munkát végző építőipari vállalat kis többletköltségén – lakott felár – a lakó, azért, hogy az eredeti városi környezetben maradhasson, a kényelmetlenséget választotta. Ott lakott. Ez nem egy ilyen úriasszonynak volt kitalálva, de a háború utáni általános szegénységben nem volt meglepő. Én minden alkalommal – naponta legalább egyszer – illendően köszöntöttem: „Kézét csókolom!” És jólneveltségemet hangsúlyozandó megszólítást is tettem hozzá: „nagyságos asszonyom”, vagy „drága nagyságos asszonyom”. Az, hogy elvtársnőnek szólítottam volna, fel sem merült. Igaz, én senkit nem szólítottam elvtársnőnek. Egyszer azután ott a boltíves kapualj alatt a köszönésem fogadását követően azt mondta: „Főmérnök úr! Ne szólítson engem nagyságos asszonynak!” Komolyan mondta. Komolyan tűnődtem. „Hát minek szólítsam?” „Szólítson csak művésznőnek.” Ez meglepő volt. Az építész karon művészeket képeztek, az építészek szövetségét MÉSZ-nek, Magyar Építőművészek Szövetségének hívták, de egyetlen nő-építészt sem szólítottunk sem akkor, sem az-

előtt, sem azután művésznőnek. A művész nő szinte kizárólag a színművészre vonatkozott. Az akkor felfutó táncdalénekeseket sem hívta senki művésznőnek. A magyar nótá énekesei viszont már művésznők, a filmszínészek szintén azok voltak. Finom mosolyomat látva a földszinten lakó nagyságos asszony magyarázatként hozzátette: „Tudja a férjem volt az Operaház főorvosa.” Ezt nem tudtam, azt viszont igen, hogy egy intézeti főorvos nagyhatalom volt. A legkisebb betegség is tönkretelhetett egy előadót. Egy előadást, egy egész előadást. Ettől kezdve művésznőnek szólítottam.

Néhány héttel ezután felhívott az irodámban telefonon.

„Főmérnök úr, jöjjön gyorsan!

Már megszoktam, hogy a lakosságnak főmérnök úr vagyok, de ilyet, hogy jöjjenek gyorsan először hallottam.

„Parancsoljon művésznő! Miért? Mi történt?” A hangjából vészhelyzetre következtettem, izgatott ijedtség vibrált benne.

„Egér van a konyhában.”

Tudtam, hogy ennek fele se tréfa. Mamácska édesanyám, aki nem félt a németektől, az oroszoktól, nem félt a bombáktól, nem félt az ágyúzástól, egyedül az egerektől félt. Hacsak egérről álmodott, kiugrott az ágyából, táncolt az asztal tetején. Rettegett. Testvére mesélte, hogy Kassán egyszer karácsonyra felhúzható egeret kapott a karácsonyfa alá és amikor a csillagszórás és a gyertyafény következett, a kisegeret felhúzza eleresztették. Úgy megijedt tőle, hogy rettegve menekülve a karácsonyfát összedöntötte. Majdnem tűzvést csinált, pedig már igen csak nagylány volt. Közel 25 éves. Az egértől való félelmet tehát megértettem.

„De mit csináljak én az egérrel?”

„Nagyon kérem, fogja meg a szörnyeteg!”

„Én, mint egérfogó?”

„Igen!”

Amikor megérkeztem, az egér már bent volt a lavór alatt és Fodor mérnök úr vigyázott rá, nehogy kiszökjön. Fodor Albin ugyan nem mérnök, képzettségét tekintve csak technikus, de ő fogadja el számláimat, vele egyeztetem a munka menetét. Ráadásul Fodor Albinnal barátok is vagyunk, szinte naponta térünk be a Ruszwurmba. Iszunk ott egy hubertust, eszünk egy krémest és fogyasztjuk el kávékat. „Művésznő kérem, már jövök is.” A Dísz térről indult az Úri utca, annak 42-es számú házában volt az irodánk. 2-3 perc alatt odaértem. Nagyon siettem, ha nem is futottam. Hadik András testőrkapitány lovasszobra előtt már jól látszódott a Dísz tér 11. Gyönyörű, nagy teteje méltósággal zárta le a kétszintes, alul tömörebb, fölötte áttörtebb homlokzatot.

Befordultam a boltozott kapu alá és már bent is voltam a művésznő lakásában. Aki szépen felöltözve, de szürkén fogadott. Átalakítás közben lévő konyhája közepén térdelt Fodor Albin. Egy egyszerű bádoglavór mellett, amelyik alatt, ahogy ezt hallani lehetett, rémülten szaladgált körbe-körbe a szürke egér. A konyha oldalfaláról már jó részt leszedték a vakolatot, a padló fel volt bontva, sitty borította. A helyiség egyetlen világítása egy foglalatba csavart villanykörte volt. A kép meglehetősen háborús állapotnak felelt meg, ráadásul Fodor Albin reménytelen szürke, átmeneti kabátban, de kalapban vigyázott a szürke, zománcatlan bádoglavór mellett. Intettünk a művésznőnek, maradjon csendben és szinte rátapasztottuk fülünket a lavórra. Az egér lihegését is hallani lehetett. Elszántak voltunk. Nem féltünk attól, hogy az egér egyszer csak megharaphat. De meg kellett fogni, ha nem akartuk, hogy a művésznő minden nap odahívjon. Egy más-

ra néztünk Fodor Albinnal és megállapítottuk, hogy kezünket kell a lavór alá bedugni és aztán gyorsan megemelni a lavórt és megragadni az egeret. Az egér hangjából kikövetkeztettük, hogy melyik részén lesz a lavór alatti világnak. A másik oldalra intettünk a szemünkkel, ott megragadtuk a lavór peremét, a lavórt megemeltük, és. . . és az egér azonnal kifutott alóla. A művésznő felé szaladt. Iszkolt, menekült. A művésznő sikoltva toporzékolt. Mi jól láttuk az egeret. Kaptunk is utána, de sikertelenül. „Ez egy szabadulóművész.” – Ezt mondta Fodor mérnök úr. Mit tehettem volna mást, egyetértettem vele.

Az épület felújítása elkészült. Én közben megnősültem. Bementem a Fővárosi Tanácshoz, ahonnan az úgynevezett társadalmi ösztöndíjat kaptam. Kértem, hogy támogassák lakásigénylésemet. Kerek-perec elutasítottak. „Nézze Csák elvtárs! Maga építész. Mi nem tudunk lakást adni a könyvtárásoknak, a pedagógusoknak, hivatalnokainknak, betegápolóinknak, bölcsődei-és óvodai dolgozóinknak. Egy építésznek még ígérni sem tudunk. Építsen magának valahogy. A főváros tele van. Az egész ország lakossága ide

áramlik. Becsapnánk, ha ígéretgénének magának.” Szorítottak nekem egy helyet kollégáim a Dísz tér 11. számú házában a Tóth Árpád sétány felé nyíló tetőterében, s a felújítás után a családommal odaköltöztünk. Több, mint tíz évig laktam ott, ott születtek lányaim Ildikó, Utah és Mária Erzsébet. Később öcsém, Péter lakta a lakást. Ott születtek gyermekei. Bence és keresztlányom, Szilvike. Az egyik Írországból, a másik Londonban él.

Én évente többször fönt járok a szomszéd épületben a rokonaimnál. Ez valamikor Horthy István lakóépülete volt. Felét elvitte a háború. Ugyanaz a Dragonics Tamás építette, állította helyre a 11-es számú épületet.

Legutóbb, amikor a ház elé parkoltam nem túl ízlésesen, Houdini, a szabadulóművész múzeumát találtam a „művésznő” lakása helyén. Belépődíj, bilincsek. Szóval igazi múzeum. Félszáz éve már annak, hogy előlem egy szürke szabadulóművész elmenekült a lavór alól, pedig ketten akartuk megfogni Fodor Albin főmérnök barátommal együtt. Izgatott futása, csillogó szeme ma is előttem van. Íme az út, ha nem is lélektől lélekig, de szabadulóművésztől szabadulóművészig.

A patyolat

„Gyere Máté! Bemutatlak a barátnőmnek.” Gyula barátom szólt ki első emeleti lakása előszobájának tárva-nyitva lévő ajtaján, amelyik előtt a függőfolyosón hazafelé tartva éppen elmentem. Igyekeztem, hogy hazaérjek és különben is, ezen a vári függőfolyosón mindig a padlót nézve mentem, szinte szemlesütve, mert élvezettel kerestem a Tardos-piszkei kemény mészkő lekopott felületén a korábbi tengeri állatok mészkőváza maradványainak rajzait. Ezt a vörös követ használták Zsigmond és Mátyás királyok budavári palotájának igényesebb kőmunkáihoz. Díszkutak, lodzsák készültek belőlük és Európa-szerte híresek voltak. A művelt értelmiség ezt a követ vörös márványnak nevezte. De ez nem volt márvány, ahhoz, hogy márvánnyá váljék, magas hőmérsékleten és nagy nyomáson át kellett volna alakulnia. A márvány metamorf kőzet. A mészkő pedig tengeri üledék. De ez a Tardos-piszkei olyan jól megmunkálható és annyira gazdagon rajzos az ott lévő csiga, hal és egyéb vázaktól, hogy az ember élvezettel nézi. Amit a királyok megengedhettek maguknak, azt a polgárok is megtették, részben azért, mert ezek a Budán, városi palotát építő polgárok, a Batthyányak, az Eszterházyk stb. igen magasrangú nemesek voltak, egész országrészeket uraltak. A Tardos-piszkei kőbányából pedig ezeket a tíz centiméter vastag és nagyméretű kőlapokat szekéren levitték a Dunához és onnan hajón leúsztatták Budáig. Ezekből készültek a vár előkelő házainak függőfolyosói. Ezért aztán ha

nem szólt volna, Gyula barátomat sem vettem volna észre. Megszólítására felemeltem a tekintetemet és annak ellenére, hogy meglepődni nem nagyon szoktam, most mégis annyira meglepődtem, hogy a lélegzetem szinte elállt. Ahogy az előszobaajtón benéztem, a szobaajtó is tárva volt és ott állt Gyula barátnője, aki éppen hófehér, elől gombolós ruháját gombolta volna be, de még csak a felső gomboknál tartott, a keble alatt kintlódott a sötétebb színű, kicsit nagyobb gombbal, amit azon a ponton nehezebb volt a gomblyukba fűzni. Látszott. Látszott, hogy a fehér köpeny alatt semmi sincsen. Szép, napsütötte, gyönyörű teste sötétebben kivillant. Ami pedig ott lejjebb látszott, nem is illet volna meglátnom. Ha tudom, nem is néztem volna oda, de a hang váratlanul ért, a látvány pedig meglepetészszerűen. Kővé meredten néztem – mondanák a népmesékben – de amit nézve éreztem kővé meredten, nem lehetett volna megnevezni. A hölgy gyönyörű volt, a látványt pedig a magyar filmművészetben két évtizeddel korábban, a Halálos tavaszban Karády Katalin láttathatott, talán kicsit sejtelmesebben, sorsot forralóbban. Gyula nem látta, amit én. Ő rám nézett az ajtón keresztül és belépésre invitált. Barátság, minden érzélem, büszkeség, dicsekvés, elfogultság nélkül. Beléptem. Addigra a fiatal hölgy begombolta végig a ruháját, kezet nyújtott és határozottan kimondta asszonynevét. Kézfogásunk határozott volt. Én mindig férfiasan, erősen, de nem túl szorosan fogok kezét, ő pedig ugyancsak,

határozottan tette. Én is mondtam a nevemet, amit ő finom fejbólintással fogadott. Bár amikor meglátott, már tudta, mert hetenként legalább egyszer bediktáltam neki a patyolatban, abban a boltban, amit ő vezetett és ahova én a mosnivalót egyszer vagy kétszer hetenként beadtam, majd a kész, mángorolt ruhát ott átvettem és hazavitettem. Mi a fiatalasszonnyal jól ismertük egymást, de ezt Gyulának nem mutattuk. Ő pedig azt hitte, hogy ő mutatott be minket egymásnak. Az előszobában aztán mindhárman elköszöntünk, én mentem tovább haza, Gyula maradt otthon, a fiatalasszony pedig igen szép, elegáns járással elment a munkahelyére, a patyolatba, ahol nemso-kára délután induló műszakját kellett megnyitnia. Másnap vagy harmadnap Gyula elmondta, hogy a szép fiatal asszony nem azért járt nála, amiért én gondolom. Persze, ha már ott volt, szokássá vált köztük az is. Eredetileg azért ment, mert barátjától megtudta, hogy ő rendszeresen jár ki a GANZ-MÁVAG próbavonatával Jugoszláviába, ahonnan harmadáron igazi bőrdzsekit tud méretre hozni és a hölgy a férjének szeretne őszre egy ilyet. A pénzt át is adta neki, ő le is adta a határon túl, de egy másik vonatot bent felejtettek, az ő mozdonya úrszerelvényében. Ebből jelentéktelen baleset lett és annak vizsgálatának befejezéséig nem utazhat ki Jugoszláviába, nem hagyhatja el az országot. Időnként délidőben a fiatalasszony meglátogatja őt. Nagyobb örömet okozhat, mint a férje, ő pedig már egészen hozzászokott.

Gyulának volt egy kis szőlőskertje Kőérbereken. Én oda neki barátságból kis présházat, borospincét terveztem. Ezt ő megépítette és az iskolaév megkezdése után a lakóházunk udvarából nyíló garázsban olyan nagyhordó kimosásába kezdett, aminek méretei talán meghaladta az igényeit. Hol benne volt a hordóban, hol pedig mellette, slagból engedte bőven a vizet és elég nagy pocstétát csinált. Klott gatyában volt, egyébként félmegtelenül.

Meghallottam, hogy a ház kapuja felől valaki emelt hangon közöl valamit Gyulával. Kiléptem

a függőfolyosóra, egyik karomon kisebb lányom ült, másik kezembe nagyobbik lányom kapaszkodott. Odalent egy rendőrtiszt a tányérsapkáját a kezében fogva, vörös fejjel azt kiabálta Gyulának, hogy ő az Aradi utcában a közlekedésrendészetnél dolgozik. Gyula egykedvűen, halkan mondta, vannak ott ilyenek, nem is kevesen. A rendőrtiszt erre még nyomatékosabban közölte, hogy ha vele így beszél, megütheti a bokáját, mert egy olyan ember, aki ellopja az ő pénzüket, hogy majd ő a határon túlról bőr bekecsét szerez, aztán és se bekecs se pénz, az az ember nem érdemel se türelmet, se kíméletet. És különben is, ha ez a helyzet, ne fárassza ide többet a feleségét. Elege van abból, hogy a feleségét feleslegesen járattja, családtagjából bolondot csinál. E rendőrtiszt monológ elhangzása közben a teljesen nyitott lépcsőházban egyik szememmel a lábam alá néztem, nehogy elejtsem kisebbik lányomat, másikkal pedig Gyulát figyelve próbáltam szaporázni lépteimet, de a lépcsőn lefelé két gyerekkel ez alig volt lehetséges. És valósággal ledermesztett Gyula kérdése: „Tudja maga miért jár hozzám a maga felesége?” Az már bennem is felmerült, hogy hogyan adhatja meg egy szép fiatalasszony a férjének a szeretője címét és nevét, pláne, ha a férje rendőrtiszt és esetleg revolver is lehet nála. Most már menekültem volna a lépcső aljához. Közel jártam, de a két gyerekkel nem lehetett gyorsítani. Így egészen tisztán hallottam Gyula nyugodt, egyetlen, igen egyértelmű magyar szavát, hogy minek is jár hozzá az előtte álló rendőrtiszt felesége. Ezt a szót lányaim nem ismerték. Gyula bonyolultabb kifejezések használatára alkalmatlan volt, és akkoriban a szeretkezni fogalmát az „iparban” se használták és a hivatalos iratok is nélkülözték. A hatás, amitől félttem, bekövetkezett. A rendőrtiszt akkorát, olyan fájdalmasan, olyan bődületeset ordított, mint egy szíven lött, halni készülő oroszlán. A bődületes ordítás viszszehangját nem hallottam, mert kilépve a kapun az iskola felé fordultam.

Signum Laudis

Az iskolában március 15-e előtt az irodalom tanár, pontosabban a magyartanár vezetése kellett a szabadságharc megünneplésére. Ez akkor az esemény centenáriuma volt, akkorra állították helyre a felrobbantott Lánchidat és minden módon igyekeztek hangsúlyozni, hogy a fordulat évét 1948-at, a száz évvel korábban volt forradalom és szabadságharc folytatásának szeretnék tekinteni. Visszagondolva sem a gyerekek, sem a tanárok nem ismerhették ki magukat a politikai viszonyokon, nemcsak azért nem, mert a politikai viszonyokon soha, sehol senki nem ismerheti ki magát, de akkor a változások még viharszerűen gyorsak voltak. Békeidőben, mint a megelőző háborúban a tájékozódást semmi sem segítette. Éppen ellenkezőleg! Akkor kezdődött a nagy hazugságok egyik új korszaka, ezek a nagy hazugságok vezették be az egyéb nagy, most már bűnöket. Azt azért lehetett tudni, hogy az iskolák vagy fiúiskolák vagy lányiskolák voltak, így volt ez már a kicsiknek is az általános iskolákban és így a nagyobbaknak a középiskolában. Ott is volt fiúgimnázium meg lánygimnázium. Ez az iskola, aki kisiskolások tanhelye volt az Andrássy út és a Lövölde tér közé esett. Közelebb volt az Andrássy úthoz, amit majd csak később neveztek el Sztálin útnak. Mint minden általános iskolában, ide is a közelből jártak az ott lakó gyerekek és ez előtt az iskola előtt

az úttest fakockával volt burkolva. Fakocka az olyan kockakő, ami fából van. Azt, hogy milyen fából a felnőttek sem tudták, de még a gyerekek is tisztában voltak vele, hogy nem puha fából, hanem kemény fából. A puha fa, fenyőfa gyújtósna való, a kemény fa már fűtésre alkalmas, hosszabban, kitartóbban ég, jó parazsat ad és ha a cserépkályha ajtaját bezárják az ajtó alatt kiképzett nyíláson bejövő levegőtől a parázs sokáig izzik, egészen másnapig meleg marad a kályha. A környéken minden ház emeletes, nagyon kevés egy emeletes, a többség inkább három emeletes. De minden lakásban fafűtéses cserépkályhák adták a meleget. A földszinten az utca felé üzletek kirakatokkal, feliratokkal. Az úttest végig kőburkolattal készült, de az iskola előtt a kockák fából voltak. Már voltak autók, de nagyon kevés. A teherszállítást lovaskocsi végezték, soknak volt gumikereke, de többségük kereke fából készült, ezt vaspánt fogta össze. A lovak patái – patkolták őket – és a kerekek vaspántjai erős, hallható hangot adott a köveken, ahol azonban a fakockákra értek a zaj elhallgatott, puhán, hangtalanul gördültek a szekerek. Az iskola ablakai így tanítási órák alatt is nyitva lehettek, az iskola előtt csend volt, a fakockák elnyelték a zajt

Az emberek öltözéke – így a gyereké is – változatos volt. Számított, hogy milyen családból jöttek, no meg az is, hogy a család

honnan jött ide a Terézvárosba. Mert a háború után sok család eltűnt és sokan vidékről, sokan pedig szomszéd országokból a korábbi Nagy Magyarországról jöttek. A gyerekek ezt megszokták. Van, akinek ruhája jobb, van akinek szegényesebb, erre a különbségre a szülők jobban figyeltek, mint a gyerekek.

Az iskolába a gyerekek azért jártak, mert ott tanították őket, ők pedig tanulni mentek, mert tanulni akartak. Volt, aki hamarabb megértette, felfogta a dolgot, volt, aki nehezebben, volt, aki már az első osztályba úgy jött, hogy tudott írni, olvasni. Volt, aki ott kezdett megismerkedni a betűkkel. Tehát volt jó tanuló és nem olyan jó tanuló, sőt az is előfordult, hogy valaki rossz tanuló volt. A rossz tanuló is szeretett volna jó tanuló lenni, meg is adták neki a lehetőséget. Minden tanév végén jutalomkönyvet kapott az, aki a legtöbbet javított. Persze, aki már az elejétől kezdve jó volt, a legjobb volt, az nem javíthatott. Ezek aztán azért panaszkodtak, ők miért nem kaptak jutalomkönyvet.

Csak végig kellett sétálni az Andrássy úton, az egyik irányba a Városligetbe jutott, ez közel volt, a másik irányba a Duna felé indultak. Ez messzebb volt, úgy egy órányira. Az iskolában a gyerekek korábban cserkészek voltak. A háború előtti utolsó békeévben volt Budapesten a cserkész világtalálkozó, a jam buri. Ezt párhuzamosan szervezték az eukaliptikus világkongresszussal, amelyen részt vett a későbbi pápa is. A világ cserkészeinek vezetője Baden Powell volt, akiről aztán utcát neveztek el Londonban és 50 évvel azután ott elmagyarázta valaki, hogy az angol titkosszolgálat tisztje volt. Ebben a minőségében vezette a cserkészmozgalmat. Öltözetüket filmekből ma is ismerjük. Nagyon szép ifjúsági regényeket is írtak akkor ezekről a dolgokról. Az egész cserkészmozgalomnak a katolikus vallás

volt az ideológiai alapja. Akkor már, amikor ez a történet játszódik, a cserkészmozgalmat leváltotta az úttörőmozgalom, amelyik látszólag az észak Amerikai Egyesült Államok ifjúsági romantikáján épült, de hozzánk a Szovjetunióból a háborúban győzők kelet európai szövetségesétől került át. Ez a nagyon fontos változás, mintha a felnőttekre is hatással lett volna, az egyik felnőtt így, a másik pedig úgy gondolkodott. Az egyik inkább sajnálta a cserkészetet, a másik jobban örült az úttörőknek. Az egészen kis cserkészeket farkaskölyköknek hívták, a kisúttörőket, akik még nem piros, hanem kék nyaksálat viseltek kisdobosoknak hívták. Amikor azonban a március 15-e megünneplésére készültek, nem úttörő egyenruhában, hanem színpadi egyenruhában voltak. Ezeket a színpadi ruhákat otthonról, a szomszédoktól, a bérházaktól, a házfelügyelőtől összeszedett színes ruhákból hozták. A magyar tanár kijelölte, hogy mit, melyik darabot kell eljátszani. Ezt addigra már sokan tudták, jobb iskolában pedig minden tanteremben volt színpadszerű kiemelkedés, a katedra, rajta a tanár asztalával és székével és onnan a falitábla könnyebb elérhetőségével. Ezen a katedrán játszódtott a darab, ott színészkedtek a színészek jelöltek. Az egy lépcsőfokkal mélyebben fekvő részben pedig ültek a nézők, a többi iskolás gyerek és azoknak a szülei meg más szereplők szülei is barátai. A katedra minden osztályban rendelkezésre állt. Kevés gyerek minden osztályban elért.

A színdarab eredetileg nem színdarabnak készült. egy nagy magyar író regénynek írta. Arról volt benne szó, hogy március 15. előtt a márciusi ifjak többször összegyűltek és egyre élesebben megfogalmazták azt a mondanójukat, ami a szabadságharcot és a forradalmat táplálta. A márciusi ifjúk tanult emberek, így többnyire nemes urak gyermekei

voltak. Természetesen maguk is nemesek. Bárók, grófok voltak közöttük. Ezek néha törték a magyart, néha raccsoltak, néha selypítettek. Elvegyült körükbe az a társaság, akik Bécsből, a császárvárosból a már akkor járó gőzhajóval érkezett és hozta a budapestit megelőző bécsi forradalom hírét. A színpadon a szereplők szabadon választhattak, hogy az ő szerepüket milyen beszéddel ízesítik, de ha már választottak, ragaszkodniuk kellett hozzá, hiszen az a báró csak azon a hangon tudott az a báró lenni, amelyik hangon először megszólalt. A ruhákat a gyerekek otthonról hozták, meg a hozzávalókat is. Volt, aki cilindert hozott, második keménykalapot, a harmadik huszárcsákót. Volt, aki páncélos sisakot. Azzal azt hazavitték. Sétapálca maradhatott, de például gázálarc, amit többen a Lövölde téren szedtek korábban fel, a tanárnőnek már nem kellett. A magyar tanár nem magyarázott. 1848-ban a márciusi ifjaknak nem volt sem gázálarcuk, sem térképtáskájuk. „Vidd haza!”

A márciusi ifjak persze kitüntetések is viseltek. A villamosi jegyellenőri jelvény jó volt. Volt, aki elhozott otthonról egy sor német, katonai kitüntetést. Ezt persze nem engedték neki, sokszor már behozni sem, de az iskolában kitűzni sem. Ezeket úgy szedték össze a gyerekek vagy a szüleik a háború végén a halottak zubbonyából vagy táskájából, hogy azoknak már nem volt rájuk szükségük.

Az egyik kisleány otthonról bevitt egy nagyon szép, piros dobozban lévő, de zöld selyemszalagra akasztott kétrészes kitüntetést. Ez akkor a volt, mint az akkori legnagyobb fémpénz, az ötpengős. Az egyik oldalán ketős kereszt volt, a másik oldalán felirat. A kerek érme fölött a magyar királyi korona volt. Az éremnél nagyobb vastagsággal, tetején a ferde – a történelemben elferdült – feszülettel. A felirat alatt egy évszám is volt. Ezzel

a kisleány nem törődött, a feliratot nem értette: signum volt fölül, alatta pedig laudis. Azt azért látni lehetett, hogy a jobb márciusi ifjak – a „vörös Szepe” – akit ő játszott és báró vagy gróf volt, ezért raccsolt is, ezt a kitüntetést viselte. A szép és rangos kitüntetést a kisleány apja kapta, aki az első világháborúban nagyon súlyosan megsebesült, hadirokkanttá lett és az is maradt. A háború után – tehát az első világháború után – magától a királyt képviselő kormányzótól kapta és az újságban jelent. a kormányzó a háború után – a második világháború után – nem volt közkedvelt, szerényen inkább elítélőleg beszéltek róla. Míg korábban igazán sok Miklós nevű kisleány született, akkor már hadseregének tisztjeit is elítélőleg nem, mint hazafiakat jelzőzték. A signum laudis azzal az évszámmal már inkább a hátrányos megkülönböztetésre adott okot. Ha a kisleány megkérdezte volna, mamája nem engedte volna a kitüntetést elvinni az iskolájába, de nem kérdezte meg. Így elvitte. Már a jelmezes próbák idején ellátogatott az iskolába, a tanfelügyelőségről egy mozgalmár elvtárs ellenőrizendő, hogy jó-e a felkészülés az ünnepre. Akkor már éledezett az „éberség”. Az illető fiatal tanárok körében volt, és gondosan szemügyre vette a jelmezeket, a kiegészítőket, sétapálcát engedett, esernyőt nem. A zöld szalagon logó kitüntetésre nézve, messziről felkiáltott: „Signum laudis!” „Ezt ki hozta?” Kérdezte.

„Én.” Mondta a kisleány.

„Hol találtad?” Kérdezte a tanfelügyelő.

Valahogy érzésből kiderítette, hogy ezt nem lenne helyes említeni, hogy a papájáé. Papáját elvitték a nyilasok, azután az oroszok. Naponta keresték az ávosok, egy ilyen kitüntetés nem biztos, hogy javított volna helyzeten. „A házfelügyelő bácsi ládájából kértem kölcsön erre az alkalomra.”

„Na jól van!” Mondta a felügyelő.

A többi gyerek, mint a kismadarak a szomszédos állatkertben élénken reagáltak a jelenetre még ott a próba után.

„Kár, hogy ilyen fényes! Mondta az egyik. „Miről ismerte meg?” Kérdezte a másik. Egyetlen kisleány volt, aki iskolaigazgató papája révén jobban kiismerte magát a többiekénél. Pedig nem is ebben a kerületben volt iskolaigazgató a papája. Ez az úttörő mozgalmat vezető tanfelügyelő elvtárs – nevét mindegyikünk tudta – korábban egyházkerületi cserkész főparancsnok volt. Így neki ismernie kellett a signum laudist. Az iskolai ünnepség szépen lezajlott, a jelmezeket jól viselték,

kellőképpen raccsoltak és hangsúlyoztak. A kisleány a signum laudist csendben hazavitte, évekig nem került elő a diófa szekrényből. Úgy tudták a házfelügyelő lomkamrájába vitte vissza.

Az úttörőmozgalmat szakfelügyelő – egyházkerületi főparancsnok – néhány évvel azután hallották a rádióból: „Aki hallja, adja át!” volt a címe a műsornak és a felügyelő úr semleges hangon tudatta, hogy egészségesen megérkezett Treuskirchenbe, Ausztriába. Ott a menekülttábor lakója várja a továbbutazást. Hogy hova, azt nem közölték.

A sorozások

Volt az általános iskolában osztálytársam, akit Lacinak hívtak és ő Laci hamar az osztály, sőt, az iskola egyik legjobb tanulója lett. Arról volt híres, hogy a legszegényebb gyerekek közé tartozott, akinek otthon tanulóasztala, még csak tanulószék se volt. Leckéit a konyhában egy hokedlin írta, mert az asztalt is és a konyhát is a háztartás céljainak rendelték. Az egész osztály arról beszélt, persze a szülők kicsit erősebb hangsúllyal, hogy lehetetlen körülmények között akadályoztatva lehet jó tanulmányi eredményt elérni – bezzeg ti stb.

Ez a kiváló tanuló valahol a Munkácsy Mihály utcában lévő Kölcsey Gimnáziumtól a Városliget felé, talán a Rippl-Rónai utcában lakott, így középiskolába ő már nem is a Kölcseybe hanem a Ripplbe járhatott. De nem lehetetlen, hogy a Gorkijba vitték, válogatták, ahova a környék kiváló diákjai kerültek. Ez volt az igen magas színvonalú orosz iskola. Mi egymással évekig nem találkoztunk.

Akkoriban még tekintélyes magyar hadsereg volt. Nem azért, mintha a Varsói Szerződésen belül ennek a haderőnek kellett volna megvédeni határainkat, hanem azért inkább, hogy nemzetközileg is mutathassák a Varsói Szerződés egyesített csapatainak létét, létjogosultságát. Ha pedig volt hadsereg, tartozott hozzá minden évben sorozás is. Ezt egy külön katonai hatáskörű parancsnokság,

a hivatalos kiegészítő parancsnokság területi elvei szerinti egységben végezték. Mindig nyár elején volt a sorozás. Itt, ezen alkalommal találkoztam Lacival, akivel, mint két jó tanuló osztálytárs, két jóbarát, igazán megörültünk egymásnak. Ő már egy éve Moszkvában, valamelyik szovjet-orosz egyetemen tanult és lelkes csodálója volt a nagy szovjet technikának. Mi a nyugattól el voltunk falazva, és a keleti kultúrát, az építészetet, az esztétikát, az ideológiát kritikusan néztük, de ezt nem nagyon hangsúlyoztuk. Nem is nagyon beszélünk róla. Javasolta Laci, hogy kezdjek kapcsolatot egyetemi, baráti orosz hallgatókkal, mert nagyon rendes, megértő emberek, nem ellenségesek. A forradalom után sokat lehet tőlük tanulni, az sem lehetetlen, hogy cserelátogatásra is sort tudnak keríteni. Azt is felvetette, hogy talán még műszaki ajándékot, például egy töltőtollat is kaphatunk tőlük, vagy jelvényeket is cserélhetünk velük. Ő maga konkrétan nem tud ilyen levelezőtársról, de ha megadom a címem, gondoskodik róla, ha már fiúiskolákban jártunk, hát inkább lányról. Megbeszéltük, hogy több mint tíz évig tanultam oroszul, nyelvtanilag helyesen írok, olvasok, de a Kölcsey német-humán volt, így, ha gondolja, németül is levelezhetünk.

Eltelt a nyár, ő visszautazott Moszkvába az egyetemre és kisvártatva még azon az őszön kaptam egy levelet fényképpel egy

nagyon komoly lánytól, hogy boldog lenne, ha velem, akit nem ismert, Laci ajánlására levelezhetne. Hol oroszul, hol németül írtunk, de mert a fényképen komoly barna szemei mélytűzően csillogtak, német idézettel írtam róla: „und Kinder wachsen auf mit tiefen Augen.”

Akkoriban, a forradalom után – amiről itt most nem lenne helyes beszámolni – a Műegyetemen az építész kar politikailag túlkritizált állapotban volt. A forradalom első utcai megmozdulására a Műegyetemtől a Bem József térig tartó Duna parti felvonulásra ugyanis köztudottan az építészek kedvezményező szerepe és aktív közreműködése volt a jellemző. Egyszerű lenne azt mondani, hogy az építészek már csak ilyenek. De az, hogy mérnökök és így a társadalomtól sokban független műszakiak és hogy adottságuk alapján művészi képességeik szerint megszűrt egyedek jóval függetlenebbé teszik őket egyetemista társaiknál. Az építészek a világirodalom szerint is különleges, skatulyába nem kényszeríthető, hóbortos figurák. A társaságuk pedig az itteni, lehetetlen politikai helyzetben szabadságszeretőnek mondható.

Ennek egyenes következményeként a szokásosnál szigorúbban alapították meg a filozófiai tanszéket és azon sarkosabban, mélyebben tanították a marxizmust, leninizmust. Egy év után viszont a tanszéket kicserélték, revizionizmussal bélyegezték, mert a bigott pártpolitikával, mint gondolkodó oktatók nem tudtak azonosulni.

Ennek a bonyolult helyzetnek eredményeként a védtelen hallgatók több, mint felét – 60%-át – megbuktatták az első félévben a tárgyból. Ez érzékenyen érintette a hallgatókat is, meg az egész egyetem légkörét, mert az építészek hangosan tiltakoztak. Engem, mint a legszegényebb hallgatót – aki,

mivel hadirokkant édesapám eredeti foglalkozása szerint kazánkovács volt Schlich Nicholsonnál, így munkásszármazásának számítottam – beküldtek a marxizmus tanszékre, hogy próbáljak valami emberi kapcsolatot kialakítani és legalább az utóvizsgák emberibb hozzáállását kicsikarni a filozófia oktatóktól. Ennek gyakorlati jelentősége volt. Tandíjmentesség, ingyen ebéd, diákszállók költségei stb. stb. Egyedül mentem be a tanszékre, ott néhány férfi tanáron kívül zömmel hölgyek voltak, akik azzal kezdték, hogy magának leszakadt a gombja a kabátjáról. Akkoriban ez a barna, műbőr anyagból készült piacos vászonkabát volt használatban. Nekem is ilyen jutott. Ösztönösen odakaptam, mondván, hogy pont most, amikor a tanszékre jövök, itt az előtérben szakadhatott le a gombom. „De mind a négy gomb egyszerre?” Ezt kérdezte a tanszéki hölgytársaság amivel jelezte, bár nem tudtam róla, hogy elnyertem a szimpátiájukat. Egy egyetemista, akinek gomb sincs a viaszos vászonkabátján, nem lehet Magyarországon ellensége.

Elmondtam, hogy évfolyamtársaim szülei nagyon sokat áldoztak gyermekeik egyetemi tanulmányaira. Szegény emberek, ugyanolyan szegények, mint a tanszék dolgozói és nehéz lenne a családok helyzete, ha kibuknának gyermekeik. De ez talán – ahogy megfigyeltem, de ezt nem mondtam – a tanszéknek se lenne jó. Minden héten volt akkoriban egy Marosán-, egy Fock-, egy ... -előadás aulában, csillapítandó a forradalom utóhatásait. Arról persze nem tudhattunk, hogy mi volt az írószövegben, hogy mi volt a háttérben, hogy-hogy legjobb színészeink börtönben voltak (pl. Darvas Iván). Tehát az ellencsapás nem volt köztudott, de az ENSZ meg a belpolitika egyaránt egyezséget szerettek volna. Amit és amiért akkor, mi, diákok nem tudtunk, abból a tanszék is megértette, hogy

A becsúszó szerelés

már elmúlt a MÚK (hogy a Márciusban Újra Kezdjük mozgalom kifűjt) és kár lenne tovább feszíteni a húrt. Az őszi utóvizsgák rendben lezajlottak. Volt ugyan egyetemi hallgató, aki eredetiben olvasta és tanulta a Lenin idézetet, amit akkor és ott másként tanítottak, de még ő is megúsza.

Az építészelméletet, annak oktatását ez a marxizmus tanszék erősen hatása alatt tartotta. Mindezt pedig most a kelletténél szűkszavúbban azért mondtam el, mert minderről többé-kevésbé rendszeresen írtam a moszkvai egyetemen tanuló levelezőpartneremnek, a komoly, mélyszemű kislánynak. Legközelebb egy év múltán, nyáron megint találkoztunk a következő sorozáskor Laci barátommal. A sorozáson tisztázódott, hogy az egyetemi tanulmányok még tartanak, hogy nem kell-e mégis inkább katonáskodni. Ezt akkoriban olyan komolyan vették, hogy osztályunkból Dömölky János, a későbbi sikeres, híres filmrendező, akit a magyar filmrendezők szövetségének vezető filmrendezőjévé választottak, hogy ne kelljen katonának mennie, a teológiai egyetemre iratkozott be. Pedig volt a katonáskodásnak a fegyverforgatáson kívül egyéb komoly haszna is. A kiskatonák rendet, fegyelmet, mihez tartást tanultak. Az a lazaság, amit náluk az ipar komoly versenynek hiánya azóta okozott, akkor ilyen volt. A kiskatonák fegyelmezettek. Autót, motort szerelni megtanultak. Néha hiányolom unokáimnál az akkori katonaság hatásának szigorú eredményeit. Hiány, hiány.

Akkor már nem kellett pucéran levetkőzve a szőnyegen sorba állni, beszélgetésre is volt idő. Laci félrevont egy ablakmélyedésbe.

„Te, nagyon kérlek fejezd be ezt a levelezőkapcsolatot.” Azt hittem rosszul hallok.

„Tudod” – mondta „Leveleidet már várják. Levelezőpartnered mindig elhozza, oroszra lefordítja, az egyetemen havonta szemináriu-

mokat szerveznek azok érkezére azok alapján. Tudod, amit te marxista esztétika címen terjesztasz, azt ugyanezen a foglalkozáson Moszkvában egészen másként gondolják.”

„Te Laci! Hiszen te javasoltad.”

„Igen, éppen ezért szólok most. Nekem is kényelmetlen lehet. Már figyelik őket, hogy a budapesti elvi tévedések mérgezik a mindenkori légkört.”

„Te Laci! Hát azt biztosítom, hogy én ezt az egyetemi filozófiai tanszék a marxizmust oktató szellemének megfelelően használok.”

„Látod, épp ez a baj! A magyar gondolkodásmód tudományos materialista alapon egészen más, mint a leegyszerűsített, lebutított moszkvai, történelmi materializmus. A fiatalok pedig ott erre, nagyon érzékenyek. Tudod, a rádió, az újságok, a külföldre utazás szűkre szabottságán a falon a te leveleid, ha nem is tudnak rést, lukat ütni, gyengítik az összhatást. A Szovjetunió nagyon nagy ország. A Föld egyhatod része. Itt mindent elértek azzal, hogy Amerikában verik a négereket, a feladatok olyanok, hogy nem tűrik a megosztottságot. Aki Moszkvából néhány nap transzszibériai expressz után végképp elutazik és ott él tovább, azt nem engedhetik elvileg szabadon gondolkodni. A te leveleidet már az ellenőrzés is várja, de az ezen az alapon szerveződő szemináriumokat, azok résztvevőit megfigyelik. Gondolkoztam, van-e más út a veszélyes jelenség megszüntetésére, de az egyetlen lehetőség, ha befejezed a levélbarátságot.”

Az orosz lányok nagyon szépek és hozzánk magyar fiúkhoz nagyon kedvesek. Sokan jönnek ide feleségként, utána nekik nincs visszaút. Ők már nem boldog emberek.

Megértettem. Lacival sem találkoztam többé. Levelezőpartneremről semmit sem tudok. Tanultam viszont akkor is valamit.

Norbert rövid néhány hónapig volt osztálytársunk, alulról, vidékről jött hozzánk. No nem vidékről járt be. Ők korábban Budapesttől távol éltek, ő ott járt iskolába, míg nem egyszer édesapját ide a fővárosba helyezték. Így attól kezdve ő is osztálytársunk lett az ország szellemi központjában, a Terézvárosban a MÁV központi vezetésének birodalmában

A környéken állt a Szépművészeti Múzeum, a Műcsarnok, a MÚOSZ, a Magyar Írószövetség székháza, a Képzőművészeti Főiskola, a korábbi Zenetanoda, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, az Operaház, a Balett Intézet, az Ifjúsági Színház, az Operettszínház, a Bélyegmúzeum. Itt lakott korábban Erkel Ferenc és Mahler Gusztáv. Az Operaház igazgatói, akkor pedig Kodály Zoltán zeneszerző, Barcsay Jenő, Gyarmathy Tihamér festőművészek, építészek, szobrászművészek, iparművészek. Itt voltak a fontos szakszervezeti központok, egészségügyi létesítmények, nagy vállalatok, mint a Chemolimpex és a Mileralimpex és rengeteg DT (Diplomáciai testület épülete). Ide ebbe a környezetbe beleszületni egyszerű volt, ide vidékről bekerülni gyerekpróbáló volt.

Norbert – mint édesapja – ambiciózus, igyekvő, törekvő gyerek volt, de a falu és a város szintkülönbségét egyszerűen áthidalni nem lehetett képes. Jól tudott például oroszul, de nem ismerte a betűket. Az orosz tanárnő majdnem elájult, amikor magyar betűkkel írta

le oroszul egyébként nem is olyan nagyon hibás dolgozatát. Amikor oroszul azt olvastuk, hogy „ja ili, boh, ilinyikto” tehát „Én az Isten vagy senki.”, ő úgy fordította „Én Isten vagyok vagy senki.” Mi meg hangosan kiröhögtük. Itt ő nem volt, nem lehetett olyan kiváló, mint falujában, mint ahonnan jött.

Egyetlen dolog volt, amiben vitathatatlanul jobb volt mindegyikünkénél. Ez a foci. Akkor már országos vezető sportágazat. A játékosok nevét fűjták, Szepesi Gyurka, ha konferált tombolt a közönség, gombfoci csapatot lehetett nagy csatárok nevével és képével ékesítve vásárolni, a foci nyerő volt. De nem igazán a terézvárosi úri gyerekek, finom úri fiúk sportja. Mi vigyáztunk a ruhánkra, a cipőnkre, az egészségünkre, Norbert viszont önfeledt belemerüléssel játszott. Alkatilag zömök, sűrű, inkább alacsony, mint magas, de nem túl alacsony legény volt. Sűrűsége robbanékonytette, mint egy villanymozdonyt, olyan erőssé.

Tudta, ha fel akar zárkózni, tanulással, tudással csak évekig fog sikerülni. A fociban pedig sokkal gyorsabban, talán már a bemutatkozásakor, de egészen biztosan már az első meccseken néhány hét alatt beilleszkedhet. Mi kedveltük őt. Mint osztálytársunkat, nem tudhattuk, hogy ambíciói milyen energiával fűti.

Akkor már a fociban is voltak támadók és

A mérnökség dicsérete

védők. A kapus léte persze eleve ismert volt és már mindenki tudta, hogy mit jelent lesre futni, lesre futtatni, lesen lenni, lesen hagyni. Tudtuk mi a szöglettrúgás, szögletzászló, mi a touch dobás, mi a középkezdés, mi a kapus kirúgás, mi a tizenegyes, mi a 16-os vonal, hazaadás, fault, sőt a faultot egy ideig Ady Endre szavával dancsnak nevezték. A dancs szó később csak az irodalomban majd már sehol nem szerepelt. De egészen új fogalom volt a becsúszó szerelés. A szerelés persze már eleve ismert volt, a szöktetés a hosszan szöktetés, a keresztlabda stb. között, de ez a becsúszó szerelés nemcsak, mint név, hanem mint művelet is új volt. Aki el akarja venni a másiktól a labdát vagyis szerelni akarja, az, ha nem tudja egész testével, akkor csak lábával alácsúsztatva az ellenfél egész alakjának elrúgni tőle a labdát. A műveletnek nagy a rizikója, mert, ha először a labdát érinti meg, akkor szabályosan szerelt, ha pedig először az ellenfél lábába rúg bele, akkor az egész szabálytalan és annak a pontnak a helyétől, ahol a szabálytalanságot elkövették, járt érte a büntetés. Ami lehetett jelentéktelen és nagyon komoly hatással bíró.

Mi a ruhánk és cipőnk védelmében a téren, sőt még a Hősök terén sem alkalmaztuk volna. A Hősök terén rendszeresen fociztunk, de Norbert megmutatta, hogy ezt a képtelenül bonyolult energiát, rátermettséget, ravaszságot igénylő labdaelvételt direkt ő rá találták ki. Ott a téren csupán csupa sár lett a ruhája, meg persze másé is, akit összefröcskölt, de sokat nőtt a szemünkben. Ezt észrevette és elvadult.

Az egyik szombaton füves pályán valamilyen kerületi meccset játszott a csapatunk egy másik iskola csapatával, igazi tornatanár bíróval. Ő előre elhatározta, hogy ott produkálni fogja magát. Ráadásul az ellenfél vezetett 1-0-ra és ő a kapu előtt állva az alapvonalról hatra adott labdát kapott, amit úgy bevágott, hogy csaknem kiszakadt a háló. Ezzel egyen-

lítettünk. Ha még egy gólt szerez, nyerünk. Többen álltak a labda körül, mögöttük a tornatanár, a bíró igazi síppal a szájában. Ő pedig mint egy tíz méterről elhatározta, hogy megszerzi a labdát. Nem ismerem ezt a elszabadult, támadó dühöt, ezt a bikarugaszkodást, de megértem. Mindenkit óva intené tőle, ha már elragad, meggondolatlan, visszafoghatatlan. Nekifutott, mint egy villanymozdony, mint egy bányagép, mint egy lövedék, lábbal előre a füvespályára feküdt és száguldva csúszott előre. Az ellenfél egyik játékosát arról a lábáról, amin állt, letaszította, a másodikat csak fellökte. Sajnos a bíró, az igazi tornatanár mindkét lábát elkaszálta, míg végül a labda érintése nélkül hanyatt fekve a fűben megállt. Talpra ugrott és maga körül néhány földönfekvő alakot, köztük a bírót vett észre és a labdát. Ezzel triblizett kettőt, majd mintegy tizenöt-húsz méterről az ellenfél hálójába vágta.

Őrjöngve, tombolva ordítottuk: „Győztünk!”

Közben a bíró maga is sportember, tornatanár talpra ugrott és megfújta sípját. De nem gólt jelzett. Norbertet csak azért nem pofozta meg, mert amikor odaérve a szemébe nézett meglátta benne azt a győzni akarást, ami minden sportemberre jellemző küzdelem közben. Jó sportemberre nemes küzdelem közben. Ez a pillantás felér egy sportbeli becsúszó szereléssel.

Norbert édesapját külföldön nevezték ki valamilyen követség valamilyen beosztottjának. Még azon az őszen elköltöztek és mi hamar megfedkezünk róla. Azután jutott csak eszembe amikor a Rozsdatemetőt olvasva jöttem rá, hogy ez a könyv mennyire rólunk, akkori társadalmunkról szól és Norbertekről. De, amikor az író személyesen is megismertem, már nem jutott erőm rá, hogy erről is beszélgessek vele. Akkoriban már más volt az aktualitás.

Az utolsó év végén, európai uniós csatlakozásunk előtt, került tulajdonunkba Sopronban egy szép óvárosi palota, amely korábban az ipartestület székháza volt, ezt követően pedig mérnökök munkahelye. Fél évszázadot töltöttek itt mérnökséget tanult munkatársaink, akik sérült, avult, amortizálódott felszereléseket az épületben gyűjtöttek. Egy konténerre való piros-fehér eszközt adtam a segítségünkre siető régészeknek, majd pedig még egy kisebb szobára valót találtam. Érzékeny vagyok a mérnöki gondolatra, a szárnyaló mérnöki fantáziára, fogékony a mérnöki munkára. Sokat dolgoztam együtt mérnökkel szakvéleményeken és tervpályázatokon, szobatársam volt évtizedekig egy kiváló mérnök. A Fővárosi Tanácsnál kollégáim mérnökök, Svájcban, Hollandiában és Norvégiában pedig gyönyörködhettem mérnöki munkáik eredményében. Szerencsém úgy hozta, hogy az egyik mérnök kollégám az ország egyik legjobb színésze, vezető színházunk igazgatója, a másik pedig a legképzettebb zeneértő. Így különösen meghatódtam, amikor – mintegy zárványként – megtaláltam a munkaeszközeiket. Egy kiállításom anyaga, melyet az Építőművészek Szövetségében tartottam (2007. február 15.-étől –március 19.-éig) őrizni akarja az utóbbi fél évszázad mérnökjelenségét, barátaim és kollégáim gondolatainak emlékét. Arra az időben tá-

voli, mégis közeli alkotófolyamatra is utalni szerettem volna, amit a római aqueductusok, az egyiptomi piramisok, a kínai Nagy Fal, a mexikói maya emlékek, a Machu Picchu, Svájc közlekedési hálózata, a holland tengerzáró gátak, Finnország és Norvégia mérnöki létesítményei nekem szereztek.

A mérnökség a humanitás és a bátorság, az akarás nemes ötvözete, láthatóan és néha észrevétlenül, de mindig jelen van, mellettünk, nekünk, értünk.

Csák Máté

A festészet

Az egyik legnagyobb lépés az embernek aemberré válásában az volt, amikor óriási szellemi munkával hatalmas új absztrakciót, a leképzés absztrakcióját teremtette meg.

A műegyetem rajzi tanszékén Nemcsics Antal tanár úrnál a különböző technikai eljárásokat tanultuk, marhafaggyút vettünk és földfestékekkel keverve durva vakolatra herakliton felraktuk, ezt azután Papp Ferenc professzorom, a világhírű geológus a vári barlangmúzeumban helyezte el. Készült ott altamirai bölénytől reneszánsz sgrafittóig minden, és mi akkor jöttünk rá, hogy több ezer évvel előttünk őkünk miben mesterkedett. Közismert, hogy amikor a lépést akarta utánozni, feltalálta a kereket, kevésbé közismert, hogy mire gondolhatott, amikor festői készítményt, új ambíciót érzett.

Én rengeteget rajzoltam már általános és középiskolában is, amit azután az egyetemi építész felvételnél jól kamatoztattam, de emlékszem gyermekrajzaimra, amelyek a kerületben, a Terézvárosban különböző kiállítótermekben szerepeltek, és a gimnáziumban a nagy falújságot az én szecessziós rajzom keretezte, majd nyelvtanuláshoz testvéreim iskolájába falitáblákat rajzoltam, ma is emlékszem egy pályaudvarra, amit egy orosz nyelvórához kellett megrajzolnom, rossz papírra nagyon jó színekkel rajzoltam. Az egyetemen a rajzi tanszék valósággal el-

varázsolt bennünket, Boross Géza bácsi volt a tanárunk, de Máriási Masznyik Iván vezette a diákkört, akkoriban a fiatal Dobroszláv tanított, de még jól ismertük Bordon Alfrédot és Ohmann Bélát is. Örömmünnepe volt már az is, sokan a nagy festők közül ma sem tudják, és, talán mert nem is akarják mutatni, hogy tudják. Kár, hogy az akvarellnek itt Közép-Európában nincs olyan becsülete, mint Angliában, az alkotó tehetségek nagy száma megvolt hozzá.

Szerepet kapott benne magányosságom, amikor hosszú éjszakákon át egyedül rajzoltam pályázataimat, és talán különösen fontos, legfontosabb volt Anna, akivel egy napon van a születésünk évfordulója, nulla-hat – nulla-hét a születésnapunk. A legkedvesebb az, ahogyan másokra figyelni tudtam. Ezáltal megsokszorozódott személyiségem, de a figyelem kellett hozzá.

A hatodik kerület Budapesten az én városom. A Zeneakadémia, az Opera, a Képzőművészeti Főiskola, a színházak, ahol hetente kétszer jártam, a könyvtár, az antikvárium, a követségek, a földalatti, a sínautóbusz, a sárga 46-os, az általános iskola a Felsőerdősorban, a Kölcsey Gimnázium a Munkácsy Mihály utcában, az Epreskert, a Kodály körönd, a Benczúr utca, a Fasor, a Lövölde tér, a Király utca, a Liszt Ferenc tér, a Jókai tér, a Teréz körút, sok barátom, szülők, ismerő-

sök lakásai, a német megszállás, a háború, az orosz tankok és valami végtelen élni akarás. Törekvés a tökéletességre. Amikor megvettem a vízfestéket és az akvarellpapírt és fölragasztottam, de már amikor hazavittem, csodálkoztam, hogy hogy kerülhet egy viszonylag kis mennyiségű művészesszköz egy vagyónba. A havi fizetésemnél mindig többet hagytam ott egy-egy alkalommal. Még szerencse, hogy mi ezt szoktuk meg.

Valahányszor Esztergom környékén rajzoltok, mindig gondolok rá, hogy Le Corbusier milyen friss ragyogó rajzot produkált a hajóról, vázolván, amit látott Esztergomról.

Nekem az akvarell gyors önkifejezési forma, már említettem, hogy több évtizeden keresztül üzőm, kiállításaim számát sem tudom, bár szinte mindre emlékezem. A Magyar Vízfestők Társaságával Sárovaron, a Nádasdy várban állítottam ki, a társaságnak tagja volt a német nagykövet őexcellenciája, vízfestő kollégánk. Elmentem megnézni a kiállítást és nem kellett szégyenkeznem. Mi magyarok az akvarell terén igen jók vagyunk, bár a legszebbeket Windsorban és Sidney-ben láttam.

Emlékezetesek genfi kiállításaim, Ludwigsburg regionális központ, Steinheim an der Murr, amelyik ősemberéről híres, nekem pedig arról, hogy a megnyitón megjelent változatlan és meggyőző szépségében építész tanárom, M. Császár Ildikó, akitől sokat tanultam és nem is tudtam, hogy ott él. Gyakran megtettem, hogy ott festettem, és később mintegy év múlva ott kiállítottam, ez Ciprus, Kuba Havanna és Trinidad kiállításaim jellemzői voltak.

Ilyen módon jól tudtam akvarellt eladni, friss színes képeimet a helyiek megvették.

Jelszavam volt, „az akvarellhez nem téma kell, hanem víz”. Péccett az utcán akvarelleztünk és rendszeresen megállt mögöt-

tünk, mögöttem egy ember: „festeni nem művészet” mondta. Amikor már sokadszorra mondta, megkérdeztük, hát mi a művészet? „Eladni” – válaszolta. Képeimben szerettem, ha a papír üresen, nyersen, fehérén maradt, ezek voltak a jó képeim. Azt gondoltam, hogy építész alapképzettségem végül is látszik munkáimon. De egyre minden tanítványomat – köztük politikusokat is – megtanítottam: „El kell engedni a medence falát ahhoz, hogy úszni tudjunk”. Sokan vannak, akiknek bátortalansága életük munkáját teszi tönkre. Ebben az egyben biztosan élen jártam, elengedtem a medence falát.

Abban, hogy el mertem engedni, a neveltetésem, a személyes történelmem, a szenvedésem, de főleg a kis kollektívák: az osztályközösség a Kölcseyben, a tankör az egyetemen, főleg a diákkörök, Újkígyós, ahol nevelkedtem és ahol a kitartó munka lényegét megtanultam, mind-mind közrejátszottak.

Az egyetemen több kiállításunk volt és nem is egyszer engem választott a tanszék az év legjobb akvarellfestőjének, írtak is rólam tanáraim a „Jövő mérnöke” c. egyetemista lapban. Valamely képemet is közöltek. Bár természetesnek vettem, mindmáig büszke vagyok rá.

Volt egy egészen kiváló akvarellista Soproni Horváth József, akinek kiállítását a Nemzeti Szalon termeiben láttuk, fia Bertalan tankörtársam volt, rengeteget tanultunk tőle. Új mélységeket fedezett föl, remek tárlatokat nyitott. Meghatódtam, amikor Horváth Berci meghívott, hogy papája felkért Sopronban egy Plen air akt sorozat festésében való részvételre, ez a festőművész korai halála miatt nem valósult meg, de egyik képének Juhász Gyula-i címét „Magyar táj, magyar ecsettel” többször kölcsönvettem, sőt, egyik Genfben rendezett kiállításom címe is ez volt.

AZ ÉPÍTÉSZET

Akvarellezni persze közvetlenül mestereimtől, elsősorban Boros Géza festőművéstől tanultam, de később a nagy magyar akvarellisták; Mattis Teutsch János, Márffy Ödön, Diósy Antal jelentős hatással voltak rám. Czinke Ferencnek egyszer egy úti készletet ajándékoztam, emlékszem rá, hogy mennyire szerettem volna megtartani, olyasmi volt, amit Turner is használt közép-európai körútja során. Ilyesmivel készített egy vázlatot a Walhalla csarnokáról Regensburg mellett, sokszor megcsodáltuk, de közel nem mentünk hozzá. Pedig a Duna mindig regényesen vonzott, láttuk szinte az eredeténél, Regensburgnál, Passaunál, üdültünk mellette Steinhofnál, persze Pozsony, Bécs, Dévény, csakúgy, mint Győr, Gönyű, Komárom, Szőny, valamint Esztergom, Visegrád, és Dunaújváros, Paks, Baja, de még inkább Braila is ha-

tással voltak ránk. A Duna a mi folyamunk, Jókai, Ady, József Attila felejthetetlen sorokat írtak róla.

Egyik kedves festményemet az esztergomi hídról festettem, amikor az még romokban állt, mellette az átkelő járaton mindig fegyelmezett ősz hajú édesanyámmal álltunk, lehetett mintegy kilencven esztendő, és igyekeztem kitalálni, hogy mire gondol, mert kassai gyerekkora, bécsi iskoláiban leginkább az tartozott, hogy nem mondta ki gondolatát. A képet egy perbáli kiállításon megvették.

Tudtam, hogy a végzett munka és az érte kapott fizetés semmilyen kapcsolatban nem voltak egymással, törekedtünk viszont rá, hogy a munkát a lehető legjobban végezzük. A munkát önmagáért végeztük, a fizetést a megélhetésért, annak érdekében kaptuk.

Az építészet a lehető legnagyobb öröm és leggyönyörűbb tevékenység az ember életében úgy általában, az építésszé válás egyenlő az újjászületéssel, az építész élete a legszebb emberi élet, szabadsága, mint a madarak szabadsága, szárnyalása a kormorán, a turul és az albatrosz és a kondor különlegesen szép repülésével azonos.

„Szabadságát odaadja a szélnek.”

Az építész felelősség óriási felelősség, műve, művei az utcán vannak, van, amit mindig lát, sőt muszáj látnia akkor is, ha nem akarná, és vannak rejtett intim részek, finom áthajlások, amiket néhány, oda kiválasztott élhet meg csupán, a többiek előtt rejtve maradnak. Az építész felelősségét feltétlenül átérezték tanáraink, egy Hajnóczy Gyula, Weichinger Károly, Reischl Antal, Major Máté, Perényi Imre, és igencsak megcsúfolták másik tanítványaik, akik a jelentőségét tudva tudták, de megélhetési okokból félreléptek.

Van ma is Európában olyan városrész, ahol az építészet általános színvonala miatt szívesen lép be az ember, mint Dortmundban, Stuttgart, Helsinki szecessziós nagy premodern városrészei, hogy pld. Prágáról beszéljünk, és vannak olyan városrészek, mint pld. a Lőverek Sopronban, ahol a tarka építészprostitúció miatt még jó épületet sem szívesen keres meg a látogató. Az építész elhallgathatatlan, Gerő László tanár barátom írta nekem Helsinkibe – hogy szeretné

velem megnézni Seunatsalot. . Válaszul borzadályként Magyarországon faluközpontok, építészeti kisegyüttesek tömegei mutattak rá, hogy a „jogot a népnek, az emberiség nagy szent nevében jogot” ha az intelligencia hiányával párosul, milyen károkat tud okozni.

Nagyon nehéz döbbenet nélkül nézni, hogy az emberiség ezen a téren hova jutott. Az építészet a művészetek legkülönösebbike, azt hogy egyáltalán művészet, a nagy többség nem gondolja, nemcsak nem hiszi, de nem is akarja hinni.

Az építészet különösségének egyik legfőbb eleme a kollektív megvalósulás. Könnyű kis grafikát egy-egy új stílus hajnalán alkotni, hiszen egy ember otthon egyedül csinálja, mint a verset, stílussá akkor válik az egész, ha katedrálisok, városrészek emberek ezrei munkáinak engedik azzá válni.

Az építészet történelmileg része volt a hatalomnak, a császárok, a pápák meghatározói voltak koruk építészetének, erőt merítettek belőle, adtak hozzá és támogatták, Erre föl egyes pitiáner kis tirannusok, egy Sztálin, egy Hitler, egy Szaddam arra a következtetésre jutottak, hogy majd ők megmutatják, hogy az építészet őket fogja dicsőíteni. Ez nem sikerülhetett nekik. A hazugság a bukottságba torkolthatott.

Voltak viszont építészek, akik a szakma szervező erejét kihasználva vitték politikailag sokra mint Szukarno és az egyik utolsó szovjet elnök, Jelcin. Az építész figurája, a kor és a korszelle-

Kapsza Miklós

Alkotó életem több, mint fél évszázadát a várnegyedbe törekvésem a várnegyedben élve és a várnegyed gondolatvilágából táplálkozva töltöttem. Nagyon sok kollégám – építészek – lehetnek még így a világban. A történelem finoman szálló és néha váratlanul felkavargó pora, szfumátóssá teszi látásmódunkat. Valami különlegesen csillámló port bocsájt ránk, mint tömjénfüstön táncot járó napsugár a keletelt templomokban. Zene nem szól, de mintha hallanánk. Hallom az Úr feddő szavát: „Fiatal-ember! Magának nincs mire szerénykednie.” Mégis érzem, hogy szerénynek, mint krónikásnak is szerényebbnek kell lennem. Íme: A Budai Várnegyed foghíjépületei közül hozánk a Dísz térhez legközelebb levő Úri utca 4 számú ház volt. Erről a házról a legtöbb jót és legtöbb rosszat mesélték tulajdonos lakói az épület elkészülte után, amit a vári házakkal kapcsolatban nagyon nehezen értettünk meg. Az első nagy építészetelméleti, szellemi összecsapás a várban a foghíjbeépítések kérdéskörében merült föl. Két nézet csapott össze, az egyik szerint a háború előtti állapotot, illetve az azt megelőző történelmi állapotot kell visszaállítani a meglévő fényképek és rajzok alapján. A másik szerint egy épület, ha épül soha nem díszletnek épül, hanem építészeti alkotás és így korát kell visszaadja. Az európai példák mutatják, sőt több száz év megerősíti, hogy a középkori vagy középkor elejei épületek közé remekül tudtak barokk épületek is illeszkedni. A lényeg mindig az volt, hogy a barokk vagy a rokokó ne akarjon románnak vagy gótikusnak hatni. Ez persze csak ott érvényes, ahol ezek

me, és építészeti folyamatok kollektív megvalósulása a szakmát ilyen szempontból is figyelemreméltóvá teszi. Érdekes volt az egyetemen, hogy egy pályázatomban a szovjet építőipari „kivitelezés” „gyalázatos” színvonaláról beszéltem. Kedves öreg szeretetreméltó barátom – rengeteget gondolok rá, hiszen nála diplomáztam – Pogány Frici bácsi behívott és nagyon finoman figyelmeztetett, hogy a szovjet technikáról nem mondjuk, hogy az gyalázatos színvonalú. Ez akkor volt, a Contraszójú épületének modern tervei megbuktak a Sztálini személyi kultusz hatalomra jutásával. Egy másik pályázatomat a kiváló Major Máté tartotta vissza, 1956 után már nem kérdéses, hogy a Major – Perényi vitában kinek volt igaza, pályázatomat beadtam, ő pedig visszaadta, hogy az ő igazolása az ő tanszékén neki nem szimpatikus. Beláttam igazát, ma is él bennem ez a finomság.

Az építészet csak egyetlen úton járható, de a korszerűség különböző lehet. Nem közömbös, ha a kor a reformáció vagy az ellenreformáció kora, de a kínai nagy falnál járva – vagy az agyagkatonák lelőhelyei Chionban, vagy Mexikóban a Nap és Hold piramis, vagy a Matchu Pitchu – jól mutatják, hogy egyszer szerepe van a kor szellemének, egyszer pedig az építés technológiai, technikai lehetőségeinek. Az építész Bretz Gyula tanár úr anyagtana, Harasta Miklós adjunktus úr ipari építésze, Gábor László épületszerkezetei a leghatározottabban arra irányultak, hogy ne a jelennek alkossanak, a jövőre gondoljanak. Szelíden és szomorúan vettük tudomásul, hogy egymillió lakás megépülte után, több millió ablak elkészültével elkezdtek az ablakgyártással is foglalkozni az illetékesek. Később ennél már csak az volt szomorúbb, amikor az kritizált, aki egyetlen lakást sem épített.

Az építészet, mint művészet, az építészet, mint tudomány kitervelte mindig az építészeket, mint szakembereket, mint a hivatás képviselőit. Aki ezt nem élte át, annak nagyon nehéz volt

ebbe tevékenykedni, pedig az elején – pályám elején persze – sok ilyen volt. Érdekes, hogy magas szintű képzettségem, különösen szerény magatartásom, aktív segítőkészségem nekem soha nem okozott szenvedést. Maga a műemlékvédelem, ami különösen érdekelt akkor tért új, modern utakra, egyik első felfedezésünk Csempeszkopács volt. Mi már tanultunk városrendezést, a műemléki együtteseket akkoriban kezdték védeni. Az egyetemen ez különös örömet jelentett, a tudományos diákkörben kifejezetten ilyen feladatokkal foglalkoztunk, többször vezettem például Sopronba évfolyam-kirándulásokat, alacsonyabb évfolyamok tanulni vágyó csoportjait. Győr, Pécs, Veszprém, Székesfehérvár, Buda, Szentendre együttesükben is különös élményt jelentettek mindönknek. Amikor később Helsinkiben ösztöndíjas voltam, egy ideig a műemlékfelügyelőség, a Ritavihvare volt a munkahelyem. Akkor mi ott találkozhattunk egy magas színvonalú építésszel, és a szabad gazdálkodás levegőjével. Később volt ott kiállító terem.

Az a szó, hogy posztmodern akkoriban képzelenségnek tűnt. Annak ellenére, hogy legjobb professzoraink is beleestek, a posztmodern nem volt sem okszerű, sem tárgyyszerű, sem életképes. Lehet tudni, hogy egyszer majd ez a technika és ez a kultúra is véget ér. Tudom, hogy már járt a Kassa – Budapest vasút, amikor még sokan lovaskocsival utaztak Kassáról Budapestre, de a vasbeton, az acél, az üveg világában ettől eltérni még nem lehet.

Az építészet esetünkben természetesen már különvált tervezésre és kivitelezésre a nagy társadalmi munkamegosztás szerint, személyre lebontva azonban akkor ez még nem így működött. Kellott, aki a dolgokat kitalálja és előnyt jelentett – jelent mindmáig – a környezethez való alkalmazkodni tudás, de nagyon fontos volt, és fontos mindmáig a megvalósuláshoz való konstruktivitás, szemlélet és a terv gondolatmenetéhez való alázat.

dolog volt. De miután az 50 négyzetméter lakás volt az átlagterület, itt is lehetőleg ahhoz kellett alkalmazkodni. Az a színész, operatőr, énekes, karnagy, aki egy nagyobb méretű, de korszerűtlen és rosszabb helyen lévő lakásáról, esetleg társbérletéről mondott le, hogy nagy nevek után kerülhessen fel a várba, megrökönyödve tapasztalta, hogy a lakások 50 négyzetméter körüliek. Azután siránkoztak, hogy nagyobbakat szerettek volna. Akinek bőven volt pénze, mint egy operaházi karnagynak, az megvett két lakást egymás mellett, összenyitotta őket és boldog ember volt. A többiek meg irigyelték. Az Úri utca 4. Kapsza Miklós házának a foghíj telke volt. Azért maradt a végére, mert a mi építőipari vállalatunk oda deponálta anyagait és erről nehezen tudott lemondani. Ez a telek nagyon rangos telek volt, mert két sor házat egyesített. Volt egy Tóth Árpád sétány felőli épülete és egy Úri utcai épülete. Mindkettő magasított, de bejárat csak az Úri utca felől volt. Ez az Úri utca bejárat elegáns, modern kovacsoltvas ráccsal és egy bronz domborművel volt ékes. Több évtized múlva figyeltem fel rá, hogy a domborművet Vígh Tamás szobrászművész, a modern magyar szobrászat jeles képviselője alkotta még fiatalon. A nagy lakásméret itt a várban ritkaságnak számított az Andrássy úton, a Bajza utcában, a körúton és a kiskörúton nem volt ritkaság. De azért, aki tehetett mégis inkább a várba szeretett volna felköltözni. Akkor a vár egy olyan csodálatos mesevilág volt, amit én – aki tucatnyi évig laktam ott – sem elfelejteni, sem hangulathű pontossággal megfogalmazva visszaadni nem tudok.

Ez a ház nekem különösen izgalmas építészeti feladatot jelentett. Egyrészt elkészülte előtt, másrészt elkészülte után, nem utolsó sorban tervezője személyén keresztül. Már említettem, hogy a telek átmenő telek volt.

Másik, akkor már főhomlokzata a Tóth Árpád sétányra, korábbi nevén a Bástya sétányra nézett. Mint tudjuk, onnan nem volt bejárata. Ezt ma furcsaságként regisztráljuk, de építészettörténetileg ennek nagyon komoly oka volt. Nem jelentéktelen, hanem alapvető gyökeres oka. A Budai Vár – amelyik sokáig Budai Várként nem létezett – mert hegy ugyan volt, de vár nem volt rajta – csak a tatárjárás után alakult ki a többi magyar várral együtt, mint védhető harcászati egység. Akkor még nem volt puska, így ágyú, puska, löfegyver sem. Schwarz Bertold előtt a szekértáborok elég jó védelmet nyújtottak a katonai csapatoknak. A tatárokig. Dzsingisz kán koncentrált csapatainak ereje, szervezetsége velük szemben szekértábort nem tett elegendő védelemmé, így távozások után, ami különös szerencsével azért következett be, mert meghalt Dzsingisz kán és az akkori fél világot uraló csapatának szépszámu vezére mind a helyére akart kerülni. Mindenki az ő utóda akart lenni, így hirtelen távozásuk lehetővé tette az Árpádházi királyok által irányított magyarok föllélegzését és előrelátóan várak építését. A Budai Vár is így jött létre. Egyik részén a Palota, magának a királynak a Palotája, másik részén az úgynevezett polgárnegyed. A királyi palotában is bennszolgálatosok tartózkodtak, a várnegyedben is az udvarhoz tartozó nemesek és a királyi hatalmat meg az anyaszentegyház attól független hatalmát együtt szolgáló klérus lakott. Én még személyes jóbarátságban voltam Zolnay Lászlóval, a történelem és a lányok nagy barátjával. Együtt dolgoztunk a budai pálos kolostor feltárásán. Kaptam is tőle onnan egy gótikus mintájú padlóburkoló téglát és rengeteg történetet. Amikor méltán híres szoborleletét megtalálta, ösztöndíjas voltam Helsinkiben, a Műemléki Felügyelőségen. Amikor hazajöttem mi már nem találkoztunk,

de a várnegyed feltárása, megismerése, személyes ottlétemkor is történt. Életem egyik legtanulságosabb és egyben leggazdagabb szakasza.

Emberek és dolgok. Dolgok és emberek. Ismereteinket ezek gazdagítják, ezek mélyítik. Volt egy nagyon kedves kolléganőm, a BTM-ből, a Budapesti Történeti Múzeumból, akinek munkairányultságát, kutatómunkáját csodával tiszteltem. Derékig beásta magát a kutatóárókba és ha szilárd volt a talaj még ezen túl is falak vették körül. Feje búbjáig elmerülve kutatott. Itt a Móra Ferenc utca táján olyan érdekes falakat talált, amelyekben íves, még hozzá gótikus, csúcsíves gyertyafülkék voltak. Az évekig bennük égett – persze nem ugyanaz a gyertya – feketére kormozta a fülső felületét. Sem gyertya – faggyú – sem kanóc nem maradt. Azt biztos megették akkoriban az egerek. A régész-művészettörténészt Hertának hívták. Sokat guggoltam kutatógödör mellett, folyamatosan beszélgettünk. Egy-egy munkatársa, talán főnöke jött arra. Amíg Herta agyagos, elázott, szürke verébnek tűnhetett, főnöke szép raglán kabátban, csillogó cipőben olyan elegáns piros sálban, mintha a Váci utcában sétált volna, villogott. Megállt a kutatógödör szélén és aranyköpésekkel mulattatta – alázta meg – Hertát, a régézművész gályarabot. Az illetőt Vilmosnak hívták, teljes neve Bertalan Vilmos volt. Herta őt az igazgatót „Igen Vilmos. Persze Vilmos. Természetesen Vilmos. Úgy lesz Vilmos.” közbeszólásokkal emelte még magasabbra. A beszélgetés egyoldalú volt. Nekem túlzottan az. Amikor Vilmos elment, Hertának is szóva tette: „Herta kedves! Miért nem küldted el ezt a jampecet a francba? Jó, hogy a főnök, de nálunk az építőiparban valaki már rég megverte volna, ha ilyen nagyképű.”

„Mit tegyek?” – kérdezte Herta. „Ő nemcsak a főigazgatóm, hanem a férjem is.”

Akkor tanultam meg ott a sétányon, hogy a csodálatos panoráma a középkor emberének nem jelentett semmit. Ők szőlőt műveltek, szüreteltek, bort készítettek, állatott tenyésztettek, malacot hizlaltak. Szénás kertjük a porta bejáratával szemben volt és a bejárat a Vár belsejébe esett, a disznóól, az istálló, a szénakazal, a trágyadomb a másik oldalon, a jelenlegi sétányon volt. Innen aztán a védettség miatt bejárat soha nem alakult ki. Minden sétányi ház bejárata itt az Úri utcából nyílik. Ennek persze lett érezhető következménye is. Erről később.

Az a telek akkor már nem telekként, a főváros egyes számú építővállalat egyik telephelye volt. Nemcsak anyagokat tároltak itt, de ha valaki újítást jelentett be, ez új megoldás volt és megtakarítást eredményezett a vállalatnak. Itt próbálták meg kísérletileg igazolni. Ezek közül az egyik arra az esetre vonatkozott, amikor csak nagyon vastag vakolattal lehetett volna szintre hozni egy történelmi téglafalat. Ez, hogy nagyon vastag 8 cm vakolatvastagságot is jelenthetett. Mint tudjuk a vakolat 1-1, 5 cm között mozog. Ha ennél több, azt már le kell számolni. Az ilyen vastag vakolatokat korábban acélháló segítségével készítették, de ezt valamivel ki kellett volna olcsóbbra cserélni. Olcsóbbra. Ezen egy hétig dolgozott egy brigád. Megállapították, hogy az újítás sikeres. Kiszámították, hogy mennyi a megtakarítás és kifizették az újítási díjat. Másnapra az egész úgy, ahogy volt leszakadt, a pénzt meg elittuk. Volt egy műszaki ellenőr, aki szerint a fehér hungarocell lemez felszívja a vizet. A mi művezetőnk ezt a könnyű anyagot egy súllyal megterhelve úgy tette be egy nagy vízhordóba, hogy ki sem látszott a vízből. És akkor kiderült, hogy ez az anyag zártcellás, azaz nem szívja fel a vizet. A hordók itt álltak az udvaron.

Mellékes, de nem teljesen közömbös, hogy Lázár Mária egy nagykalapos igen ismert és népszerű, sok szerepet játszó színésznő, nagyon előkelő méltóságú asszony a szomszéd épület földszinti saroklakásában lakott. Nekünk akkor két idős, hadirokkant éjjeli őrünk volt. Az egyiknek csak félkeze volt, a jobbkeze többől hiányzott. Egyik innen délre, másik északra silbakolt. Ha úgy jött ki, mindig itt az Úri és a Móra Ferenc utca sarán találkoztak. Ha már találkoztak, akkor beszélgettek. Ha pedig beszélgettek, olyasmiről, ami őket akkor vagy korábban érdekelte. Egy volt katonamebert pedig mi érdekelheti! ? Egy nap ez a talpig elegáns művésznő bejött az irodánkba szépen felöltözve és kifestve óriási kalappal. Én nem voltam ott. Nekem ezt csak mesélték, de úgy, mint megtiszteltetést. Ez nekünk nagyon nagy megtiszteltetés volt. Az építésvezető elvtársat kereste. Boros Lajos nem volt hozzá öltözve, de tudta az illetet. „Parancsoljon drága művésznő! Minek köszönhetjük szíves, leereszkedő és megtisztelő látogatását. Kár, hogy nem jelentette be előre. Az igazgató elvtárs és a vállalatvezető elvtárs is itt lett volna, ha a látogatását előre tudják. De ha gondolja, holnapra!”

A művésznő hangja ércesen csengett. „Nem szükséges. Neki elég a fő művezető úr is. Kéri, figyeljen. Olyan szaftos, képekben gazdag női és férfi nemiszervek nevének variánsait felsoroló zengzetes előadásba kezdett, amiből a felszínes ismerő is azonnal felismerte a két éjjeli őr hangját és hangsúlyát. A művésznő, mint utánczó is tökéletes volt. Néha megállt és körülnézett. A malacságok hangsúlyozott kiemelésével gondosan folytatta. „Remélem halljátok.” A végén gyér taps rémlett. „Boros elvtárs! Miért kell ezt nekem hetek óta hallgatnom? Mondja miért?” Lajos megnyugtatta – miközben bocsánatot kért – hogy ilyen többet nem fog előfordulni. Este –

én is ott voltam- mindkét éjjeli őrt elővette.

„Uraim!” – kezdte. Mindkettő, a háborúban mindhárman katonák voltak. „Itt járt Lázár Mária művésznő és utánozta az önök hangján előadott mocskos disznóságait.” Pillo-gás volt a válasz. Ne akarják, hogy bekerüljön az igazgató és főmérnök urakhoz az ügy. Má-tól nem itt, hanem a Halászbástya előtti üres téren találkozni éjszaka. Szóval értettem?” Reccsent Lajos.

„Az nem lehet!” Szemlesütve mondták a vitéz urak.

„Mi az, hogy nem lehet?” „Nem hagyhatjuk itt a padunkat!”

„Milyen padunkat?”

„Nézze főnök! A Móra Ferenc utcától egy pad északra, egy pedig délre az enyém stb.”

„Nem értem.”

„Hát igen! Este tíz órától letakarítjuk, szabadba tesszük a padot. Az tíz forint. Azután telephelyünkről padonként egy paravánt helyezünk el. Az húsz forint.”

„Milyen paravánt?”

„Az ablakba a földszinten odakészítünk egy-egy tekercs nádszövetet, azt a padra tesszük. A villanyszerelőtől kért és kapott zsinórral úgy rögzítjük, hogy mindkét végén majd egy métert behajlik a vége. A padból és ami a padon történik ezen a harminc forinton nem látszódik semmi.

„És?”

„Este tíz után jönnek a kuncsaftok.”

„Milyen kuncsaftok?”

„Hát ügyfeleink fiatalok. Ide adják a harminc forintot. Mi a sarkon arra is vigyázunk, hiszen éjjeli őrök vagyunk, nehogy megzavarják őket. „

Lajos azt fájlalta, hogy az egész nem neki jutott az eszébe.

„És Mária néni? Vele mi lesz?”

„Mától kezdve egy szavukat sem fogja hallani.” És úgy lőn.

Ha arra járunk nagyon szép térhatású acélrácsokat látunk kapujuk előtt és talán nyers, nem finoman cizellált bronzállatokat ábrázoló táblát a kapualj melletti pilléren. Az egyik a vállalat díszműlakatosának, a másik pedig azóta Kossuth-díjas szobrászművész, Vígh Tamás munkája. Amikor néhány éve elhunyt, temetése a Kerepesi úti sírkert ravatalozójából, az egyik legrangosabb művészeti, szakmai felvonulásnak már-már tüntetésnek számított a magyar értelmiség boltozata egén. Talán csak Juhász Ferenc felejthetetlen búcsúztatása múlta azt felül. Vígh Tamás elsőként kapta meg a MÚOSZ Kerényi Jenő szobrászról elnevezett kitüntetését. Később követte őt Varga Imre és mások.

Itt ez a kis plasztika egyik első köztéri műve, másrészt Kapsza Miklós tervező a lakóépülettervező tanszék tanárának munkája. Kapsza érdekesen vált akkor elsővé az egyenlők között. Nagyon fiatalon lett nagyon híres azzal, hogy felesége volt az eső magyar modellek egyike, Dóra. Barátja volt Schall Jóska, aki valahol a második kerületben a Feketerigó utcában lakott. De az Élmunkás téri bauhausos házai fricskát jelentettek a szinte állandóvá minősült szocreálon. Schall és Kapsza a Bauhaus, így a magyar bauhausosok Fischer József, Molnár Farkas Major Máté gondolatmenetét folytatták. Így az 1956-os forradalom Nagy Imre kormányát mindvégig követték. Állítólag Fischer Józsefet november 4-én hajnalban felhívták lakásán, hogy jöjjön gyorsan. A kormány a helyén van, mire ő nyugodtan azt válaszolta: „Fiatal ember! Ilyenkor hajnalban minden rendes embernek ágyban van a helye.” És a nagy lövöldözésben vissza próbált elaludni. Ezt nekem Gyurka – fia -mesélte el. Azt is, hogy néhány nap múlva reggel kilenckor kihallgatása kezdődött a ÁVH egyik irodájában. Fél óra múlva megkérdezte kihallgató tisztje egyikét, hogy lemondja-e a tizenegy

óra tervezett találkozóját valamelyik espresszóban. A tiszt kis türelmet kért, elment és jött a válasszal. Nem, nem kell lemondani a megbeszélést. Háromnegyed tizenegyre elmehet. És el is ment.

Amikor néhány év múlva borzasztó árvíz sújtotta Magyarországot, egyedül a talajba süllyedő larsen pallók foghatták fel a magas víznyomását. Egy egész vonat palló állt Bécsben a teherpályaudvaron a budapesti indulást várva. Telefon csengett a Belügyminisztériumban, kapcsolások után aztán magánál a belügyminiszternél, hogy a vonat ide indulásának feltétele Fischer József építész-mérnök oda – Bécsbe – való megérkezése. Ez az árvízvédelem sikerességének feltételét jelentette.

A magyar belügy próbált – hiszen tájékozatlan volt a részleteiben – feltételeket szabni tájékozódást kierőltetni. Az osztrák szép nyugodtan kérte, hogy ne tréfáljanak. Néhány óra múlva Fischer József építész Bécsben, néhány nap múlva New Yorkban volt. Ott élő feleségével a statikus Pécsi Eszterrel, mint tervezők önállósítani akarták magukat.

Ezt a gondolatmenetet képviselte Kapsza Miklós is, aki akkor már a korábban Sztálinvárosnak nevezett, akkor már Dunaújvárosnak hívott zöldmező beruházásban a világot járt Weiner Tibor építész munkatársaként kereste kenyerét. Hiába, egy manöken eltartása még ha az egyetlen volt az akkoriban, nem volt olcsó. Weiner Tibort én személyesen is ismertem. A Műegyetem építéstarténeti tanszékén szinte naponta találkoztam vele. Dunapentelén, Dunaújváros szülőfalujában pedig diákkörünk faluképi, városképi vizsgálatot folytatott azon a nyáron, amikor a „Zebegényi temetés” festője, Szőnyi István meghalt.

Én már a Dísz tér 11-ben laktam, amikor az Úri utca 4, Kapsza Miklós házának építkezése beindult. Miklóssal, mint tanárommal jól

ismertük egymást. Sőt volt 3-4 évvel azelőtt-ről egy mondata, amihez hűséggel tartottam magam, amit nem felejtettem el, amit szolid zárványként őriztem. Ez a mondat az a véleménye volt, hogy én vagyok a legjobb irodalmi stílusú, a legjobb verbális megfogalmazású építész. Nem egyszerűen azok közül, akiket ismer, hanem azokon túl objektíven is. Ezt nem tudom honnan vette, de az egyetemen több cikket, tanulmányt, több fogalmazványt készítettem. Évente rendszeresen több pályázatot adtam be, némelyiket modern témakör köré fonva. Például miként pusztíthatták el kultúrnépek, mint a bajorok, szászok, brandenburgiak a szomszédos lengyel városokat.

Amikor szerettem volna, hogy öcsém Csák Péter Csaba Boldizsár – ez egy embert, az öcsémet jelenti – aki jó vendéglátó szakemberré vált a Huba utcai vendéglátóipari technikumban és szerettem volna, hogy ebben a minőségében Finta Józsefhez nője fel magát. Még Finta barátom előtt Kapszához vittem öcsémet, akivel összebarátkozva be is segítette őt az egyetemre. De öcsémet a mértéktelenül nagy, női keblek túlzott imádata az élet más területére vezényelte, bár Kapsza Miklós iránti tiszteletem mindig megmaradt, ebben a vonatkozásban ötletem nem hozott eredményt.

Egy nagyon meleg, nyári munkanap délelőttjén Kapsza Miklós tervezői, művezetői munkát végzett az Úri utca 4-ben, amikor én éppen hazafelé igyekeztem és meghívtam őt, látogasson meg.

Nagyon meleg volt, dőlt róla a víz. Kérte, hogy megmosakodhasson. Utána pedig miután mindig volt otthon hideg pezsgőm, akkor még söröm is, gyönyörködtünk a budai nem akármilyen panorámában és eltávozott. Jó egy hét múlva találtam otthon egy idegen férfi igen elegáns idegen nyakkendőjét. Én ugyan soha sem voltam féltékeny, úgy

sem tettem soha, de tréfásan megkérdeztem feleségemet Erzsikét, hogy ugyan milyen magyarázatot tud adni egy igen elegáns úr nyakkendőjére a gardróbban. Ő, aki nem is tudott Kapsza Miklós látogatásáról, nem is tudhatott a nyakkendőről, ami bizony Miklósé volt. Kérdőjelként állt a gardróbban. De még fokozottabban így volt ez Kapszáéknál, akinek divatmodell felesége, neki a legszebb és legdrágább nyakkendőt vette ajándékba, amelyik hiányzott a ruhatárából. Telefonon felhívott a műemlékfelügyelőségi irodában, hogy nem tudok-e valamit a becses darabról. Amire tisztázódott a tény, megszületett a válasz. Egy este feljött érte. Hozott gint ginfisznek, talán tepertős pogácsát és a szakmáról, meg a velünk történetekről mesélni kezdtünk. Szép este volt, egy története szinte világít. Főnöke Reischl Tóni volt, professzor, a Lakóépülettervezési Tanszék vezetője. Akkor már a Magyar Építőművek Szövetségének elnöke. Óriási figura. Kedvelt ember, aki néha nem sokat törődött a rendszer politikai ügyeivel. Kapszát behívták néhány hónapos katonai szolgálatra, amikor is professzora, Reischl Tóni felajánlotta neki, hogy mint a szövetség elnöke felmenteti a katonai szolgálat alól pótolhatatlanság ürügyével. Miklós arcát nem lehet elfelejteni, ahogy visszatérve megismételte. Dehogy is kér ő felmentést, elege van a tanszéki rabszolgamunkából, a tanszéki kizsákmányolásból. A tanszéken heti kettő órát dolgozott. Ezt tartotta soknak, ebből volt elege. Honvédséghez való idézése este nyolcra szólt. Kényelmesen érkezett oda kis táskájában pizzamájával, beretvakészletével, pacsulijával és persze taxival, amelyikből kiszállva látta, hogy van még néhány perce. Az ajtóban egy őrmester ordított, mint egy sakál, hogy taxival is majdnem elkésnek stb. stb. Elvette divatos kis aktatáskáját, zuhany alá terelte őket, ahol gondosan meg kellett mosakodniuk;

még félig sem végeztek, amikor az őrmester hihetetlen hangerővel és gúnyos hanglejtéssel jelentette ki: „Sok diplomás és fürdenek, mint a kacsák!” A kacsák szó elnyújtásából érezte, hogy Reischl professzor felajánlását talán mégis el kellett volna fogadnia. Hajukat rövidre vágták, ezt egyébként helyeselte volna, ha az ő hajára is nem vonatkozik. Mindjárt a felsorakozáskor megkérdezte az őrmester úr békés, polgári hangon, hogy van-e az újonnan érkezettek közt tervező mérnök. Ha ilyen lenne, azonnal várja őt a táborparancsnok ezredes úr. Miklós megörült. Kiadós vacsora talán egy jó borral, utána sakk mérkőzés revánssal biztosan külön szállás, hiszen tanár úr a tanszéken. Miklós tisztelgett és kilépett, az őrmester lépteit szaporázva ment előtte a lépcsőig. Ott föl az első emeletre örök között az ezredes lakosztályába. Ott az őrmester tisztelgett, szabályosan megfordult. Az ezredes az asztalához ült, Kapsza Miklós nem ültette le. Nem tudta a nevét, megkérdezte. Aztán barátságosan teljes nevén tanár úrnak szólította. A tárgyra tért. Tudja tanár úr örülök, hogy itt van mert alakulatunk egy műszaki dandár. Itt csak tűzérek vannak, de másutt páncélosok, utászok, híradósok, helikopterek is. Úgy gondoltuk, alakulatunk vezetője az én főnököm és persze a többi egység ezredesének – vannak persze csak alezredesek is – főnöke is. A tábornok úr nagyon örülne egy fából készült intarziás ládikónak.

„Tudja mi az?” – kérdezte közbevetőleg. Kapsza Miklós persze tudta. Az ezredes folytatta. Azt az ő születésnapjára alakulatainkat együtt felsorakoztatva átnyújtánk neki. Végtere ő is a nép fia, mint mi vagyunk; ebből az egyszerű, nem fényűző, de míves ajándékból örökké tudhatná és majd a Honvédelmi Minisztériumban tábornokszer nagyi irodájában is emlékezhethet rá, hogy itt a műszaki alakulatnál érdemelte ki kollégái szeretetéből

ezt a csekélységet. Azt nem mondta ki a szerényen fogalmazó ezredes úr, aki egy kicsit a tányérsapka nélkül is izzadt, hogy akkor már valószínűleg ő lesz az alakulatot vezető tábornok.

„És mikor lesz a születésnap?” – kérdezte Kapsza Miklós, aki úgy gondolta, hogy behívása három hónapját ki fogja tölteni az intarziás ládikó megtervezése és elkészítése.

„Nézze Kapsza elvtárs!” – mondta az ezredes. „Kedden lesz a születésnap. Hétfőn délre készen kell lennie a ládikának, tehát holnap délután 14 órára a tervrajzoknak.”

Kapsza Miklós elszédült, majdnem elájult. „Ezredes úr jelentem tisztelettel, holnap délután 14 h-tól hétfő délig nem lehet megcsinálni az intarziás ládikát.”

„De van itt két ügyes asztalos. Ha kész a terv, az egész üzemük mind a 100 tagja hajlandó bedolgozni a ládikába. Őket holnap tíz perc alatt az üzembe tudjuk szállítani tervestül, hétfőn 14h-ra hozzák az intarziás, jól megszáritott, gyönyörű ládikót. Mint említettem, utászcsónakok, páncélosok, helikopterek, távíróoszlopok, zászlók, a tábornok neve és szülőfalujának templom tornya neve legyen a dobozon. A doboz oldalán pedig a mi egységünk környezete, a táj és a magyar föld áldásai. Kapsza Miklós nem merte megjegyezni, hogy ezeket eddig nem említette az ezredes úr. Amikor a ládika terveit átadta az asztalospárosnak, azok megemléstették, hogy ők nemcsak a saját barátnőjüket, de a főnök szerelmét is ki akarja elégíteni, amíg a főnök az üzemben a ládikán dolgozik. Az is lehet, hogy ezt már Miklós füllentésként tette hozzá, akinek ott bent töltött három hónapja alatt még sok intarziás ládikát, sőt egy intarziás Lenin kép tervét is el kellett – ez utóbbi díszes szép keretben – többféle fából, sakk-táblaszerű kiképzéssel készíteni. Ha esetleg ilyet látnánk, ebbe öszült bele rövidre nyírt

haja is. Attól kezdve mindenki mindig Kapsza Miklós tanár úr élménybeszámolóját akarta hallgatni. Olyan szép lány is volt a vállalatnál, aki nyakkendő is szívesen vásárolt volna, csak jöjjön el a nagy humanista, intarziás doboz -és vári lakóház tervező.

Azután Miklós a tanszékről hosszabb római tanulmányútra mehetett. Éjszakákat péngezt a Piazza Navonán. A Mediterráneum volt az ő igazi világa.

Egyszer télen nálunk a várban valamilyen ünnepség volt. Odakünn csikorgó hideg. Poharunkba akkor már whisky is került, csörömpöltek a jégkockák a pohárban. Csengett a telefon. Vonalas lakástelefon. Más még nem volt. Éjfél már elmúlt, a telefonhang durván reccsent bele a foszlányosan szakadozó beszélgetésbe.

„Te Máté! Onnan telefonált valaki tőled? Női hang volt és azt mondta tőled beszél.”

„Várjál Miklós!” Kértem.

Megkérdezem. „Mondjátok! Innen telefonált valaki Kapsza Miklósnak?”

„Igen.” Mondták egy kis csoportból a rövid szoknyás vidám, fiatal asszonyok.

„Igen Miklóskám.”

„Te tudod én itt lakom a Vízivárosban, már pizsamában vagyok, de egyedül átöltözöm és indulok. 10 perc múlva ott leszek.”

„Lent várlak a kapuban. Itt a várban még sehol nincsen kapucsengő.”

Kabátot, sálat, kalapot nem vettem. Töltöttem egy whiskyt, azt megittam. Lementem egy emeletet, ott végig a függőfolyosóra, aztán a földszintre. Gyönyörű kapualjunk legalább 4 méter széles boltozatos tér volt. Meggyújtottam a villanyt, kinyitottam a kapu egyik szárnyát és sötét öltönyben, fehér ingben, elegáns nyakkendőben, csillogó félcipőben, szivarzsebemben fehér zsebkendővel félig kint, félig bent a kapu alatt vártam tanáromat.

„Kérem a személyazonossági igazolványt!”

Magányos rendőr állt velem szemben tányérsapkában, gumibottal. Oly hihetetlenül, hogy egyetlen gondolatom az volt, honnan került ez ide. Benyúltam belső, bal zsebembe, ott szoktam tartani személyazonossági igazolványomat. Bár azt nem vettem magamhoz. Nem is emlékeztem, hogy mikor láttam azt utoljára. Legnagyobb meglepetésemre az igazolvány ott volt. Eszembe jutott, hogy vagy kéthete jártam bent az OTP-nél, akkor vettem magamhoz. Átnyújtottam a rendőrnek.

„Csák Máté?” – kérdezte.

„Igen. Csák Máté.” Ezt a fényképről úgy is látta. Belelapozott. „És itt lakik?”

„Igen.” – mondtam. Hiszen már egy ideje ott laktam.

Tovább lapozott. „És itt is dolgozik?” – kérdezte. Munkahelyem az IKV munkahelyi irodája volt ott mellettünk két házzal.

„Igen ott dolgozom.” A rendőr ki volt ütve. Ott álltam a kapuban, nemcsak tisztességesen, de igazán elegánsan, sötét öltönyben felöltöve, nyakkendőben, díszzsebkendővel. Elegáns, csillogó, fekete cipőben, kezemben a ház barokk kapujának nagyméretű kulcsa.

„Szóval maga Csák Máté?”

„Igen.”

„És itt lakik?”

„Igen.”

„És itt is dolgozik?”

„Igen.”

A rendőr nézett. „Ha itt lakik és itt is dolgozik, akkor mit csinál itt?” Kérdezte a rendőr. „Akkor mit keres itt?” Nyomatékosította.

„Várom a tanáromat.” Kivettem a kezéből a személyazonosságimat, belekaroltam Miklós karjába, beléptem a házba, a hatalmas kulccsal bezártam a kaput. Odafönt már minden lámpa el volt oltva. Kiderült, hogy Miklósnak a lányok telefonon vad dolgokat ígértek. Úgy tesznek, ahogy majd akarja és ott a holdfényben felváltva vakargatták a térdét.

Miklós történetei olyanok voltak, mint a gyermekláncfű termésének ejtőernyős kis magjai. Felszálltak. Elvitte őket a szél, meglepedtek valahol. Ott egész mezőket festettek először sárgára majd fehérre. Megnyugtatóak voltak, máskor meg felrázóak. Igazoltak valamit, majd ugyanannak az ellenkezőjét is még alaposabban igazolták. Amit én legjobban csodáltam benne az az egyén és társadalom függetlenségének, illetve összefüggésének kérdése volt. Kölcsnytől Thomas Mannig, de az Ókor klasszikus bölcseitől Egyiptom gondolkodóiig mind azt bizonyították, hogy a társadalom törvényei mindenkire vonatkoznak. Aztán az elidegenedés ennek az ellenkezőjét vetette fel és tette szinte vitathatatlanná.

Bizonyították.

Amikor mi Kapsza Miklóst megismertük és mi az ő, ő pedig a mi szívünk része lett C. F. tanár urat és pont ellenkezőleg az önállóság szimbólumát is ismertük meg. Én évekig a tőle tanult – mármint a C. F. brüsszeli kiállítás belsőmagos lakásmegoldásaival boldogítottam szórul-szóra megbízóimat is. Lelkemben Gádoros Lajos brüsszeli pavilonját és az ahhoz kapcsolódó magyar képzőművészetet Csontváry, Kovács Margit, Gádor István, Kerényi Jenő, Somogyi József... stb. Azóta is túlszárnyalhatatlan, felülmúlhatatlan sikerüket látom magam előtt. És annak ellenére, hogy Nagy Imréék ugyanakkor történt súlyosan igazságtalan kivégzését személyes ügyemnek érzetem mindig, eszembe sem jut az a ma divatos, felületes gondolatmenet, hogy a kettő bármilyen ok és okozati kapcsolatban lenne egymással.

Most naponta foglalkozom Katarina von Bora figurájával, a reformáció 500. évfordulójával és nemrég Amerika felfedezése 500. évfordulója foglalkoztat mindnyájunkat. Szeretném tudni, látni, hogy a két 500 év, illetve a köztük volt két évtized jelentett-e bárkinek bármit, amit ma

a mobiltelefonok, gyorsnetek és hangsebességet meghaladó repülősebességek miatt már másként látunk, mint amit akkor látni lehetett. Egyszer egymás mellé rajzoltam a Sydney kikötőben az Operaház előtt álló hatalmas, angol személyszállító és Kolumbusz Kristóf mindösszesen 20 méteres felfedező hajóit, például a Santa Maria vagy a Pinta vagy a Nina mérethelyes ábráit és dermedten álltam. Azok a világrengető felfedezéseket elért hajók a mostani komoly tengerjáróknak mentőcsónakjai sem nagyon lehetnének.

Kapsza Miklós már nincs többé. Sokan töprengünk gondolatain. Lassan elmúlik a gondolatvilága is. Mi is a miénk is és ... Utoljára még segíteni próbált nekem. Volt egy nagyon jól előkészített pályázat „A kormányzati negyed”, amelyik bennünket Kölcsey diákokat annyiban érintett szorosabban, hogy oda szándékozott rendteremtő erővel belenyúlni a város, ahol mi felnőttünk. Ezt a pályázatot sokan furcsa fintorral kritizálták. Magát a kormányzati negyedet, mint ötletet nem szerették a laikusok sem meg a szakemberek sem. Azóta azután a Budai Várban botrányos körülmények között próbálják ugyanezt megvalósítani. Ezt többen, szinte mindenki ellenzi. Kivéve persze a nagyon nehéz gazdasági helyzetben menekülni igyekvő lakosság azon vékony rétegét, amelyik itt munkát, valamivel több bevételt, kereseti lehetőséget lát.

Vagy látni vél.

Akkor ott a Nyugati pályaudvarnál óriási, egészen hatalmas terület állt rendelkezésre. Az egyik részét én magam, miután napon-ta kétszer ott autóztam el mellette, akartam előbányászni. Akkor Budán laktam a Rózsadomb legelején és Pesten dolgoztam a Damjanich utcában az Országos Fordító-és Fordításhitelesítő Irodától megszerzett épületben, a korábbi német későbbi német birodalmi iskolában, a Pálffy-palotában.

Janáky István

Érdekes, hogy a német birodalmi iskola és az annak megfelelő szovjet-orosz Gorkij iskola egymástól pár száz méterre, gyalog néhány percnnyire voltak. Én minden reggel Budáról Pestre és minden délután Pestről Budára a Ferdinánd-hídon és a Váci út belső szakaszán keresztül autóztam. Egyedül ültem a kocsiban. Megszoktam, hogy a Nyugati pályaudvar oldalán egy hosszú kerítés és egy autógumijavító rontotta a városképet. Ilyet tollunk nyugatra a háború után 3 évtizeddel már nem lehetett sehol sem látni. Keletre csak-csak.

Nem szemérmességből, hogy a háborús károk eltüntetése nem volt már ilyen pusztaság egy ilyen város közepén, hanem azért, mert ez a terület volt akkor már a legértékesebb. A terület a MÁV-é, a Magyar Állami Vasutak tulajdonát képezte. Személyes jóbarátság fűzött a MÁV kulturális vezetéséhez, fel is vettem a gondolatot. Egész oldalas cikk lett a vége az ottani belső feszültségekről. Ötletem elhalt, de csak rövid időre, azután már Demján Sándor a Westend City és Trigranit vezetője újból kitalálta és megvalósította. Részben. Mert az a szerencsétlen kapkodás, ami itt folyik a Ferdinánd-hídon túli és a Podmaniczky utca felőli területről mindenki megfélekedezett. Mint, ahogy nem épült meg a ferihegyi repülőtér a város felől összekötő gyorsvasút sem, pedig az részben már készen is van.

Amikor azután a pályázatot a kormányzati negyedre kiírták, hozzákezdünk és mindvégig dolgoztunk a megoldáson. Ilyenkor – ha ismerjük is a várost – és már fejből tudjuk a feladatot és azzal is tisztában vagyunk, mint valamikor Steindl, Hauszmann, Lechner stb., hogy azt a funkciót milyen igényességgel, milyen rangos építészeti megoldással kell elérni – több gondolatmenet egymás utáni végigjárásával lehet megfelelni jól a kívánalmaknak.

Így voltam, amikor már csak két hét volt hátra a határidőig és akkor egy régi magyar példa alapján a térbeli Párizs mintájára eljutottam a „térbeli Budapest” gondolatáig.

Később kiderült, hogy ez nyerő is lehetett volna, de a határidő nagyon szorított. Felhívtam tanáromat Kapsza Miklóst, aki addig is sokban volt segítségemre. Kértem, kerítsen nekem egy akadályt nem ismerő, minden jó megoldásra képes, jól felszerelt rajzoló csapatot, akik az én vázlataimat a pályázaton megfelelő színvonalon kidolgozzák. Lényeg a pályázaton megkívánt színvonal. Miklós elvitt az ő profi csapatába. A Széna téri Shell kút épületébe, ahol egy jól felkészült és nagyon okos vezető hölgy egy szerkesztőt kerített elő. Ő átvett mindent és közölte, hogy a 6000 dolgozó wc, mosdó igényét olyan részletességgel kellene kidolgozni, amit ők, mint értelmetlen nem vállalhatnak, akkor sem, ha tényleg előre leteszem az egymillió forintos rajzolási díjat, amit felajánlottam. A 6000 ember 40%-a férfi, 60%-a nő. Túlzás a kiírás igénye, hogy minden fülke egyenként legyen megrajzolva. Ezért aztán a jó megoldást nem is adtuk be. Tizenöten voltak összesen, akik kidolgozták. Mind a tizenöten kaptak minimum 1,5 millió forint részvételi díjat. Ugyanez Londonban, Párizsban, Berlinben stb. ennek minimum százszorosába került volna. Amikor azután Kapsza Miklós tanárom elhunyt után Osskó Judit és Tokár György építészek emlékülést szerveztek neki, fiam, aki akkor már a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója volt autójával vitt ki a Sopronba induló InterCityhez. Futva kellett elérnünk a Sopronba induló InterCityt, ahova jegy nélkül kellett és helyfoglalás nélkül persze felszállni. Akkor éreztem, hogy az élet megállításához egy ember elvesztése kevés. De soha nem adom fel, és valószínűleg többen vagyunk így, hogy folytatni fogjuk gondolatmenetének fonalát.

Érdekes feladatot kaptunk az építészettörténet tanszéken, amely később már intézet néven, akkor azonban, mint önálló tanszéki intézmény szerződött a Magyar Tudományos Akadémiával, annak talán önálló építészettörténeti- és építészettelméleti bizottságával, hogy vegyünk részt Heves megye, azon belül Gyöngyös topográfiai kötetének elkészítésében. Ez akkor nagyon aktuális művelet volt. Sorra pusztultak el műemlékeink, azoknak előzetes felmérése nagyon fontos volt. Gyöngyösre úgy általában szívesen mentek az építészek. Ott igen tekintélyes borvidék van, ősszel mindig kirándultak a tanszék hallgatói Egerben. Akkor Gyöngyöst útba kellett ejteni. De Gyöngyös önmagában is igen érdekes és fontos település volt, annak ellenére, hogy egy hatalmas tűzvész évszázaddal korábban szinte teljesen elhamvasztotta. Újraéledt a gyöngyösi kastély. Ez az Orczy család kastélya volt, szép templomai vagy megmaradtak, vagy az akkor aktuális korszellemnek megfelelően újjáépítették vagy kiegészítették őket.

Az építészettörténet tanszéken volt egy diákkör. A diákkör diáktitkára, mintegy vezetője előttem Mende Feri volt. Akkor már rám került a sor. Volt nálam alkalmasabb diák is erre a feladatra ott, de vagy túlzott magabiztosságuk vagy szüleik szakmai pozíciója ott, akkor aggályt fakasztott. Az egyik diák pél-

dául, amikor felvette a telefont „tízszeres díjú állami sürgős kapcsolást” kért nem magának, hanem a tanszék oktatójának. De magától, ettől a jelenségtől megijedtek. A másik édesapja a legmenőbb építészek egyike volt az országban. Ez előreláthatólag kalamajkával járhatott és járt is amikor kollégánk a diplomavédése előtti héten rájött, hogy saját diplomatervével nem ért egyet. Egy diplomaterven az építészkaron félétet kell szorgalmasan konzultációk özöne mellett dolgozni. Rajzi -és statikai munkát végezni. Úgy, hogy ilyet elképzelni sem tudtak korábban. Gyorsan rajzoltak egy másikat. Ilyenkor minden hallgató összedolgozik, de a botrány beérett. Ma is bennem él, amikor vezető docensünk felállt a bizottság előtt az állami szigorlatvezető vizsgabizottság előtt és magabiztosan kioktatott bennünket, hogy ez nem egy tévedés, hanem egy őszinte gyermeki lélek alkotói kivetülése. Kíváncsiak voltunk, ha más csinálna ilyet, akkor is jó eredménnyel diplomázna-e.

Mi tehát, ez a tucatnyi építészhallgató – kivétel nélkül mind fiú – lementünk – nem oda-mentünk, hanem lementünk – mert Budapest akkor fönn volt, amely megfogalmazás ellen évtizedek óta küzdök. Lementünk tehát Gyöngyösre. Ott egy iskolában szálltunk meg a szokásos emeletes ágyakon. Étkezni a termelői szövetkezet konyháján kaptunk.

Az nem fordulhatott elő akkoriban vidéken, hogy egy TSZ konyhába ne jóízűt főzzenek, mert a dolgozók a rosszat ellentétben a gyári munkásokkal meg se ették volna.

Gyurgyik Gyula barátommal egy társbérletben használt volt falusi kúria felmérésébe kezdtünk. Szép ház, az eredeti tulajdonos is köztük és több pedagógus család. A wc még az eredeti deszka, középen egykor befűrészelt lukkal, fölötte az egyik tanárnő írásával kockás papíron rajszöggel fölerősítve „Férfiak kéretik a lukba vizelni!” Ezen óriásit röhögtünk.

Este összegyűlt a diákkör és mind a tucatnyian harapni – és innivalót kerestünk, amire ajánlottak nekünk a központban, de mégsem egészen bent egy jó kocsmát, ahol egy tál étel, de talán hidegtál és jó visontai borok kaphatók.

Odamentünk nem túl elegánsan. Egy egyetemistának öt évre egyetlen kordnadrágja és néhány ingje volt, de polgári ruhában. A kocsmahelyiség nem volt elegáns, 3-4 asztalt összetolt már egy társaság. Ők több, mint egy tucatnyian voltak, inkább tizenöt, tizenhatan bányászfiúk. Egy leány volt velük. Mi a másik három asztalnál helyezkedtünk el, megrendeltük a hidegtalakat és asztalonként 1-1 liter bort. Mielőtt kihozták volna a rendelteket, Janáky Pista barátunk – egy közölünk – váratlanul felállt és miután a kocsmában volt valamilyen zene is, felkérte egy táncra a 16 bányász „izmos bányász” társaságában lévő szép szőke leányt. Néhány perc múlva Janákyt a vállunkon vittük haza, az orrából dőlt a vér, az arca felpuffadt. Több bányásszal szemben egy kevesebb tanulóból álló csapatnak eleve nem volt esélye, viszont a bányászok jogosan védték meg az akkor még valószínűleg egyikükhöz sem tartozó csajukat. Ha Janáky megkérdezi, lebeszéljük az őrültségről, de nem kérdezte. Azt hiszem

a pincér a megrendelést már nem hozta ki.

Gyöngyös a Mátra kapuja. Oda többször is kirándult a tanszék. Ha csak ketten voltunk és felmérni mentünk, a kastélyban szálltunk meg. Ez a kastély az egyik legszebb, legmértéktartóbb, klasszicista építmény az országban. Udvari oldalán szimmetrikusan egyetlen kőből kifaragott kannelúrázott, dór oszlopok vannak. Ilyet, hogy ne dobokból rakjanak össze egy dobot, hanem monolit egyetlen darabból készítsenek tetőtől talpig, nagyon kevés van az országban. Ez a kő persze puhább. Valamilyen tufa. Már akkor is természettudományi múzeum volt a kastélyban, amit mi mindig kritikusan néztünk, mert egy műemléknek az ilyen sablonos célú felhasználása nem számított túl szellemesnek. De az akkori közlekedési és országjáró viszonyok mellett a helyi iskolásoknak és a környéknek szüksége volt rá. Ősszel voltunk és látnunk kellett, hogy a múzeum dzsentroit igazgatója a kiállítás kialakítása érdekében a Hortobágyba megy vadkacsát vadászni. Persze minden évben ment és a lelőtt madarakat inkább otthon megették, de akkor az ilyesmi még olyan költséges volt és egy múzeum igazgató olyan szegény, hogy vadászni járni, vadászkalapját föltenni, vadászpuskáját elővenni, sőt talán egyáltalán vadászpuskát tartani rásegítések nélkül nem is tudta volna.

A gyöngyösi templom oldalhajója van mindig nyitva. Ha bemegyünk a templomba, annak belső szintje lejjebb van, mint a templom melletti járdaszint. Ez sok helyen így alakult az országban, mert a terepet az árvizek, a tűzvészek itt a Gyöngyösön a korábban említett omladékaikkal feltöltötték. Kisebb templomot később már felemeltek, a Fő utcai Szent Flórián-kápolnát a Királyfürdő mellett 1, 5 métert emelték mechanikus emelővel, azokat szinkronban tartani nem volt könnyű. Itt Gyöngyösön azonban a templom belül né-

hány lépcsővel lejjebb van. A templomajtó nehéz, veretes faajtó, védelem céljából volt ilyen, viszont befele nyílt. Középületeknél ez előírás, mert, ha kifelé nyílt volna, az ott sétálók vagy ott állva várakozók a kapunyitás miatt megsérülhetnének. Itt viszont érdekes volt látni, hogy aki belépett a templomba és megbirkózott a nehéz fakapuval, akaratlanul is a lépcsőre lépett, miután a keze még a kilincsen volt, nem esett el csak térdre esett. Megfigyeltük azt és nevtünk is rajta, hogy aki a templomba betér akkor is letérel, ha nem is akarna. Mi nevtünk, de az egyetem párttitkára nem. Sőt! Amikor meglátta, hogy kinevetjük, odahívta docensünket. Nagy dühösen feltételként szabta a szakmai kirándulásoknak: „Naponta maximum öt templom, romtemplom nem számít.” Ez azután szállóige lett: A romtemplom nem számít. Ugyanitt docensünk bámulatos pontossággal elmagyarázta, hogy a posztamensen álló barokk szobor Szent Márkust ábrázolja.

„Honnan tudja tanár úr?” – kérdezte egy lány.

„A nála lévő tárgyakból. Ez meg ez csalahatatlanul Szent Márkot jelenti.” Amikor a posztamens előtt álló másik hallgató elment, azon szép eredeti nagybetűs felirat antikva betűkkel Szent Pétert jelzett. Ezt a tanár úr már nem látta, mi pedig nem mertünk hangosan nevetni.

Tanár úrnak volt valami kapcsolata a gyöngyösiakkal. Volt ott egy barátja, nagy borász. Hozzá bevitt minket, hogy ismerkedjünk meg a borászat szakmai titkaival. Ez nagyon fontos és szép dolog. Barátja örömmel üdvözölt minket.

„Lemegyek a pincébe” – persze a borospincére gondolt – „és hozok fel egy kancsó bort. Ez elég is lesz nektek.”

Lement és egyszer csak kiabált: „Gyertek csak gyorsan!”

Rohantunk. Odalent a legnagyobb hordójából dőlt a földes padlóra a bor. Jószagú, talán muskotályos bor volt, legalább húsz liter, de inkább annál több. A padló tocsgott a borban. Kezével megpróbálta befogni a csap helyét, de ez nem sikerült és az illatos bor ömlött a padlóra. Az előző kuncsaftom ebből vett egy demizsonnal, neki csapoltam. Valószínűleg kiborult a csap.

„Ha ma már nem jövök le, reggelre több száz liter muskotályt vesztettem volna. Így miattatok megmenthettem a boromat.”

Nekünk a másik hordóból hozott, abban száraz volt. Fönt előkerült szalonna, kolbász, hagyma és kenyér is. Egész este ott tanyáztunk. Ő pedig töltött és hálálkodott. Berúgtunk volna, de a docens jelenlétében ezt nem lehetett. Nem illet. De, ha arra jártunk mindig szívesen látott az a borosgazda minket. Kár, hogy már a nevét sem tudom. Docensünk a Mikszáth Kálmán téren lakott.

Gyöngyösről még sokat mesélhetnék, de ennek a fejezetnek a címe Janáky. Pedig életem egyik legkedvesebb nőügye is ide vezet. Ez a nagyon szép kislány, építészhallgató az akkor egyedül divatos twist pulóvert viselte, de ezt itt most elmondani nem lenne helyénvaló.

Janákyról sokat hallottunk, de nem találkoztunk egy ideig. Tudtuk róla, hogy a MÁV tervezőintézetébe ment oda, ahol Steffler kollégánk is dolgozott és Horváth Lajos, aki Trabantjával elment a Monte San Michele-be. Lajos pályázatot nyert az Astoriánál szemközti nyugat-keleti telekre. Janáky a vasútnál is kiélte hajlamait, kézzel szobrászkodott egy virágtartót egy falusi állomás virágépületre. Ezzel az eliparosodás ellen vette fel a küzdelmet, mint Gyöngyösön a bányászok ellen. Ugyanannyi eséllyel is.

Személyesen akkor találkoztunk, amikor az Amadeo Maiuri régészeti alapítvány

táborában vettünk részt nyáron egy hónapig Pompeii megismerésében és a Herculanum feltárásában. Ez akkor óriási dolog volt. 1968. augusztus 20-án történt, amikor a varsói szerződés egyesített seregei lerohanták Csehszlovákiát, mint Magyarországot tucatnyi évvel azelőtt. Vonatunk a Keletiből indult. Ahogy a kocszi megrándult Janáky azt mondta: „Nagyon kíváncsi vagyok.” Ezt egyébként nem mutatta. Neki volt egyedül 20 fős csoportunkban cipőpucoló készlete, cipőpaszta, rongy, cipőkefe, de ő nem pucolt soha életében cipőt. Se előtte, se utána. Az övét mi többiek használtuk. Boldogan kölcsönadta, ezért a lányok az övét is ki akarták pucolni, de nem engedte. Ott lenni akkor különleges élményt jelentett. Amikor elindultunk, még nem gondoltuk, hogy mi lesz Csehszlovákiában. Egyáltalán nyugatra kiutazni építészeknek, ötvösöknek, festőművészeknek, művészettörténészeknek, fotóművészeknek együtt szervezeten nem nagyon lehetett. Szerencsére e mögött a lehetőség mögött a KISZ központi bizottsága állt. Onnan vezetett minket egy káder a Budapest-Bécs, Bécs-Róma, Róma-Nápoly útra. Vízumot persze elfelejtettek beszerezni. Ezzel az összes zsebpénzünket elveszítettük. Főnt a Vezúvon fényképet is készítettem Janáky Pistáról. Egyik legjobb felvételem. Ő profilból, mögötte egy félelmetes vulkáni kráter, egy ma is működő, békésen pipázgató vulkán krátere. Együtt voltunk Kápriban, akkor már a sziget hasonló nevű kisvárosának főterén. 1956 terének nevezték el. A mi esetünkben még Nyikita Szergejevics Hruscsov, Prága esetében Leonyid Alexandrovics Brezsnyev volt a fővezér. Még húszévnire voltunk Mihail Gorbacsov homlokán lévő lilafoltjainak feltűnéséig. A másik oldalon Faraglioni-szirtek mellett fürödtünk egész nap és csónakon bejártuk a Grotta Azurát, a kékbarlangot, amit

mára talán már sokan, de akkor kevesen láttuk. Voltunk Paestumban, Poszeidónban. Ott készített fényépeimet szerepeltette Major Máté professzor német nyelvű „Építészettörténet” című könyvében. Ez a hely és ez a nyár többet érdemelne majd máshol. de Janáky-nak még egy szerep jutott nálam. visszafelé a Termini Róma világhírű pályaudvarán megkértük csoportvezetőnket, a KISZ KB képviselőjét, hogy tudja már meg, mikor és honnan indul a vonatunk Bécsbe. Ne kelljen az örökváros pályaudvarán órákat vagy egy egész napot várni. Barátunk elment és egy jó félóra múlva került vissza azzal, hogy „Még nem tudják.” Janáky elcsodálkozott. Nem tudom, hogy helyes, de nagyon elcsodálkozott. „Gyere Máté!” Én voltam a barátja és kollégája, évfolyamtársa is. „Nézzük meg!” A sínek végén a - Termini ugyanolyan fejpályaudvar, mint a Déli vagy a Keleti vagy a Nyugati – fehér carrarai márványfalon bronzbetűkkel volt kiírva, hogy mikor indul a vonat Bécsbe. A fehér márványfalon. Az a vonat évtizedek óta akkor és onnan indult, ha a fehér márványtáblán bronz betűkkel kiírták: „Még nem tudják.” – mondta a KISZ-es vezető. Két perc alatt visszatértünk, beosztottuk az őrseget és hogy mikor váltja és ki őket, mert a csomópontokra vigyázni kell, elindultunk Róma felé. Visszatérve néztük meg, amit tananyagként tanultunk, hogy a Termini pályaudvar gyönyörű frizét a magyar szobrászművész Amerigo Tot készíttette. Ő aztán szép szobrot hagyott a tihanyi templom előtt és gyönyörű kerámialapon lévő testes aktjai sok műpártoló gyűjteménye díszai.

Amióta villanyvonat van és Termini létezik, azóta akkor és onnan indulnak a vonatok. A villanyvonatot az olasz „csizma” hossza miatt direkt az olaszoknak találták fel. Azelőtt ugyanis annyi szeneskocsit kellett a gőzmozdony után kötni, ha gőzössel akart

végig menni valaki az egész félszigeten, hogy utas már nem is fért volna fel a vonatra. ekkora út megtételéhez, ha a szenet is cipelni kellett, nem volt elég jó a gőzmozdony. A villanymozdony energiáját azonban nem kell vagonba rakva cipelni, az elektromos energia megy a vezetékeken. Így aztán a vonatok is hihetetlenül gyorsan, pontosan közlekednek.

De most Janákyról. Erről a „kis Janákyról.” Volt egy – remélem van is – egy még kisebb Janáky is. Ők velem szemben a Budai Várnegyedben, a Tárnok utcában építettek maguknak lakást. A mauthauseni munkatáborban elpusztult zsidó áldozatok emlékművét nemzetközi tervpályázaton döntötték el és Makrisz Agamemnon az itt élő – a hunta elől ide menekülő – szobrászművész nyerte el, aki a posztamás elkészítésére a nagy Janákyt, az öreget kérte meg. Ő nem csak tehetséges, de már a békeidők vége óta igen sikeres építőművész volt. Ez a szobor a Mauthausenben, a kőfejtőben áll – kár, hogy nem láttam – de egy példánya a pesti Duna-parton a Hélia Szálló közelében van. A követ a mauthauseni gránitot minden építész ismeri Budapesten, mert ebből a gránitból készültek a műegyetem, eredetileg Kápolnájának épült, most könyvtárának helyet adó Tetz Samu-féle oszlopai. Egy nemzetközi tervpályázat díja egyben azt is jelentette, hogy az építészre jutó rész akkor egy új vári panorámás lakás költségeinek felelt meg. De csak részben. tegyük hozzá nagyobb részben. az egész ház fűtését egy gázkazán szolgálta, amit Makrisz Agamemnon a saját pénzén finanszírozott. Ő már, amikor ide menekült, akkor sem volt szegény ember. Így Gyuri – Janáky Gyuri – ott lakott. Én adtam neki kölcsön lányaim által már kinőtt babafürdető műanyag kádunkat. Akkor ez is beszerezhetetlen hiánycikk volt. Ott gyakran találkoztam édesanyjukkal reggelente az autóbusznál a Dísz téren és

Pistával is. Ott lakott Baráth Etele, a sevil-lai kiállítás idején miniszterhelyettes. Janáky Pista pártját fogta a pályázaton, így Pista „Lepkeház” című épülete befutónak látszott. De a politika viharos szele a végén Makovecz Imre barátunkat juttatta pozícióba, a sevil-lai kiállítás élete egyik fő pavilonja, élete egyik fő műve lett, bár egyesek által vitatott fő műve. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Janáky a „Lepkeházat” kisfia lepkegyűjtő szenvedélyéből következtette le, ez viszont bár a lepkék gyönyörű állatok Európában nagyon kényszeredett és irreális ötlet volt. talán szerencse is, hogy nem a „Lepkeház” épült meg.

Az én barátom Janáky nagy feladatot, a Felvonuási tér Időkerékénél kapott. Ez az Időkerék az 56-osok terén áll, szemben a volt szakszervezeti székházzal, amit azóta lebontottak. Az Időkerék mobilszobor lett volna. Haraszthý nevét idézik néhányan, de ő ebben név szerint nem vállalt szerepet. „Édeskével” emlékezetem szerint akkor beszélünk is róla, de miután meghíusult, érdektelenné vált. összefüggés volt az új Nemzeti Színház és az „Időkerék” egész teret gurulásával elfoglaló lénye és ténye között – egyesek úgy gondolták, hogy ha már van építési engedély az Időkerék filozófiailag is fontos megépítésére, ezt az építési engedélyt egy másik, a Nemzeti Színházé nem kersztezheti. Valóban ugyanarra a helyre két ellentétes építési engedélyt kiadni sehol a világon nem lehet. Erről Zugló polgármester asszonyával beszéltem is, amikor megnyitotta nálunk a kerületben lakó Gádor Magda és Nagy Sándor szobrászművészek nagyon szép kiállítását. Abban a házban, ami most a Vietnámi Követség épülete. De Janákylag ez már nem érdekes.

A dolgok azóta sokat változtak. „Emelkedünk?” – kérdezte hőse a léghajón Werner Gyulától. „Nem, süllyedünk. „válaszolt a ka-

Seenger Pali évfolyamtársam, barátom

pitány. „Sőt! Zuhanunk.” – mondta valahol Afrika fölött. Itt tartunk, amiközben szólnak a fanfárok és lézerfényben úszik a Margitsziget. Ott, ahol 73-ban a főváros megalakulásának centenáriumán kutat avattunk és boldogan ültünk a gyönyörű, sima gránit padokon. A sport szívügyem. Az építészet leginkább az. A kultúrát sem áttekinteni, sem átfogni nem tudom annak ellenére, hogy aktív életem közel 60 évét, mint műemlékes töltöttem el és olyan gyönyörű feladatim voltak, mint Buda és Sopron. Leginkább a művészetek, elsősorban az irodalom, a költészet és a képzőművészet él bennem. Nem tudósa vagyok, inkább csak kedvelője a területnek. De sokan úgy tudósai, hogy nem kedvelői. A „nem igazán” jelzőt sokáig meg sem akartam érteni. Valahogyan falusinak tűnt. Ez Norvégiában, Németországban, Olaszországban, Horvátországban, Svédországban, Finnországban, Franciaországban, ahol lélekben ott ragadtam és másutt Európában mást jelent, mint nálunk.

Janákyval legutóbb akkor beszéltem, amikor segítséget kért tőlem egyik szomszédom javaslatára új háza megépítéséhez. Nem tudtam segíteni neki, én is csak javaslatot tettem. Ezt megelőzően szakértettem, egy szép házát a Kresz Géza utcában, amit az SKF magyar változatának, a gördülő csapágy műveknek tervezett.

Korábban sokat beszélünk vele róla, hogy a Bauhaus egyik építészéről Molnár Farkasról vagy Fischer Józsi bácsiról könyvet fog írni. Részletezte annak szerkezeti felépítését és egy-egy oldalára vonatkozó példamutatóan újszerű elképzelését; valószínűleg nem úgy lett kész, ahogy szeretne volna, ha egyáltalán kész lett. Ő maga korszerű figura volt egy korszerűtlen világban. Ha valaki nem volt falusi, ő nem volt az. Talán hiányzott belőle a falusiasság néhány pozitívuma is. Most a falusit csak pejoratív értelemben használjuk, de a kitartó munka, a megalapozottság, a lokálpatriotizmus talán már hiányzó értékeket jelenthetnének.

Palival olyan sok esemény, konkrét történetek, sőt történetek egész sorozata kapcsolódott össze, hogy csak ennek a kollegiális, baráti viszonyunknak az elemzése megtöltené egy egész könyvet, ami ismétlések nélkül is végig idézhetetlen, ráadásul végig olvashatatlan lenne; kezdve attól, hogy már a forradalom előtt is ismertük egymást, egészen addig, hogy a Kerepesi úti temető ravatalozójában építész kollégájaként én mondtam róla a netrológot. Most csupán két epizód emléke merült fel bennem, az egyiknek Pogácsa, a másiknak A svéd professzor lehetne a címe.

Az elsőt csak néhányszor mondtam el életem hajnalán, a forradalmat követő évben, miután – az igen bonyolult felvételi vizsga követelményeinek megfelelően – egyetemista lehettem. A Budapesti Műszaki Egyetem építészkarán. Ami abban tért el a művészeti karoktól, hogy hallgatóitól matematikából több tudást követelt, de azzal az ígérettel, hogy aki öt év után építész lesz, annak garantált lesz a megélhetése. Jobb, mint a többi művészeké. Szövetségünket is így hívták: „Magyar Építőművészek Szövetsége” MÉSZ. Jó magam a Kölcsey Ferenc Gimnáziumban este matematikát tanítottam, ebből jó voltam, de a többiek itt-ott eljártak különórát venni szaktanárokhoz. Seenger Pali, aki Egerben volt úszóbajnok, egy Egerből béli-távozott és eltávozott matematika tanárához

(mint hírlott, az ország egyik legjobb matematika-oktatójához), Szokolovszky Béla bácsihoz járt, akinek a felesége Ica néni, az én nagynénim volt (családjaink Kassáról származtak), Budapesten, a Bazilika mellett laktak, a Bajcsy-Zsilinszky út 18. szám alatt. Ott ismerkedtünk össze az úszóbajnok Seenger Palival, nem sejtve, hogy később pályatársak leszünk a műegyetem építészeti karán.

Nekem akkor anyagilag nagyon siralmas volt a helyzetem, többnyire naponta csak egyszer ettem. Reggelim se nekem, se testvéreimnek nem volt. Ők az iskolában kaptak tízóráira zsíroskenyeret (zsíros deszkát, ahogy mondták), én az egyetemen nem. Az egyetemi orvos-professzor figyelmeztetett is, hogy az 59 kg súlyommal nem fogok eljutni a diplomáig.

Pali viszont, mint sikeres sportoló „kalóriapénzt” is kapott. Ebből szendvicset, tepertős pogácsát tudott venni a büfében, ahová mi is sokan csak a társaság kedvéért jártunk az aulába. Amikor pogácsát vett, mondták is a többiek, futja a kalóriapénzből. Az évfolyam baráti társaság volt, négy tankörre osztottunk, összlétszámunk alig haladta meg a nyolcvan. Az előző évfolyamokon négyszázan voltak.

Amikor szünetek után visszakerültünk az előadóba már csak két óránk volt az ebédidőig. Mi hátra ültünk, talán azért is, hogy

hamarabb eljöhessünk, meg azért is, hogy a többiek ne hallják gyomrunk korgását. Ez utóbbira valószínűleg nem gondoltunk. Aki szünetben szendviccsel jóllakott, azzal előfordult, hogy valakinek a fejére célozva dobta el a pogácsáját, amit zsebre vágni, vagy táskába tenni nem lehetett, mert zsíros volt.

Egy alkalommal igen szép tepertős pogácsa huppant előttem a pad író részén és leesett mellém a lépcsőkkel meredeken tartott padok közötti útra. Leesett és ott megállt. Ma ebben nem látnánk, mert nem is lenne benne semmi drámai, de akkor egy korgó gyomrú, éhes egyetemista számára, aki aznap még nem evett, drámai helyzet volt. A padlót akkoriban, ott olajos fűrészpor seprésével takarították. Ez a padló akkor egyetemeken nem padló vagy kő, estrich kenés volt. Az olajos fűrészpor végigseprése nem volt túl steril. Most, hogy ezt írom eszembe jutott, amit néhány évtizeddel ezután egy rövid moszkvai úton láttam, hogy egy nagyforgalmú, tekintélyes méretű áruházat ezzel az eszközzel takarították télen, havas időben. Ott az idős hölgy fésületlenül, hiányos fogazattal, hatalmas tolólapát mögött igen sok olajos fűrészport tolt maga előtt, ami nekem ott már önmagában is érdekesnek tűnt. De a több tucat kitüntetés a nagy honvédő háborúból az idős nő mellén mutatta nemcsak azt, hogy van, aki ezt a kitüntetéssort büszkén viseli, mert Volokolamszk után tényleg hősök voltak, akik halálukig büszkéek lehetek rá, hogy olyan körülmények között megvédték hazájukat, de azt is mutatta a kép, hogy milyen embertelen lehetetlen útra jutott a háborút megnyerő, de saját hőseinek életét tönkre tevő antidemokratikus hatalom vezette társadalom. De maradjunk annál, hogy egy pogácsa a földön és egy nagyon éhes egyetemi hallgató nézik egymást a Budapesti Műegyetem építész karán a K2 nagy előadóteremben. Nemcsak

az irodalom, de maga a történettudomány, sőt maga a társadalom sem tud megbirkózni az éhezés és fázás érzékeltetésével. Aki soha nem éhezett és fázott, az ebben a témában érzéketlen. Ezért aztán olyanokra bízni az ezzel összefüggő ellenőrzéseiket, akik soha sem fáztak és nem voltak sohasem éhesek, hihetetlen reménytelen dolog. Az elmúlt rendszerben, ahol igyekeztünk jól kicölöpözni az utat, jobban szerveztek meg egyes ellenőrzéseket, mint ma teszik. De az italozással kapcsolatos ellenőrzést nem lett volna szabad májbetegekre bízni, mert csak is téves lehetett az eredmény. A szexuális eltévelyedések ellenőrzését pedig csak frigidekre és impotensekre bízni megint csak helytelen volt. A világ nem olyan, mint amilyennek ők látják. Akkor pedig ne ők mondják meg, milyen legyen.

Tény volt tehát, hogy néztük egymást, ott egymással szemben a pogácsa és egy nagyon éhes diák és soha nem felejttem el – leírni is csak most először teszem – hogy milyen erős kísértést éreztem a pogácsa megevésére, bekapására. A gimnáziumom magyartanára, a híres Boross Feri bácsi, mesélte, hogy egyetlen kenyeret tudott csak venni utolsó pénzén. Tudósítóként élt Olaszországban, Rómában és Toszkánában, amikor a vekni kenyér az utcai wc-ben leesett a földre. Abból a kenyérből evett meg naponta egy-egy szeletet és lassan odaért, hogy a földet ért része került volna sorra. Azért szurkolt, hogy pénze hamarabb megérkezzék oda hozzá, mielőtt a kenyérben odajut, amihez nem akar. Mi ezt akkor ott a Kölcsényben nem értettük. De akkor ott én megértettem. Akkor ott a fiúknak a lányokhoz való viszonya is más volt, mint manapság. Nagyon más volt. Azt azonban tudni kellett, hogy ha akkor ott az olajos padlóról felveszek és megeszek egy mások által eldobott pogácsát, nem lesz lány az évfolya-

mon, aki, mint fiúval szóba állna velem. Így a pogácsát ott hagytam, nem is néztem rá. Végképp eldöntöttem, hogy pogácsát a földről nem veszünk fel, inkább éhen halunk. Fél évszázad után is belém égve marad a pogácsa képe, innen most ide került.

Nagyon sok olyan mozzanat volt az elmúlt időkből, amelynek főszereplője Seenger Pali volt. Érett korunkban az Építéstudományi Egyesület – ÉTE – főtítkára volt. Az ÉTE inkább a kivitelezők, míg a MÉSZ a tervezők egyesülete volt. De, mert a kettőt nem lehet különválasztani, sok építész tartotta, tehát fizette mindkét tagdíjat és részt vett külön-külön és közös eseményeiken. Soha nem volt vita a két egyesület bármelyike létjogosultságáról. Voltak, akik az építészetet nem elsősorban művészetnek tartották. Ez az általános elmaradottság jele. Volt, akik a tudományosságot vitatták, ez ugyanannak a gondolkodási hibának a másik jele. Seenger Pali az Építéstudományi Egyesület főtítkára volt és amikor a társadalom átalakulásáról volt szó, az egyes szakágak csatlakozását, nyugati megfelelőikhez (a tűzoltók a tűzoltókhoz, az orvosok az orvosokhoz, a mérnökök a mérnökökhöz, a mentősök a mentősökhöz, az építőművészek az építőművészekhez), tehát az építéstudományosokat a nyugati, elsősorban nyugat-európai ÉTE-sekhez sorolta. Azok ott eldöntötték, hogy nekünk itt milyen a felkészültségünk, alkalmasak-e vagyunk a társulásra. És hogy alkalmasak vagyunk-e, az nem egyszerűen szakmai és nem is csak politikai kérdés volt. Itt keleten, a történelmileg eltorzult központi hatalom, a Sztálin majd Brezsnyev kora, ott a demokrácia, a demokratikus közösségek kora. Itt csak szemérmesen, személyi kultusznak nevezték, ott keményebb jelzőt használtak. De például az építészetben Ma-

kovecz Imre, Csete Gyurka és mások rámutattak, hogy itt is vannak komoly értékek és a MÉSZ már régen tagja volt a világépítésszek egyesületének, szervezetének UIA-nak. Amit persze többek között Goldfinger Ernő, a Londonban élő magyar építész hozott össze.

Az ÉTE valamilyen vizsga előtt állt, hazánkba látogatott egy svéd professzor – építész – ellenőrizni a viszonyokat. Az illető végig látogatta a fővárost. Tehát Budapest neki érdekes építészeti intézményeit, az Építéstudományi Intézetet, a Szabadalmi hivatal, az Építészeti és Városfejlesztési Minisztériumot és kisebb utazásokat is tett Pécsre, Sopronba, Szegedre, Nyíregyházára, Mátészalkára és külön útra indult Egerbe, ahol Seenger Pali, az ő magyar partnere otthon volt. Ott volt mit végignézni, ahova estére elvetődtek. A Dóm alatti hatalmas étterem, borozó, vendéglátóhelyre, ahol egy bejáratközei asztalt tudott nekik a főnök biztosítani. A Székesegyház alatt eleven esti élet volt, egy kicsit az egyházi irányítás befolyásának megfelelően tehát jó ételek és még jobb borok felszolgálásával. Eger városa püspöki székhely, így a társaság szórakozása mérsékelt lehetett, de a jó vacsorához és még jobb borokhoz élőzene, cigányzene volt szokásban. Ma már visszaesett a különlegesen drága és hihetetlenül költséges szórakozási mód, de itt igazi jó, többnyire konzervatóriumot is végzett muzsikások, cigányok muzsikáltak. Itthon is jól kerestek, de Amerikában, Londonban, Skandináviában, hajókon, álomhajókon nagyon meggazdagodtak. Én magam Vörös Károllyal a Rajna borvidéken találkoztam, Boross Lajossal, a prímáskirályal barátok voltunk. A Lakatos György és Vincze testvérpárnak építésztervet készítettem, de a legjobban meglepődtem, amikor az északi sarkkörön, Rovaniemi egy könyvtárban magyar cigányzenekarral hozott össze a sors.

A barbakán

Az élő cigányzene arra való mulatozást hozott, ha jó volt a zene, a mulatás is jó színvonalú volt. Bécsben a Grinzingben sok zenekar, sok étteremben muzsikál, többnyire magyar cigányzenét, de a magát zenekarnak nevező együttesekben jobbára villamoskalauzok, piaci árusok, tűzoltók muzsikáltak.

Egerben Seenger Pali azért vitte oda magasrangú és a jövő szempontjából fontos vendégét, mert egriként tudta, hogy ott a legjobb borokat, a papok borát és a legjobb cigányzenekar muzsikáját élvezhetik. De olyasmi történt, ami az építőiparban több évtizedet Seengernek is váratlan fordulatot jelentett. A bejáratí ajtón bejött egy szolgálatos rendőrijárőr – akkor két férfi – és megálltak az ő asztaluk mellett. Ez Magyarországon megszokott szimbiózis volt este záróra felé. Rendőrijárőr már csak azért is, mert a rendőr is ember, így este már ő is szomszár. A vendéglátóhelyek elég leposztolt, részben, mert volt, aki nem akart elmenni, volt, aki nem akart fizetni és volt, aki részegen akart autójába beülni. Azt, hogy a rendőrijárőr nem kint az utcán állt le Seenger Pali nem helyeselte, de jobbnak látta nem szólni, így elkerülhetük a feltűnést.

A két rendőrij Seenger és a svéd építész professzor asztala mellett állt meg. A pincér egy-egy fehér fröccsöt hozott nekik, ezt felhörpintették, és jelezték a pincérnek, hogy többet nem kérnek és hallgatták a cigányzenét.

És ami akkor történt, azt Seenger Pali rémálomként idézte fel. Az egyik rendőrij az ő asztalukon kezdte ütni a ritmust. Ott ülnek ketten: a hivatalos úton lévő svéd professzor, meg vendéglátójaként ő, a magyar Építéstudományi Egyesület főtitkára és a rendőrijárőr egyik tagja a cigányzene ritmusára éppen az ő asztalukat püföli a gumibotjával. Botrány!

Pali úgy vélte, hogy ez a spontán esemény véget vet reményeinknek, a minden megmozdulás elfojtására kiképzett fegyveres hatalom jelenléte már önmagában is visszatetsző kell legyen, de az, hogy e hatalom fenntartója itt, ilyen helyen, az ő asztalukon a gumibotjával üti a taktust, semmiképpen sem szolgálhat a javukra, mert a világban sehol máshol nem fordulhatna elő.

„Nahát, ez nálunk nem fordulhatna elő.” – mondta a svéd professzor. Mintha Seenger gondolatát hangosította volna ki. „Hogy ez milyen demokratikus?” – tette hozzá csillogó szemmel, mosolygó arccal és azonnal gratulált Palinak, mint az ÉTE főtitkárának, mert úgy vélte: semmi akadálya nem lehet, hogy a magyar Építéstudományi Egyesület bekerüljön az ugyanilyen egyesületek családjába. Mert azt, hogy személyesen milyen tudományosan felkészültek a tagok, már eddig is tudták, de azt, hogy ez egy ilyen demokratikus ország, azt ott északon elképzelni sem lehetett. Még hozzá tette, hogy az eredmény nem kétséges, bár azt nem ilyen körülmények között szokás közölni, és ő se tenné, ha nem hatottak volna rá a történések.

Seenger Palival való többévtizedes barátságunk még sok, akkorra jellemző eseményt csak akkor és csak itt előforduló villanást hozott. Máshol is előkerül majd neve emlékeztetem mély kútjából, de leltárszerűen fel nem tudnám mindegyik esetünket sorolni.

Sok barbakán van Európában, én magam is többet ismerek Varsóban, Krakkóban és talán más külföldi városok kapui előtt is. A siklósít nem tudom szabad-e ide sorolnom, tény az, hogy egyfajta előre tolt helyőrség funkciójuk védte. ezek a kőfallal körülvett városok a rómaiak alatt, mint kasztrumok, majd a középkorban, mint a nyilaknak jól ellenálló erösségek működtek. A várost a falak beszorították, azok az erős kőfalak szorítógyűrűjét szétfeszíteni nem tudták. egyre magasabb házakkal látták el a megnövekedett lakosság térigényét, a magasabb házakon a tetők is egyre több szintet rejtettek, sokszor fölfelé túl nőttek a falakon. Ez az ellenség fantáziájára gyűjtőhatással volt, valószínű tűzijátékot zúdítottak nyilaikra kötött égő zsíros szalmából a háztetőkre. Ott bent egyébként is kevés volt a víz, oda magasra felvödrözni – bőrvödrökkel – szinte lehetetlen volt, ezért a városok néha, mint a fáklya, égtek. A falakkal körülkerített város védelmét eleinte maguk a polgárok látták el, az ácsok, a halászok, a kádárok, a kőművesek, később már bérharcosok, zsoldosok végezték. A védelem hatékonyságának fokozására két új, vagy újdonságszámba menő eszközt találtak ki. egyik a barbakán, másik a zwinger volt.

A zwinger Pozsonyban és Sopronban, tehát Közép-Európában volt gyakori, később már másra használták, amikor Drezdában

a híres, művészeti tár kialakult. Azóta is fogalom Szászországban, Drezdában a zwingerben járni. Ez a fal megkettőzését jelentette, jámborság lenne azt hinni, hogy azért, hogy az egyik fal átmászásában megfáradt támadókat a másik fal átmászásakor jobban elpusztíthassák. Ez is szempont lehetett, de a támadók nagyobb száma és a támadások változó irányból való bekövetkezése – ugyanannak az ostromnak a során – a védők fal melletti mozgását tette szükségessé, ez pedig a városok oldalán megoldhatatlan volt. Ott a hely szűke a falakig kitolta a várost, ott körben sem gyalog, sem lovon nem lehetett rohanvást közlekedni. Ott belül, tehát ezért a fal megkettőzésével létrehozott zwingerben lovon is, gyalog is, fegyverrel is később ágyúkkal is szabadon lehetett száguldozni. Hiába határozta el a támadó, hogy átcsoportosítja támadó ékeit, mire a falhoz értek már belülről is ott volt az erősítés. Ilyesmi a Távol-Keleten, a Kínai Nagyfalnál is szempont lehetett. A barbakán egyszerűbb volt. Miután a falak előtt általában védelmi okokból vizesárkot létesítettek, azon belül meghegyezett fatörzsek, gerendák, ott átmenni nem lehetett. Kivételt a kapuk jelentettek, az egyébként is legérzékenyebb falszakaszt, a kaput ugyan tornyok védték, de oda könnyebben eljutott az ellen. Hogy ne tehesse, előre tolt, többnyire kör alaprajzú, hatalmas bástya állt

ott, az tele volt védőkkel, tetején belül volt a gyilokjáró, amíg szembejött az ellen szemben védte, de ha megkerülték őket, a kaput védték együtt a kaputornyokkal bevehetetlenül. Ha mégis elvesztek, mind egy szálig elvesztek, bár számíthattak a kapuőrség segítségére, akik ilyenkor a felvonóhidat is leengedték, a szűk területre összevont, ellen elpusztítása céljából. A vezérek tartalékiakat ravaszul rejtve, majd nyíltan kitámadva bevetették. A védők is, a támadók is. A barbakánban a legbátrabb, legerősebb, legfegyvermezettebb, legalkalmasabb katonák voltak. Ha nem volt más út, ők haltak meg elsőként. A barbakán és a vár kapcsolata alkalmanként más és más kérdés volt. A támadók rablók, a védők pedig életükért, munkájuk eredményeikért, családjuk jövőjéért küzdő polgárok, a jövő zálogai voltak.

Pécsett a forradalom után a Kádár-korszak elejére, részben egyház támogatásával indult meg a műemlékvédelem, ami már a múlt században a kiegyezés körül is virágzott. A Dómot, a négytornyú, nagy templomot ugyanaz az építész restaurálta, aki a bécsi városházát, a Riegelnt megtervezte és felépítette.

Ennek a műemlékvédelemnek erős lendületet adott, hogy Aczél György, aki Kádár Jánossal egyidőben Rákosiék börtönében volt és akivel Kádár emiatt talán egyedül tegeződött a világon Pécs város országgyűlési képviselője volt. Akkoriban az ezért olyan sokat nem jelentett, hiszen maga az országgyűlés furcsa társaság volt, a Póker Ignácék stb. gyülekezete, de egy ügyes ember sokat elérhetett. Aczél pedig ügyes volt, ez sem akkor, sem azóta nem kérdéses. Pécs és Szentendre voltak kirakateredményei.

Bondor József lett az építésügyi miniszter. Őt mi fővárosiak jól ismertük, mert a fővárostól került az építésügyi miniszteri székbe.

Gyakorlati ember volt, legmagasabb végzettsége kőművesmester, viszont viszonylag gyorsan tető alá hozta a Sztálinvárosnak indult Dunapenteléből lett, addigra már Dunaujvárosnak hívott ma is prosperáló gyárvárost. A gyakorlatiság egyben igazodást is jelentett a sorban. Ha visszaszólt volna, nem lehetett volna sikeres. Az építésügyet ő vezette és az építésügyhöz tartozott a műemlékvédelem is. Akkor. Sokan sokszor vitatták, hogy ez nem inkább művelődésügyi téma-e, de akkor az építésügy része volt. Szerencsére, mert ott több pénz volt, mint a kultúrtárcánál. Valaki ezt a kérdést a kiegyezés körüli színház ügy alakuláshoz hasonlította. Korábban a belügyminisztérium felügyelte a színházakat, mert a színház felforgató tevékenységnek számított. A színészek utálták a fegyveres felügyeletet, ezért a kiegyezéstől elérték, hogy a művelődésügyi miniszter felügyelje őket. De a művelődésügy már akkor is, mint a templom egere. A belügyben viszont mindig volt egy snájdig nőimádó, színésznő imádó, magasrangú tiszt, aki engedett a színháznak, a művelődésügynek tintatartóra, sem íróasztalra nem volt pénze. Akkor aztán szerették volna visszacsinálni az egészet.

Bondor elvtárs miniszterré válásakor az árkérdéshez nyúltak elsőnek. Fellendült a műemlékvédelem is, Pécsett is. Egy alkalommal néhány középkori lakóház, mint a Káptalan utca 7 és a dzsámi stb. felújítása elkészült. Az ünnepélyes átadásra Bondor József miniszter úr, akkor elvtárs a tudósok által kicsit talán lenézett, de a miniszteri pénzért becsült kormánytag személyesen odaérkezett. Bejárta a szükséges műemlékeket, háromnegyed tizenkettőkor ért a barbakánhoz. Előző nap Mária, aki a barbakán helyreállítását végezte, munkájáért miniszteri oklevéllel, részben kitüntetésben része-

sült. Mária ott várta minisztert, a barbakán bejáratánál. Illendően köszöntötték egymást és Mária, aki alaposan felkészült a tudományos anyagból, elkezdte mondani a pécsi barbakán történetét. Gázi Kászim Pasa dzsámija és minaretje, Jakováli Hasszán a dzsámi városában a barbakán műemléki csemege. Története órákra rúghat. Bondor miniszter, elvtárs az órájára nézett – minden kőműves a világ minden táján így tett volna és félbeszakította Máriát. „Elvtársnő kedves, most nem tudom meghallgatni, de elolvasom, ha ideadja, mert 15 perc múlva Aczél elvtárs vár ebédre, valószínűleg a püspök úr őméltóságával. Nem késhetek el.” Mire a tudós-régész felcsattant. „De hallgasson meg miniszter úr! Évek munkája van benne. Gyorsan elmondom.” És már mondani is kezdte.

„Elvtársnő értse meg, nem késhetek!”

„Szóval nem akarja meghallgatni?” Mária felfortyant.

Ha nem, hát bassza meg a kitüntetését! Kiálltotta Bondor József miniszter úrnak és úgy hozzávágta a kitüntetést, hogy az érme elgurult. Eerre Bondor elvtárs sarkon fordult, odaért Aczél elvtás ebédjére. Másnapra az egész műemlékvédelem várta a tudós régésznő kirúgatását. Sokan már vigasztalták is, könyvtárosi helyet is találtak neki, de Bondor József miniszter soha nem rúgta ki Máriát. Csak mi néhányan tudtuk, akik közelről ismertük a kőművesek lelki világát és szókincsét, hogy az, hogy „Bassza meg a kitüntetését!” végül is imponált neki.

Amikor ez történt, engem három dologhoz kapcsolt fentiek közül az életem. Pécsett voltunk termelési gyakorlaton, mint építészmérnök hallgató egyetemisták és oda terveztem a Janus Pannonius utcában lévő Rózsakert helyére diplomaterveimet. A tervet a Művelődési Minisztérium akkor megvásárolta és mi boldogok voltunk, hogy érdemlegeset alkothattunk. Utána műemlékes szakemberré váltam és tízenévig dolgoztam a műemléki felügyelőségen és laktam a várban, a Budai Várnegyedbe költöztem. Ott személyesen is megismerkedtem azokkal a művészettörténészekkel, régészekkel, akik az Országos Műemléki Felügyelőségen, a Budapesti Történeti Múzeumnál és néhány tervező intézetben, főleg Budapesten a műemlékek védelméért erre képzett építészekkel dolgoztak. Így kerültem kapcsolatba a barbakán legendájával és a barbakán helyreállítójával, a fenti történettel elhíresült Máriával.

Néhány évtized elmúltával már az ezredforduló táján tudtam meg, hogy édesapám, néhai Csák Boldizsár hadirokkantként a Pécsi Tudományegyetemen végezte el a jogot és vált az ízig-vérig igazságosságért küzdő jogásszá, szerencsére már csak a doktorálása hiányzott. Úgy, mint azzal a címmel fel nem tűntetett hadirokkant, alkalmi munkás, nem kellett elszenvednie a Rákosi-korszak szörnyű igazságtalanságait. Nekem az talán még borzasztóbb lett volna. Talán már az is, ha tudok róla. De nem tudtam.

Gyarmathy Tihamér ajtóképei

A XX. század második felének koronázatlan magyar festőkirálya, Gyarmathy Tihamér életútja a két világháború között indult és gyakorlatilag az ezredfordulóig tartott. A háború után az Erzsébetváros Damjanich utcájának tizenkettedik számú házában, az után pedig ugyanezen utca 44-ik számú kétudvaros lakóépületének hátsó udvarában élt. Ott lakott, az volt a lakása és a műterme. Mind a két Damjanich utcai épületben – mindkettő több udvaros volt – az utcával ellentétes hátsó szárnyban alkotott, ott lakása és műterme – mindkét helyen – parkra nézett, csendes, nyugodt, lombhullató hatalmas fák által parkot képező kertre. Az, hogy nem tűlevelű, hanem lobhullató fák alkották a parkot, elsősorban azért fontos egy itt élő ember számára, mert a négy évszak, mind a flóra, mind a fauna mentén élhet. Ha ez egy átlagembernek fontos, egy művésznek még fontosabb. A madárccsicsergés a kisfiókák repülni tanulása, a madársereg hajnali ébredése, a baglyok esti suhanása és meglepő fel-felbukkanása egészen más, mint az utcai oldalon a váltakozó, de néha monoton, néha erősebb autó, autóbusz és motorkerékpár zaja. A Damjanich utca tizenkettő a Pálffy Palota volt. A XIX. századi feljegyzések szerint a nemesi paloták itt, tekintettel a képzőművészek közelségére, Fesztai Árpád lakására, az épülő Schikedanz-féle épületekre, műtermeknek

adtak otthont. Az azonban nem derült ki, hogy itt kinek a műterme volt a századfordulón. Ez a Pálffy Palota volt a második világháború idején Budapesten a legjobb sportiskola. Székely Éva, a későbbi olimpián is ide járt, de a sportban ez azért volt kiemelkedő iskola, mert ez volt az úgynevezett német iskola, később a német birodalmi iskola. Szóbeszéd szerint azokat az egyébként jó, de nem túl erős náci meggyőződésű tanárokat helyezték ide, akik nem Berlinbe vagy Münchenbe voltak valók, hanem távolabb volt a helyük. Érdekes módon gyermekkoromban, pontosítva egészen kis gyermekkoromban voltam a Gyarmathy lakhelye fölötti lakásban – akkor ő még nem lakott ott – mert ott mindig nagy, rómi vagy briccs partik voltak, melyeknek a képtelenül kövér Bidy néni, édesanyám unokasógora, Szokolovszky Gyuri bácsi felesége adott otthont. Később ő volt a szomszédos általános iskola igazgatója. Hozzá is jártunk. Füzetekkel és ceruzákkal támogatta a kisiskolás tanulmányaimat. Akkor már nem volt német iskola. Később itt lett az Igazságügyi Fordítóiroda, amit azután azután Fordító és Fordításhitelesítő Irodának neveztek. Gyarmathy Éviék azért költöztek el, mert a fasori belügyi kórház itt egy egész sor épületet vett igénybe, lebontották a szárnyakat és új, ötszintes épületeket – parka nézőket – építettek a helyükre. Akkor költöztették

át Gyarmathyékat a negyvennégyes számú, ugyanilyen parkra néző hátsóudvari szárnyba. Ő itt lakott, amikor hosszú és keserves Rákosi korszak béli üldöztetése után már elismert művész lett. Tehetsége szétfeszítette a korlátokat, itt kapta meg a Kossuth-díját és itt lett a kerület díszpolgárrá. Itt hunyt el, a Farkasréti temetőben alussza örök álmát. Már életében csillagászati összegeket értek el képei, különleges csokrot alkotnak azok a művei, amelyeket általa nem vásárolható papírra, vászonra – mert ő akkor eltiltás alatt volt –, hanem más anyagokra készített. Mondanám, hogy festett, de nemcsak festett. Ami a műalkotás fogalmába belefért, azt mind művelte. Nem kényszerűségből, nem egyszerű hivatástudatból, hanem művészi meggyőződésből szobrokat állított össze. Például Lengyelországban emeletmagas szobra áll, afrikai útja után különleges invenciózus maszkokkal gyönyörködtette gyűjtőit – családunknál is van belőle néhány –, de legizgalmasabbak a nem papírra, vászonra készített képei. Apja építész volt, testvére repülőmérnök, ő maga műszaki végzettségű mérnökemberként behatóan kutatta-vizsgálta az anyagokat.

A konzervgyárak az Északnyugati Átjáróban bekövetkezett mérgezéses szerencsétlenségben elpusztult egész hajólegénység halála után sokat tettek az ónlemezzel fedett, tehát az ételekre nem mérgező fémdobozok gyártásáért. A korábbi réz konzervdobozok ugyanis a bennük tárolt ételekkel olyan reakciókba léptek, amelyek megmérgezték őket. Az ónlemez, pontosabban az ónbevonat olyan védőréteget alakított ki a konzervdobozok belsőjében, amelyik tökéletesen megvédte a tartalmat és az azt fogyasztó embert a mérgezéstől. Ezek a lemezek már ónnal befedve, de még konzervdobozzá alakításuk előtt a konzervgyárakban nagy mennyi-

ségben álltak felhasználásra készen. Akkor Gyarmathy éppen eltiltás alatt volt. Ezt az eltiltást az irodalom, leginkább az Európai Iskola irodalma elég részletesen elemzi, bár ő akkor már ez iskolát elhagyva az *Elvont Művészek Magyarországi Csoportja* és a *Galéria a 4 Világtájhoz* alapító tagjaként Párizsban állította ki munkáit, majd neki volt az egyik legszebb és legértékesebb kiállítása a háború utáni Budapesten, amely tárlatot azonban ideológiai okokból bezártak, a csoportját feloszlatták. ő maga pedig nem kapott több kiállítási lehetőséget. Az ő ideológusa pontosabban az a kiváló elméleti szakember, aki Lyka Károly után a legfelkészültebb és ismereteit legjobban átadni képes teoretikus volt. Eredeti nevén Kannengiesser Ernőnek hívták, a magyar szakirodalomban Kállay Ernő nevét viselte és a két világháború közötti időben a desszaui és weimari Bauhaus elméleti vezetője teoretikusa, ideológusa volt. Ezt utána a Rákosi-korszakban nem tudták megbocsátani, de egyik megnyerő, csodálatosan humánus igen kedves és főleg szakszerűsége megalapozottságában felülmúlhatatlan műve „A természet rejtett arca” beragyogta az új magyar művészettörténeti kezdeményezés pirkadatát. Kállay és Gyarmathy a legszorosabban összefüggő gondolatmenetet alkották, így aztán nem csoda, hogy amikor a személyi kultusznak finoman becézett Sztálin-Rákosi féle terrorizmus bekövetkezett, a másként gondolkodóknak nem volt életterük. Gyarmathyt még attól is eltiltották, hogy a művészellátóba vásárolni bemehessen, ahova egyébként később nemcsak a Képző- és Iparművészeti Főiskola, hanem a Műegyetem építészmérnök karának hallgatói is korlátozás nélkül járhattak. Gyarmathy maga mesélte később nekem, hogy még a munkahelyre is utána szóltak, megtiltva az ő alkalmazását, ami

alól egyébként úgy sikerült kibújni, hogy az új személyazonossági kiállításakor a faluról felhívott írástudó belügyi alkalmazottak közül a vele foglalkozó megkérdezte, hogy mi a keresztnéve, mert a születési anyakönyve szerint ő Tihamér és Jánosként is jegyezve volt. És ő, mint fiatal fenyegetett ember, nem a Tihamért, amit használt, hanem a Jánost, amiről sem barátai, sem ellenségei nem is tudtak, jelölte meg. Így aztán a telefonkönyvbe is Gyarmathy Jánosként lett regisztrálva és amikor mi évtizedek múltán megismerkedtünk, akkor ott ő még mindig Gyarmathy János néven volt fellelhető.

Ami azután a romokon váratlan fordulatokat hozott és mára a tudományos és informatikai forradalmat is talán túlhaladottá teszi. Mindenesetre Gyarmathyra nagyon keserves évek vártak és ha nem lett volna olyan csodálatos alkotó adottsága és szép családi háttere, akkor talán bele is pusztult volna, de egészen valószínű, hogy felhagyott volna az alkotással. Dehát mi emberek ebben a kérdésben is nagyon különbözőek vagyunk. Önlemezés képeiről, azok sorsának alakulásával, áraival és sikerükkel, sikereik változásaival másutt már foglalkoztak is sokat és még fognak is vele sokat bibelődni, mert ezek a képek Európa legnagyobb gyűjteményeiben, természetesen kortárs gyűjteményeiben fontos helyet és szerepet töltenek be. Amikor nem volt papírra, annak vásárlására lehetősége akkor nemcsak az önlemezerekre festette felbecsülhetetlen értékű alkotásait, hanem más felületre is. Itt most személyes meggyőződésemről talán nem is annyira meggyőződésemről, hanem észrevételemről kell beszélnem. Már legelső látogatásunk alkalmával akadémiai székfoglalója előtt feltűnt, hogy eklektikus századfordulós lakásának váz-táblázatos ajtóí, ajtóinak mezői gyönyörű képeivel ékesek. Elmondta,

hogy festési hajlamait ezen a fafelületen élte ki, amikor nem volt papírja vagy festővászna. Nagy bonyodalommal megállapodtunk, hogy majd átadja nekünk az ajtókat. A váz-táblázatos ajtó a hagyományos ajtó épületszerkezeti eljárásának egyik eleme, ahol egy simábbra csiszolt érett fafelület, tulajdonképpen deszkatábla kerül egy vastagabb már majdnem palló vastagságú rács közé. Ezek persze csak az ajtószárnyakra vonatkoztak, az ajtótokok, azok a keretek, amelyek az oldalfalakon a felső kiváltókon és a padlóban rögzítik az egy vagy kétszárnyú ajtót, a fal vastagságtól is függően más szerkezetek. A szárnyak általában két oldalsó váz alkotta keretből és azokat alul-fölül összefogó vízszintes keretrészből, esetleg több, a ajtó magasságától függő számú mezőre osztódnak. Akkoriban amikor Budapest épült, a kiegyezés és az első világháború közötti időszakban hihetetlenül szép faanyag, gyönyörű fenyőszálak alkotta tutajok érkeztek le a Vágon. Így aztán a Kárpátokból jó szövetű, párhuzamos erezetű fenyőrönkök kerültek Budapest fűrésztelepeire. Élmény volt – és ezt az irodalom is tanúsítja – a tutajosok küzdelmét a tajtékzó, zúgó, sebes sodrású folyókon a tutajok célba juttatása. Mára ez már csak kivételes és igen drága eljárás maradt, a furnérlemez feltalálásával még nagyobb méretű sík táblák készülhetnek. A tömegtermelés fokozta az igényeket, inkább a mennyiséget, mint a minőséget szolgálva.

Többször beszélgettünk Tihamérral az ajtókról, meg is állapodtunk, de ahogy egyre korosabb lett, egyre nehezebben vált meg lakása alkotóelemeitől. Sajnos, hamar elhunyt. Utolsó olyan kiállítását, amelyen még ő maga személyesen is részt tudott venni, a Magyar Újságírók Országos Szövetségének (MÚOSZ) földszinti kiállító termében tartottuk. Valószínűleg még Wisinger, de lehet, hogy már

Eötvös volt az elnök. A fényképeken, amelyek a kiállításon készültek, az elnök nem szerepel – ez a MÚOSZ-nak szinte állandó jellemzője – viszont az újságíró építész Szegő Gyuri és a művészettörténész Tőkeiné Egry Margit 'Maja' több helyen is ott van. Tihamért a kiállításra még én vittem el, de mint a szakosztály elnökének nekem ott még más dolgom is volt. A rövid utat a Bajza utca és Andrássy út sarkától a Damjanich utcáig több óra alatt tette meg. Amikor aztán családja eladta megárvult lakását – felejthetetlen felesége, Éva korábban már elhunyt, – ahogy Tihamér mondta: „Szétrobbant a szíve” és a lakás lakatlan maradt –, létrejött a bizományos üzlet. Árverés nem volt. Családunk egy része maga vette meg a képeket, másik része idegenekhez került. Az érdeklődés olyan nagy volt, hogy ezek az ajtóablákra festett képek – nagyon különböző felfogásban megfestve – hamar gazdára leltek. Kultúrtörténeti értéküket az adja, hogy minden, a lakásában készült fényképfelvételen jól láthatók. Bizonyító erejük a történelem, ezen belül a művészettörténet furcsa korszakát is dokumentálja. Pipáját is, Barcsay ajándékaként kapott használt görbe botját is én kaptam meg leányától Ágitól, azután, hogy Temesváron ama múzeumnak szolgáló helytartói épületben az úgynevezett Habsburg Palotában önálló kiállítása volt, a palota nagy dísztermében. Ilyesmit inkább Bécsben és Prágában lehet a birodalomból találni. 150 éve Liszt Ferenc muzsikált. Liszt Ferenc útja fel térképezhetetlenül bonyolult, Doborjántól végig Európán, már 11 éves korától hangversenyt tartott. Sopronban a Bezzerédj-palotában és még ugyanebben az évben Pesten, amely akkor még nem Budapest volt. Messze vezetne, én szegény vagyok hozzá ismeretekben, hogy európai útjait valaki térképekre vázolhassa, mindenesetre ebben a teremben akkor Tihamér lánya, Gyarmathy

Ági tartott több, mint egy órás előadást, a Temesvári Művészeti Egyetem tanárai és művész hallgatói előtt, ő maga is kiváló művész, például Szabó István Mefisztójának a jelmeztervezője, így egy Oszkár Díj részese. Zsúfolt teremben, ahol természetesen rajtuk kívül a Temesvárott élő szép számú képzőművész is jelen volt. Az előadás Ági édesapjáról Gyarmathy Tihamérról szólt. Nagyon humánus, nagyon szép részletekben gazdag. Egy egész órán keresztül azt, hogy Gyarmathy Tihamér sorsa Kelet-Európában nem volt egyedi, mutatta, hogy az előadáson még ott volt az a szobrászművész is, akit a Duna-delta elviselhetetlenül párás területére száműzött a rendszer, akkor művészeti felfogása miatt. Sajnos mire visszamentünk a finisszázsra, hogy vásároljunk műveiből, már nem találtuk az élők sorában. Gyarmathy művei ott voltak Eisenstadtban, Kassán, Bukarestben a Cotroceni-palotában, Bécsben az UNO City palota rotundájában, az ENSZ főtitkára, Kofi Annan által megnyitott kiállításon. Ugyanúgy ott voltak alkotásai Tallinnben, Genfben, az UNESCO székházban, Göncz Árpád elnök úr által megnyitott, és ugyancsak Genfben a Világszövetség Székházában, a magyar Rockenbauer Pál megnyitotta kiállításon.

Művei sok nagy nemzetközi szervezet székházát díszítik és építészeti tartalmát mélyítik. Mint a MMA alapító tagjának, szülővárosában, Pécsen két helyen is volt kiállítása (amely város múzeumainak száz képet ajándékozott), továbbá Budapesten, a Vigadó MMA kiállítótermében. De dokumentatív erejük ezeknek a táblaképeknek, ajtóképeknek kultúrtörténetileg a legerősebb.

Schéner Mihály

A kisvasút, amellyel ő középiskolásként Békéscsabára bejárt és az iskolai munka végeztével naponta hazautazott, keskeny nyomtávú volt. És nem vonalpárt, hanem egyetlen vágányt jelentett, a megállóiban kitérőkkel, amelyek az egymással szemben menő vonatok biztonságos haladását tették lehetővé.

Ma már ennek a kisvasútnak a talpfáit is felszedték. Úgy ahogy van, megszűnt.

Amikor azonban Schéner Mihály itt, az ország dél-keleti szegletében az iskolába több tíz kilométeren keresztül vonattal járt, akkor még ez a vonat a haladást, a jövőt, a gazdasági felélénkülést szolgálta. A vonat – a kisvasút – Békéscsabán, a nagyállomás mellett külön kisvasúti végállomásra indult. Amikor Schéner járt rajta a második világégést megelőzően, még gőzmozdony vontatta a döntő többségében tehervagonokból álló szerelvényeket, amelyek a környék mezőgazdaságának termékeit szállították a békéscsabai nagyállomásra vagy oda, ahová a mezőgazdasági termék rendeltetett. Az ablakok a személykocsikban nyáron nyitva voltak, télen pedig, hogy ne legyen a személyszállító kocsikban farkasordító hideg, a kalauz fával fűtötte a kocsik közepén álló vaskályhát, amelynek keserű füstje és néha villogó szikrái a mozdony füstjével keveredve lebegett a vonat fölött. A vonat nagyon lassan ment. Már indítása is sajátosan magyarosan, alföldiesen, parasztosan

történt: „Pista bácsi! Indulj má!” A háború után a kis gőzmozdonyokat dízelüzemi vontatókra cserélték, de ezek se voltak gyorsabban, mint a régi, füstös vicinálisok. A peronról a felnőttek le tudtak menet közben szállni, a síneket szegélyező szilvafákról a szilvát le tudták szedni és kis gyaloglás után ugyanarra a falépcsőre vissza tudtak ugrani. A szilvafák után – azok még a töltésen voltak – mocsaras, sáros, zsombékos mező következett. Itt olyan szabályos nád nőtt, mint a Balaton-part mellett. A nád levelein középtájon egy váltás volt és igen sok volt a buzogány. A háború előtt az iparvágány valószínűleg magánkézben volt, a háború után nem sokkal államosították és a MÁV kezelésébe került. Ez hatalmas fellendülést jelentett az ott dolgozók gyermekeinek, lehetségessé vált számukra, hogy Szegedre a MÁV középiskolaiba, kollégiumaiba és a Szegedi Főiskolára, egyetemekre kerüljenek. Ezt már én tapasztaltam, mert gyermekkorom közel két évtizedét én is ott, azon a vidéken, Újkígyóson töltöttem. Amikor Schéner Mihállyal összejöttünk, ő már világot járt, befutott Kossuth-díjas festőművész volt, én pedig jógyakorlatú építész mérnök, műgyűjtő. Mint alföldi emberek, hamar barátok lettünk, leginkább talán gyermekkorunk közös helye miatt. Gyerekként, persze, nem ismerhettük egymást. Ő már elkerült onnan, amikor én oda kerültem.

„Az ember igazi otthona a gyermekkora.” Ezt már Füst Milántól, egyetemista korom esztétikai professzorától tanultam, aki soha nem tanított a Budapesti Műegyetemen, de mi, hallgatók szombat délutánonként többen vettünk részt a Pesti Barnabás utcában az ELTE-n tartott szabadegyetemi, esztétikai előadásain, ahol olyan kiváló emberekkel ismerkedhettem meg, mint Kondor Béla, a festőművész, grafikus.

Az, hogy nekem és Schénernek igazi otthona a Viharsarok, annak is Békéscsabától messze dél-keletre eső része volt, későbbi barátságunkat megalapozta. Ő azonban már igen tekintélyes ember volt akkoriban. Az üzleti életben sokan próbálták elgáncsolni, többen is előzték jobbról, miközben balra indexeltek, de Mihály legyőzhetetlennek bizonyult. Ő már, sajnos, nem él.

Az a generáció sem, amelyik ugyanilyen mostoha körülmények között válhatott felülmúlhatatlanná. Két, egymástól teljesen független példával szeretném – szégyellve „dalogó bizonytalanságomat” – megvilágítani a helyzetet.

Az egyik a szabadkígyósi kastély. Ez valamikor Wenckheim-birtok volt, az én időmben már gyermekotthonként működött, Schéner ottlétekor még Wenckheim vadászkastélya, palotája volt. Nem írnám, ha nem tudnám teljes bizonyossággal. A bizonyosság nem könyvtári adathalmaz – az is lehetne műemlékes múltam figyelembevételével – hanem személyes tapasztalatom.

Barátom, Hargitai József főkonzul Bécsben teljesített szolgálatot, amikor felmerült, hogy Budapest-Bécs vagy Bécs-Budapest együtt rendezhetnének a rendszerváltás után világkiállítást. Akkor nekem, mint építész mérnök-akvarellistának – az akvarellt komoly tanszék tanította a Műegyetemen, hiszen az építészek tudnia kell magát gondolatban is kifejezni – te-

hát volt nekem valamilyen akvarell kiállításom Bécsben. Mindig minden meghívó, ahova mentem rajta volt a Kölcsey Ferenc Gimnázium a Terézvárosban, a Munkácsy Mihály utcában és az élet iskolájában, a Viharsarokban, Újkígyóson.

Bécsben a magyar nagykövet akkor Nagy József volt. Őt valamely balatoni háza építésének ellenőrzése során a Levendula Csárdában ismertem meg. Látták is meghívómat, benne Újkígyóst. Megemlítette, hogy a háború előtt, tehát Schéner idejében ő ott, a Wenckheim-kastélyban nyáron házitanító volt. Elmesélte, hogy igen szoros barátságba került tanítványával, a Wenckheim fiúval, aki az első napon közölte vele, hogy kölcsönös függetlenségbe kell lenniük. A házitanító úr nem piszkálja őt tanulási okvetetlenkedésekkel, feladatokkal, leckékkel, kikérdezésekkel, mert ő, mint Wenckheim örökös, családtag, birtokos stb. utálja az ilyen iskolásdit, cserébe viszont ő, mint növendék nem bántja a házitanító urat, nem tesz rá panaszt, így az egész nyarat békés egymással élésben, derűsen tölthetik el. Miután ez az első délután tisztázódott, szép nyarak virradtak rájuk.

A Wenckheim-család budapesti palotája a Baross utca elején, mint a Szabó Ervin Könyvtár főépülete vált később ismertté. Felújítását, rendbehozását, korszerűsítését, egyetemi évfolyamtársam és barátom; Takácsy Gyula vállalta, végezte el, aki az Antall-kormány idején a parlament gazdasági bizottságának elnöke volt. „Én vagyok az elnök. Képzeljétek, milyen lehet a többi.” Ez a mondása örök emlék.

Schéner a kisvasúton naponta kétszer utazott a Wenckheim-család szabadkígyósi kastélya előtt, persze, mint a szegénynép gyermeke, meg se próbálta meglátogatni a kastélyt.

Első látogatására velem együtt került sor, amikor én, mint műemlékes építész feljogosítva éreztem magam, hogy meglátogathassuk

a gyermekotthonként üzemelő műemléket és oda minket szabályszerűen beengedtek. Ha nem is mindent, de sok mindent megnézhetünk. A gyerekek – ezek, szegény, de igazán szeretetre való kedves fiatalok voltak – Schénert is saját fiatalságára, engem is saját korábbi szegénységemre emlékeztettek. Ahogy ott játszottak a parkban, az gyönyörű volt. Pollack Mihály is dolgozott ott valami melléképületen, kápolnán vagy kriptán – Schéner költői lelkesezésbe kezdett – ha ezt a gyönyörű kastélyt kortárs művészért múzeumként hasznosítanák és legalább a Viharsarok művészeinek adnának egy termet, köztük neki. Egészen átszellemlült. Békéscsabai volt sok kiváló művész, mint a Kossuth-díjas Fajó János, a SZOT-díjas Ezüst György, a szabadkígyósi textilművésznő Balázs Irén. Schéner, ha megtöltötte a Műcsarnokot, a Wenckheim-kastély se lehetett neki akadály. Akkor már nemcsak országosan megbecsült művész, de garabonciásként is ismert varázsló volt. Bejárta az országot, sok szép könyve, albuma jelent meg. Kibontakozásában néha a szerencse is segítette. Mindig választékosan, céltudatosan, nagyon diszkrét finomsággal, az evangélikus gimnáziumban alaposan megtanult latinsággal beszélt. Amikor felhívta a figyelmemet egy igazán szépen mozgó hölgyre az utcán – ő persze hamarabb meglátta, mint én –, rám nézett és azt kérdezte: „beintegráljuk?” Ilyenkor úgy meglepődtem, hogy nem tudtam válaszolni. Emlékszem, egyszer magával vitt vagy csak vele mentem a MTA Roosevelterti épületébe, ahol valamilyen megbeszélésen kellett részt vennie. A liftből kiszállva egy iroda folyosóban bandukoltunk végig, élvezve a mindig elegáns épület hangulatát, amikor Mihályt meglátva különböző korú, megjelenésű és öltözetű hölgyek szaladtak egymás után ki a folyosóra és ölelgették, puszilgatták a korántsem huszártiszt-megjelenésű Schénert. „Te Mihály! Minek köszönheted, hogy fürtökben lógnak raj-

tad a csajok?”, – kérdeztem tőle az építőiparból vett szókinccsel. „Hát tudod.”, válaszolta „én nem utólag kompenzállok, hanem előre prezentálok.” Nem az volt az érdekes számomra, amit mondott, hanem az, hogy a Viharsarokból, az ország legszegényebb részéből származó művész miképpen képes ilyen választékosan fogalmazni. Adtak szavára. Sokszor tapasztaltam, hogy volt valami titka, megszólalásokban is, szólásokban is. Talán a világot elválasztó helyzetünkől eredt. Akkor, ebben a befalazott országban, ahol a vasfüggöny megnehezítette a gondolkodást is, neki módjában állt világot látni Londonban, Párizsban, New York-ban, Dalarnában és Velencében meg Görögországban. Az ő esetében ez ráadásul a művészte által kiváltott földrengésben, sajátos belső viharok között valósult meg. Történt ugyanis, hogy a Csók-teremben, a Váci utca és a Pesti Barnabás utca sarkán lévő épületében egész galériára kiterjedő kiállítása volt, akkori – később korainak nevezett – expresszív műveiből. A kiállítást a kritika nagyon értetlenül fogadta, a kritikusokat a földrajzi bezártság és a világ kulturális mozgásainak és ismeretének hiánya kevés kivétellel szembenállóvá, szűk látókörűvé tette. Schéner műveit ezért – föl sem fogva sajátos megfogalmazott művei között rejtőző gondolatait – alaposan lehúzták. A közönség akkor szomjas volt a gondolatokra, az ország értelmisége érdeklődéssel figyelte, de az elmarasztaló kritika sokat ártott neki. Történt viszont, hogy a kiállítás bezárása vége előtt egy londoni műgyűjtő galériás nézte meg a kiállítást és az ő műveltségére rezonáltak Schéner képei. Azokat alaposan tanulmányozva, megvette az egész kiállítást. Estorik úr, a vásárló már nyugaton született, de Schéner ezt nem így tudta. Mondom neki egyszer: „Mihály, ha te Vityepszkben születnél volna, világhírű lennél.” Mire ő: „Én nem ott születtem, de Estorik vityepszki születésű.” Ezt valószínűleg abból

gondolta, hogy Estorik volt Chagall galériása is és ha Schénernek elfogyott a pénze Párizsban, Chagallhoz kellett fölmennie, hogy Estorik pénzét tőle átvegye. Mert Estorik nemcsak átvette a Csók-galériában megrendezett teljes Schéner kiállítást, de felajánlotta, hogy Schéner Mihály kétéves nyugati tanulmányútját is ösztöndíjjal fedezi. Azt, hogy ez pontosan mit jelentett gazdaságilag, akkor meg sem értettük, ma pedig már nem is érthetnénk, mert nagyon más volt a mi gazdasági rendszerünk, úgy általában és talán még ma is nagyon más. Amikor politikusaink kioktatólag arról beszélnek, amiről fogalmuk sincsen, akkor ezt mi az ő személyi hibájuknak tekintjük, nem pedig aminek valójában a más rendszerek különbözőségéből következő jelenségnek. A művészetben ez fokozottan így van, mert a „Grücke”-csoport expresszivitása a századfordulón más volt, mint az expresszionizmus az ezredfordulón. Hiszen azok a társadalmi jelenségek, amelyek az első világháború előtt olyan vészesen tornyosultak az emberiség fölé, száz évvel később két világégés és azokkal szinkron, de utólag nem törvényszerűen azokkal összefüggőnek mutakozó korszakok tapasztalataival talán még vészesebben tornyosuló rémképekben öltének testet. Tény, hogy ma már Schéner sincsen és azok sem léteznek, akik butaság vagy önzés okán megakadályozták a magyar művészek kultúrákon túli határainak kibontakozását.

Szerencsétlen – tragikus véget ért a művész, aki az egyik legfontosabb nyugat-európai ART Fair résztvevőjeként ott minden dicsőséget learatott, minden műve készpénzes vevőre, új gazdára talált, mert utána hiába várta a folytatást. Arra a versenyre, ahol mindent megnyert, soha többé nem küldték ki, maradjon másnak lehetőség alapon. Egyre jobb lett itthon, de soha többet nem nyílt számára lehetőség.

A magyar művészek ugyanolyan eredményesek lehettek volna a világban, mint lengyel, cseh, román társaik. Úgy, mint a más területen kint érvényesült honfitársaik, például az autógyártásban a Fordnál vagy Daimler Benznél vagy az Opelnél vagy a BMW-nél tevékenykedők. De – akiknek ez feladatuk lett volna, nem teljesítettek – rosszul sáfárcodtak, elidegenedtek. Így azután a szép számú magyar képzőművész messze nem kapta meg azt a sikert, amit például a későbbi magyar filmművész gárda el tudott érni vagy amit a fotóművészek elértek. Soha senki sem fogja tudni Schéner magánéletét papírra vetni. Térképen követni lehet útját, dátumokkal rögzítve, grafikusán is, úgy, mint azt Petőfi Sándor első összegyűjtött versesköteteiben, a vers aláírásának helyéből, keltezéséből a költő útját. A versek néha maguk is utalnak az időjárására, az évszakokra, a tájakra. Ebből azt is tudjuk, hogy rövid élete során elképesztő távolságokat gyalogolt be. Úttalan utakon, felszerelések nélkül járta be az országot széltében-hosszában. Petőfi az ország közepén született az akkori ország közepén is. Schéner a nagy Magyarország területének közepéről jött, de ez a hely akkor már az ország délkeleti sarkává vált. Egész életében értetlenül nézte, hogyan fordulhatott elő az a történelmi igazságtalanság, ami születését megelőzően nem sokkal ért minket. Erre többször utalt is, ezzel mindig hangsúlyozta, hogy rokonsága nagyrésze a határ túlsó oldalán, Romániában maradt. A Viharsarok neki mindig szó szerint viharok voltak. Talán tőle hallottam először, hogy nem földrajzi, időjárási fogalmat takart a kép, hanem a Parlamentben egyazon csoportot képező képviselőket jelöl- te, akik a még mindig dzsentrid Magyarországi képviselőivel szemben a mezőgazdasági munkásság érdekeinek képviseletét látták el és viharosan lázongtak a sikerületlen politika ellen. A kultúra minden ágának képviseletét

tisztelte, sőt, ő maga is festő, szobrász, építész, textiles, iparművész volt és akart lenni. Költészete olyan érett, biztos, gyönyörű volt, hogy ha nem a legkiválóbb költők mellett virágzott volna, ő maga is bátrabban nevezte volna magát költőnek. Juhász Ferenc volt az, aki a legközelebb állt hozzá, de Nagy László még verset is írt hozzá. Ágh Istvánt, illetve költészetét nagyon szerette, Szakolczay Lajossal személyes, jó barátságban volt, Tóth Éva és még nagyon sok költő gondolkodásmódját ismerte és tisztelte. Mindig voltak tanítványai, akiket nem így nevezett és nem is tekintett annak. Igen sok társművésszel dolgozott, acélművészekkel, vasesztérgályosokkal, asztalosokkal, díszlettervezőkkel, kosztümvarrókkal, faszobrászokkal, konstruktőrökkel működött együtt. Soha egyiknek se maradt adósa, de alkotásaikat mindig a sajátjának tekintette. Művei szerkesztettségeire, konstruktivitására talán jelképes volt, hogy hazánk legjobb építészeivel ápolt kapcsolatot. Ilyen volt például Major Máté, az Építőművészek Szövetségének elnöke, akitől sokat tanult, akinek szerkesztő elveit a szó szoros értelmében átértelmezte és átélte műveiben. Oda beépítette. Major Máté mindig következetes maradt a Bauhaus szerkesztési elveihez. Attila úti háza oktatott tananyag és minden kort az erre jellemző irodalom, festészet, és építészet összefüggéseivel kezdett magyarázni.

A művészettörténészek – sokan jártak közülük az ELTE-ről a Műegyetemre hozzánk építésmérnök órákra és a tanszék diákkörébe azért, hogy nagyon bonyolult tananyagukat át tudják tekinteni, s csoportosítani – „dobozolnak”, mondtuk róluk, „bedobozolják a fogalmakat”. Tehát az élet azért még nem dobozolható, ezt egy építész nagyon hamar megtanulja, egy elméleti szakember pedig csak igen nehezen. Következőleg néha a művészettörténészek szaknyelve, tolvajnyelve

az érthetlenségig bonyolulttá válik. Olyan is van, aki ebből az érthetlenségből próbál meg kultuszt csinálni egyre távolabbra kerülve Lyka Károly, Kállay Ernő, Németh Lajos világától. A laikusok pedig szájtátva hallgatják. Ennek lehet és van előnye is, de több a hátránya, sőt, néha egyenesen káros. Káros az alkotóművészek érvényesülésére, itthon is meg a világban is. Ha akinek sorvezetőnek, tolmácsnak kéne lennie, az rosszul tolmácsol, rosszul vezet. Példa erre azért mondom, mert mint példa közérthető Csontváry Kosztka Tivadar, aki – bár sokan vitatják – a magyar képzőművészet egyik felülmúlhatatlan sajátos figurája volt. Az építészettel való kapcsolatát Gerlóczy Gida bácsi – idősebb kollégánk – és az építészet utolérhetetlen finom alkotóművésze adta – amire itt nem térnék ki. Csontváry érvényesülése a világban először Gádoros Lajos építésmérnök professzor úr, a középülettervezés tanszék kiváló tanszékvezetője révén sikerült világszínvonalon, ugyanis a brüsszeli világkiállítás 1958-as magyar pavilonját ő tervezte és részben az ő válogatásával töltöttük meg. Akkor itt Csontváry, Kerényi Jenő, Somogyi Jóska, Kovács Margit lettek világhírűek, mert Gádoros Lajos személyes művészi meggyőződése ezt így indikálta. Utána látva ezt a sikert, többször – próbálták Csontváryt európai körkiállítás sorozattal hazánk reklámjának felhasználni, mint ahogy Munchot körbevitték Londontól Moszkváig. Még egyszer már nem sikerült és amire tényleg lett volna kereslet, a magyar expresszionizmus szintén indítás nélkül maradt. Nem lehet a dolgokat elszigetelten vizsgálni, de Schéner esetében ez tényleg nem sikerülne. A mi kettőnk kapcsolatát olyan barátság jellemezte, amit ő, mint már elismert, nagy emberként azt soha nem értékelvén meghatározott, érzékelhetően és néhány dolog miatt – itt nem részletezem – barátsággá emelt. Mindig volt néhány közvetlen szava, de

művein mindig átragyogott az a meggyőződés, ami az enyémmel sokban rokon volt. Műveik bár nem látszik rajtuk, konok következetességgel szerkesztette. A konstruktivitás jellemzője volt, bár nem kéne itt elmondom, egyik legnagyobb képének „fordulata” példázza ezt. Győznek a magyar huszárok, vagy valami ilyesmi a címe. Sopronban azt Artner-palotában, annak emeleti, legnagyobb szobájában volt a zongorával szemben Frei Krisztián, Gyémánt László, Kondor Béla képeivel egy társaságban. Egyszer fotózás miatt leakasztották a falról, és nagyméretű kép révén, nem középen, hanem két oldalon a rámba csavart gyűrű segítségével fordítva akasztották vissza. Több mint fél-évig gyönyörködtem benne, sokan megnézték, büszkén mutogattuk, amikor egyszer a magyar írók egyesületének néhány tagja Sopronban meglátogatta az Artner-palotát. Valaki közülük – talán Czigány György – megkérdezte: miért van ez a kép fejjel lefelé felakasztva. „Miért lenne úgy?”, kérdeztem vissza. Addigra nálam a kép már ebben az állapotában rögzült. „Hát fölül van az aláírás.” És valóban, a kép felső sarka fejjel lefelé állt, ami a jobb alsó sarokban kellett volna lenni jelzés balra fent volt, ez mutatta. A kép annyira kiegyensúlyozott, olyan konstruktív, olyan jó volt így is. Ha nem jön a nyájas ismeretlen, örökre úgy marad.

Schéner nagyon sokszor ösztönösen, a helyzetből adódóan cselekedett. Békéscsabán a Meseházban volt valamilyen ünnepélyes rendezvénye, nagyon rangos résztvevőkkel, az MTA elnöke, ott volt az MNG főigazgatója, a PEN Klub elnöke, a tanácselnök, a megyei elnök, hagyományos szóval főispán. Az eseményre, a Meseház udvarán bográcsban, valami alföldi specialitást főztek. Mihály nagy tisztelője volt a helyi szokásoknak, maga is azok szerint nőtt fel, a Szent György nap, a Szent Mihály nap – egyébként névnapja – és az ezekhez fűződő népszokások olyan erősen éltek benne,

mint a nap-éj egyenlőséggel a leghosszabb nappal vagy a legsötétebb nap, tehát a csillagászat eseményei. A bográcsban való főzés az alföldön nagy odafigyelést, tehetséget, különös érzékenységgű hozzáállást igényel. A vezetők is megmutatták, hogy az ott élő népből származnak; szerettek és tudtak bográcsban főzni, szívesen produkálták magukat. A bogrács alatt a tűznek egyenletesnek kellett lennie, de a lánc, amin a bogrács függött, változtatható hosszúságú volt, hogy nagyobb láng esetén magasabbra, kisebb tűz esetén lejjebb lehessen engedni a bográcsot. Északabbra a Hortobágy környékén vagy a Nyírségben slambucot készítettek. Itt a pörkölt vagy a gulyás volt divatban. Valahonnan egészen jó borokat is tudtak szerezni, tehát az ilyen trakta nagyon jó hangulatban zajlott. A végén, a maradékból egy jól záródó cserépedényben csomagoltak Bereczky Lórándnak, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatójának. De persze még maradt. Schéner látva szememen, hogy én is örülnék egy kis maradéknak, odaugrott egy polchoz, levett egy cserépedényt, kitörölte egy tiszta konyharuhával és tele merte azt nekem. A Meseház múzeum volt, az intézmény igazgatója rossz szemmel nézte, hogy kiállítási darabjaikat az alapító művész magáncélra igénybe vette. De szólnia persze nem lehetett, mert az egész intézmény Schéner alkotása volt. Ő észre se vette, hogy milyen galibát csinált, de ha észrevette is, nem törődött vele. Hazahoztam a cserepet, itthon Budán még vendégeinknek is jutott a finom, friss paprikásból. Már kaptam is a gépelt levelet a múzeumtól, hogy ilyen és ilyen leltári számú kiállítási darabjukat, amit elhoztam, küldjem vissza. A leltári szám meg a múzeumi tulajdon ténye előttem, akinek diplomaterve képtár és múzeum volt, nyilvánvalóvá tette, hogy helytelen volt, amit tettünk. De a törékeny cserepet visszaküldeni se volt egyszerű feladat. Amíg ezen töpreng-

tem, már meg is jött a második múzeumi fel-
szólítás. Sőt, már a harmadik is. Szerencsére
valaki Békéscsabára utazott, gondosan be-
csomagolta, visszavitte és átadta a múzeum
leltározott tulajdonát képező darabot. Ennyit
a szabadkígyósi Wenckheim-kastélyról, a bé-
késcsabai Meseházzal és a cserépedényről,
amit Schéner Mihály saját alapítású múzeuma
köcsögfájáról emlet le.

Ha valakinek garabonciásként híre kel,
az a hír aztán furcsa dolgokra képes. Ilyen volt,
amikor Schénernek gyönyörű kiállítása lett
a soproni Hajnóczy-ház termeiben, reneszánsz
lodzsáján és udvarán. A ház tulajdonosai rend-
szeresen szerveztek Sopron egyik legszebb
műemlékében kiállításokat, Mária és Árpád
példát mutattak ezen a téren. Ez a kiállítás ak-
kor ott különlegesen nagy eseménynek ígérke-
zett, már csak azért is, mert Medgyesegyháza,
ahol Schéner született, az ország legdéle-
kebbi sarkában, Sopron pedig az ország leg-
északnyugati sarkában fekszik. A két város
távolsága a térben a legnagyobb, időben pe-
dig még jelentősebb, hiszen Medgyesegyháza
a török hódoltság területére esett, Sopron pe-
dig Scarbantia néven, sőt, azt ezer évvel meg-
előzően is város volt. A hosszú török hódoltság
azt is jelentette, hogy a teljesen kirabolt és el-
pusztított területen még Vésztő, Márhol, Gyula
is pusztaságá vált, míg Sopront sem a törökök,
sem a kurucok nem tudták elfoglalni.

Schéner kiállítására tehát mindenki ké-
szült, eljött a nagy nap, én magam is elindul-
tam az Artner Palotából a srégen szemben
lévő Hajnóczy házba. De földbe gyökerezett
a lábam. Az utcában vészes mozgólódás volt,
tucatnyi katasztrófavédelmis, fekete-narancs
színű védőfelszerelésben, gázálcban, na-
rancsszínű, arasznyi széles elkerítő szalag ki-
feszítve szaladt fel-alá és aki a Fegyvertár ut-
cából be akart fordulni, azt eltérítették. Aki ott
volt, azt hangosan kiharcolták.

„Nohát!”
„Ez a Schéner”
„Ez a Mihály mesterkedése.”

Meg voltam győződve, hogy ez az egész csak
felhajtás, a kiállítás előzetese, Schéner mes-
terkedése. Még gondoltam is, hogy más ezt ta-
lán nem is tudná megcsinálni. Gázálcot sze-
rezni sem egyszerű, de egy városrész forgalmát
lebénítani, azt talán még ennél is nehezebb.
Biztosan segített neki a Wollner Szálló tulaj-
donosa, Kis Jóska és felesége, Zsóka. Schéner
náluk lakott és nagyon jóban voltak. Megszo-
poráztam lépteimet, így jóval a megnyitó előtt
a Hajnóczy-házba értem, ahol már sokan vol-
tak, a büféasztalon ott illatozott a Wollner-féle
pogácsák sora, csillogó poharak sokasága és
nagyon szép soproni borok, Kékfrankos, We-
ninger, Zenit, Zöld Veltelini, stb. Persze még
senki se ment a büféasztalhoz.

Schéner nagyon elegáns volt. Később a te-
levízióban Juszt Laci műsorában bevallotta,
hogy öltönyeit másodkézből túrkálóban, angol,
és holland anyagokból vásárolta, amit persze
senki sem hitt el neki. Mihály szeme csillogott;
ennyi pompa, ilyen elegáns környezet! Pécs
közelsége a nyugat közelségét is jelentette.
A látogatók onnan is érkeztek. Lassan megtöl-
tötték az udvart, a kapualjat, a lépcsőházat, de
még mindig sokan jöttek.

„Mihály, kérlek.”, mondtam tisztelettel, „Ezt
talán mégsem kellett volna!” „Mit?” Kérdése
őszinte volt, de tele tréfás gyanakvással. „Hát
ezeket a gázálcos díszletmunkásokat az ut-
cán felsorakoztatni.” Értetlenül nézett. „Mi-
csoda?”

„Gyere velem!” Gondoltam, örülni fog, hogy
tréfája milyen hatásos. De nem örült. Meg-
döbbsent. „Mi ez?” „Hát amit szerveztél.” „Ezt
én nem szerveztem.”, – mondta őszinte meg-
rökönyödéssel. „De nézd ezeket a gázálcos
úrlényeket!” „Látom.” „Mihály! Ez azért túl-
zás!”, „Miért mondod ezt nekem?” „Hát nem

te csináltad?” Huncut fény villant fel a szemé-
ben. „Nem, nem én csináltam, de nagyon jó.”
A narancssárga csíkosba öltözött úrlényeket
ő is csodálkozva nézte. Olyan áhítattal tudott
Zsókával, a szomszéd Wollner Szálló tulajdo-
nosával foglalkozni, ahogy ezt egy alföldi gara-
bonciás teheti. „Zsóka, kérem szépen. Mi ez?”
A szép Zsóka azonnal utánanézett.

„Hát igen. Most épül a 84-es elkerülő út
mellett a Szent Mihály Templom közelében
a Sopron Szálló. Ez lesz a legmodernebb, új
soproni szálloda. A földmunkáknál az egyik
munkagép nagy tolólapátja felszínre hozta egy
óriási légi bomba 1944 Mikulásakor ledobott,
de akkor fel nem robbant ötszáz vagy ezer ki-
lós testét. Szerencsére a bomba most sem
robbant föl, de kilométeres körzetében min-
den embert evakuálni kellett a hatástalanítás
idejére. Ez a távolság itt ért véget a Hajnó-
czy-háztól egy épületnyire, a Fegyvertár utcá-
ban. A tűzszerészek csapata most itt dolgozik.”
Ezek tehát nem díszletmunkások, hanem igazi
tűzszerészek voltak.

Mihály is meg én is éltünk akkor, 1944 Miku-
lásakor. Ő az Epreskertben bujkált, én Ógyal-
lán láttam a Szőnyi Olajfinomító bombázását,
amikor édesapám, a Mosonyi utcai fogdában
sínylődött a nyilas fogságában. Ezért ez a lé-
gibomba, óriási tömegével ránk, hiedelemkel-
tőbb hatással volt, mint arra, aki csak később
olvasott a háborúról. Számunkra dermesztő
volt. Megdermedtünk.

Az azonban tagadhatatlan, hogy az élénk,
narancssárga jelmezben szorgoskodó gázá-
lcosok jelenléte az érkezők számára hatá-
sos antréja volt a kiállításnak, legalábbis an-
nak látszott. Ehhez persze kellett a titokzatos
garabonciásság, ami Schéner Mihályt övezte,
akiről mindenki föltételezett hasonló, hatásos
jelenet kitalálását és megrendezését.

A magyar tűzszerészek a bombát hatástala-
nították, azt elszállították, a kiállítás fényesen

sikerült, órák hosszat tartott. Este a Civitas
pinceszínházban folytatódott, ahol a főszerep-
lő, Schénernek öltözve több, mint másfél órát
lapult a színpadon egy ládában, ahonnan kén-
köves füstfelhő közepette tért életre. Így a né-
zőtérrel azonos színpadon két Schéner Mihály
volt látható. Az igazi és a másik, annak tükör-
képe, a Schénernek öltözött és maszkírozott
színész. Erről persze előre Mihály nem tudott,
annyira meg volt lepve, mint önarcképfesté-
se közben látta volna magát megelevenedni.
Szeretett önarcképet festeni. Volt festménye,
amelyiken tíz férfi volt látható, öt jeruzsálemi
zsidó, mind önarckép volt és öt bronxi zsidó,
ez is mind önarckép volt. Egyetlen képre, tehát
tízszer festette rá magát, ez se volt ritkaság.
De két élő, eleven Schéner, egy színpadon és
az egyik ő maga, ez nem ismétlődött meg az-
óta sem. Ma már, sajnos nem is ismétlődhet
meg, sem ő, a festő garabonciás, sem az őt
megszemélyesítő igazi színész nem él.

Ma már nincsenek ilyen fontos kiállítások
a Hajnóczy-házban, ma már nincsen az orszá-
gos diákköri kiállítás, bezárt azt Artner-palota,
megszűnt a Kerényi Jenő emlékhely és a Nagy
Sándor Szoborkert is, nincs Országos Műemlék
Felügyelőség és nincs Központi Örökségvédő
Hivatal sem. „Ha volt volna szükség emberre,
magyarra, lett volna, aki másképpen akarta.
De nem akaródott, nem akaródott.” Schéner
sincs már. De művei élnek. „Ifjú szívekben élek
tovább.” Unokája, kedvence, levelekkel ostro-
molja a Magyar Művészeti Akadémiát, hogy
nagyapjának legyen olyan művészeti kiállítása,
amilyen ötven évvel ezelőtt volt, amikor műve
még nem teljesedett ki, amikor még nem volt
betakarítás. Amikor még nem is volt MMA,
amelynek egyik alapító tagja, fantasztikus sú-
lyával és művészi garabonciássággal, nagyapja
Schéner Mihály volt. A Múcsarnok ma az MMA
intézménye, így minden esély meg van rá, hogy
az unoka törekvése sikerüljön.

Pröhle Gergely és Schéner Mihály

A neveket az alfabetikus sorrend miatt írtam így. Ha az s betű előbb lenne az abc-ben, akkor a Pröhlét írtam volna másodiknak. Mindketten korunk hősei, egyik így másik úgy és mindketten méltók arra, hogy egymás mellett szerepeljenek. Ténylegesen Pröhle Gergelyről és Schéner Mihályról van szó, akikkel kapcsolatban sok ismertséget tételezek fel, de arra semmiképpen sem vállalkozom, hogy itt most őket részletesebben bemutassam.

A legújabb kori magyar történelemnek sok igazán értékes, kiemelkedő közszereplője van, még akkor is, ha a nagy számuk elenyésző kisebbség, a tucatfigurák, az értéktelen, a forgács, az ocsú még nagyobb számához képest. „Az idő az ocsút nem szánja.” Hiszen a méltatlanok a jövővel majd nyomtalanul eltűnnek. A csoportosulások közül azok erősebbek, amelyekben belül a szervilitás kevésbé megtűrt, ahol a kritika nem nagyon tűri a lerakódásokat.

Ezeknek az igen értékes közszereplőnek sorából egy a címben rögzített Pröhle Gergely. A magyar kultúra itt világok mezsgyéjén mindig jelentett valami többletet, a világ más elkényeztetettebb népeivel szemben a magyar kultúrában kiemelkedőnek lenni ezért talán nehezebb volt, mint más gazdasági, tudományos, technikai vonalon. Ez, persze, nem csak földrajzilag, de időben is másképp alakult. Unos-untalan ismétljük, gondolkodásokban panelek képződnek. Aki ezeket használja, üressé, unal-

masszá, végül ellenszenvessé válik. Ha tehát nem új időknek új dalairól, hanem a legújabb kor történelméről beszélünk, minden egyes jó közszereplőről felkészülten, árnyaltan, plasztikusan kell gondolkodni.

Pröhle közējük tartozik, de azt, hogy hogyan került oda, szinte senki sem tudja. Kell hozzá, legalább is kellene hozzá néhány olyan jellemvonás béli adottság, néhány olyan vértázat, ami erősebb a visszahúzásoknál, ami nem általános, de nem is párját ritkítóan ritka.

Ő egyszer csak ott volt a magyar kulturális élet zenitjén. Nem azért, mert tudta, hogy hová kell állnia, hanem azért mert megvoltak az adottságai ahhoz, hogy mások tudják: hogy ahol ő áll, neki ott kell lenni.

Mindenek előtt jó megjelenésű, jó kiállású, határozott fellépésű ember, akire akkor is odafigyelnek, ha ő ezt nem szorgalmazza. Ezek a tulajdonságai nem álarok, nem színpadi maszkok, ezek személyiségének őszinte velejárói. Az őszinteség néha hátrányos, néha nem nyerő, de alapjában mindig helyes. Amikor az őszinteség helytelen, a helyzet maga tragikus. Őszinteséggel lehet előrehaladni, de az örvényből való kiúszáshoz, az őszinteség kevés. A tanultság, a kiműveltség ma már követelmény. Talán régebben, kevesebb ismeret idején elég volt a tehetséges, friss gondolkodás, ma már a tanultság nélkül ez elégtelen. Ott voltunk a közelmúltban, a színházban,

a Chrisztoforosz előadásán, több mint ötszáz éve volt Amerika felfedezése, három esztendője ünnepeltük a reformáció ötszáz éves évfordulóját. Olyan nevek, mint Katharina Von Bora akkor teljesen ismeretlenek voltak. Ma már tudjuk, hogy ő volt Luther Márton felesége. Ha azt keressük, mi miért van, nem mellőzhetjük a nincsek megismerését. A nincsek a hiányok, a negatívumok megfogalmazása talán mindig nehezebb, több figyelmet, élesebb objektívet, nagyobb helyzetismeretet igényelnek. Ha jól van a rendszer felépítve, egyetlen eleme sincs túlterhelve. Ha bármely elem megroppan, összeomlik az egész. Ezért azok az elemek igyekeznek úgy helyezkedni, hogy túlterhelésük ne legyen lehetséges. Következőleg a helyezkedéshez a fő törekvésünk a kulturális területen, ha mindenki helyezkedik, álságos lesz a konstrukció. Az lesz a jó, aki nem helyezkedik, az az inkább az, akin nem látszik a helyezkedés. Itt a küszöb az őszinteség. Az őszinteség biztos velejárója a megértés, ez pedig néhány mondatból egy-egy szemvillantásból, egy mosolyból, egy pillantásból kiderül. Színházban, filmben ezt a rendező rendezi. A valóságban ez nem rendezhető, mert nem megismételhető. Magyar társaság a Magyar Szépművés Céh, illetőleg a hivatalos nevén a Magyar Szépművés Társaság. Alapítói között Finta József építész, akadémikust, vezető tervezőt, Ybl-, majd Kossuth-díjas művészt, Hofer József építész, műegyetemi tanárt, Callmayer Ferenc építész professzort, az Építész Kamara első elnökét, Müller Ferenc építész, az építőszövetség elnökét, Jeney Lajos építész, kulturális és sportoktatási létesítmények avatott tervezőjét, Gerzson Pál festőművészt, professzort, a Képzőművészek Szövetsége elnökét, Csík István festőművészt, egyetemi tanárt, Csáji Attila festőművészt, Feledi Balázs művészeti szakírot, a Vigadó Galéria igazgatóját találjuk.

Pröhle Gergely ennek az igen előkelő mű-

vésztársaságnak kiállítását nyitotta meg a Budapesti Vigadóban. A társaság előtt Bécsben, a Collegium Hungaricumban, Keszthelyen a Festetics Kastélyban, Pécsen állított ki. Üléseit a Fészekben, a Néprajzi Múzeumban, az Építőművészet Szövetségének Székházában, a Tölgyfa Galériában tartotta, de mert a MÚOSZ-ban, az Operában, a Kiscelli Múzeumban, a Körmendi Galériában és sok helyütt másutt is. A kiállítások sorát a Vigadó-béli szinten megkoronázta; ott a Dunára nézően a Finta tervezte Intercontinental (ma Mariott) mellett, szemben a Müller Ferenc tervezte Várkert kaszinóval, az ország kulturális központjában. Pröhle Gergely akkor magasrangú kulturális vezetőként nyitotta meg a kiállítást. Hamar kiderült, hogy mindenki munkásságát ismerte, de a kiállított műveket is gondosan tanulmányozta, megnyitója azok részletes ismeretében zajlott, mindenkire volt már előzetesen és ott a fogadáson is gondos szava. Olyan igazán békebeli és aranykorra emlékeztető volt az egész. Nem késett, pontos volt. Manapság legkevesebb félórát szokás késni, ő már előtté ott volt és elmélyülten kérdezte a kiállító művészeket, megnyerve azok szimpátiáját. Mindenkire volt ideje, mindenkit meghallgatott és olyan szakszerű érdeklődést tanúsított, amely tiszteletet ébresztett a résztvevőkben.

Másik találkozásunk az olasz nagykövet őexcellenciája Áldás utcai rezidenciáján történt, ahol a nagykövet ezüstfejű sétatálcáinak „méteres átmérőjű” csokra fogadta a belépőket és a fogadás felülmúlhatatlanul elegáns volt. A mi olasz-magyar barátságunk kulturálisan több száz évre tehető, ma is nagyon erős. Pröhlével a büféasztalnál egymás mellé kerültünk. Én ilyenkor lehetőleg nem eszem és nem iszom. Viszont a látvánnyal igyekszem betelni. A szépen és gazdagon terített asztalok mellett elegánsan öltözött emberek álltak. Nézd, mondtam a mellettem álló Pröhle Gergelynek,

milyen szép ott szemben az a mintásharisnyát viselő hölgy, mire ő megnyugtatólag válaszolt: „Tudom, a feleségem.” Véletlen érdekesség, hogy néhány nap múlva Velencében az egyik csatorna hídján friss, eleven cipőkopogással utánunk szaladt egy asszony, és boldog ránk köszönése után láttuk, hogy a nagykövet felesége, aki gyorsan elmondta, hogy Velence látványát évente többször sem hagyja ki.

Akkor történt, hogy mint minden évben a Budapesti Nemzetközi Vásár területén, a nagy BNV szervezésében rendezték meg a Budapesti Art Expot. Ez a művészek között igen nagyon várt és sikeres rendezvény volt, vagy a Turisztikai Szakkiállítás, vagy az Iparművészeti Vásárral, vagy a Boat Show-val együtt rendezve, ahol minden tekintélyes magyar és határainkon túli magyar kiállítóink – többnyire művész – jelen volt.

A BAE szellemi tulajdonának gazdája egy kisszámú, de igen tekintélyes művész- és művészettörténész-csoport volt, ők együtt a BNV-vel vállalták a munkát. Olyan jól sikerültek voltak ezek a művészeti vásárok, nagykövek, nagykövetségi kultúrattasék, más politikusok, és külön hölgyprogramban az ő érdeklődő feleségeik felkeresték azokat. A megnyitót minden alkalommal az arra felkért rangos kultúrpolitikus tartotta, ez alkalommal Pröhle Gergely.

A kiállítók szerény, de igen figyelemre méltó ajándékokkal fogadták pavilonjaikban az oda ellátogató vezetőt. Elsősorban azért, mert remélték, hogy látogatása reklámértékű lesz számukra. Fényképészek, újságírók hada követte az eseményeket és ajándékaik is fokozzák majd reklámjukat.

A Körmendi Galéria a legrangosabb területű kiállítóhelyeket bérelte a legjobb helyen és bár a művészek között ilyenkor nincs rangsor, a baráti alapon itt kiállított képek, és azokat alkotó művészek és az erre az alkalomra megjelent monográfiák, kiváló könyvművészek és szakér-

tő szerzők munkái is ott kerültek bemutatásra.

Azt a személyt, aki a kiállítást megnyitotta, vezető kultúrpolitikusként rendszerint megkérték, hogy rövid, de magvas megnyitó szövege után lehetőleg minden kiállítást keressen fel, hogy a sajtófotósok és újságírók riportokat készíthessenek vele.

Ez a galéria az akkor igen népszerű, országosan kedvelt, Kossuth-díjas festőművészt kérte fel bemutatkozásra. Az ő igényes képeit láttatták, akinek már volt korábban az egész Műcsarnokot betöltő kiállítása, több nagyméretű, köztéri szobra állt Dunaújvárosban, Hajdúszoboszlón, a Zánkai Úttörővárosban, Békéscsabán, Medgyesegyházán, Sopronban. Szőnyegek, textilképek közismerté tették, játéktérvei és azok alapján megvalósult játékaik is nagyon népszerűek voltak. A magyar pop art egyik megállapítója volt Párizsban. Személyesen is ismerte Chagall-t, itthon szoros jó baráti viszonyban volt a költő Juhász Ferencsel, festő Nagy Lászlóval, az építész Major Mátéval, Makovecz Imrével. Alapító tagja volt a Magyar Művészeti Akadémiának (MMA), tagja a Széchenyi Művészeti Akadémiának, közreműködője volt sok színházi előadásnak és művei alapján készült Békéscsabán a méltán híres Meseház. Ismeretségéért versengtek, akik tehették.

Nem csoda, hogy Pröhle Gergelyt a Budapest Art Expo szervezői igen tekintélyes vezérkara legelőbb Schéner Mihályhoz, a Körmendi Galéria standjához irányította. Hogy Schéner honnan ismerte Pröhle Gergelyt, csak ő tudhatta. Felállva köszöntötte, kezet fogtak, a kíséret, kis távolságban hátramarad. Schéner elővett egy példányt nagyon szép albumából, átadta a látogatónak, akit ő miniszter úrnak szólított, majd visszakérte, hogy dedikálhassa.

Különös dedikálás volt ez, hosszan tartott és Schéner bámulatos rajztudását tanúsította. Úgy tartotta könyvet, hogy a megajándékozott lássa az alkotás folyamatát. Néha valami illet-

len malacság jutott a rajzolás közben az eszébe, papírra vetette azt is. Fekete golyóstollal vagy tussal, talán rapidórával dolgozott. Huszárok, Szamarak, Telt keblű asszonyok, a Dorottyás kocsi, Tanyasi csibék, Lovak, Malacok sorakoztak a papíron, sokszor a bibliai Üstökös, a Háromkirályok, vagy Szent István, Don Quijote, stb. Ha belemerült, se látott, se hallott. Párizs, London a svéd Dalarna, a görög szigetek, amerikai tanulmányútjának emlékei elevenedtek meg a keze nyomán.

Az egész lapot szőnyszerűen telerajzolta, megkérdezte Pröhle Gergely, mint miniszter úr nevét, amit egyébként biztos, hogy tudott. Azt a nevet vagy ráírta vagy végére hagyta és elmélyedten rajzolni kezdett. A „Miniszter Úr” érdeklődve nézte, élvezte a boszorkányos varázslatokat. Schénert barátai garabonciásnak nevezték, professzorok, püspökök, Bereczky Loránd, a Magyar Nemzeti Galéria 30 éven keresztül volt főigazgatója, írók, költők voltak, és örültek, hogy lehettek a barátai.

Ha alkotott, mindenkit magával ragadott. Ott ült és rajzolt, Pröhle kissé fölé hajolva nézte a képet, közelebb jött, de valaki figyelmeztette őt, hogy múlik az idő és sok látogatás van meg hátra. Kicsit meglökték „miniszter urat”, ő kicsit közelebb került Schénerhez, de a papír dallamos, ritmusos, gyönyörű vonalakkal, még harmadában sem volt megművelve. A lökdösés megisméltódott a papír felénél, majd a rajz kétharmadánál, egyre sűrűsödött, gyakoribbá vált. Végre a „miniszter urat” neki lökték Schéner tollat tartó kezének. Közről láttam az eseményeket, és láttam az arcokat, a mozdulatokat. Schéner arcán nagyon finom alkotó feszültség tükröződött, ez a rajzos dedikáció egyszeri, megismételhetetlen, nincs ugyan versenytétje, mint manapság mindennek, de ha elrontja, elromlik a könyv is. Soha nem rontott el semmit.

Pröhle ugyanilyen átéléssel figyelte. Az ő könyve van ott, az övé az a mű, amibe Schéner

bele rajzol, de ezen túl is izgalmas látni valaminek a születését, ami előre nem sejthető. Mű „in statu nascendi”, a születés pillanatában.

Mindkettőjüket zavarta, amikor a kíséret dominó szerűen meglökte az előtte állót, végül Schéner rajzoló kezét érte a kéretlen érintés. Schéner kicsit ültében fordult, az óramutató járásával ellentétesen mozdult es nyugodtan rajzolt tovább.

A protokoll sürgető kényszere rá vetült a csoportra és a noszogatás megisméltódott. A papír szép lassan telt be, a dedikációs rajz elkészült.

Schéner felállt, kinyitva átnyújtotta a könyvet és utolérhetetlen eleganciával mondta:

„Majd, ha lesz egy kis időnk, kiszínezem.”

Pröhle hátranyújtotta a könyvet a kíséretnek. Ahol az, akire tartozott, átvette és a rangos csoport gyorsított ütemben igyekezett végig járni a kiállítást.

Emlékszem, mennyit nőtt a kiállítók szemében ez a galéria azzal, hogy a megnyitó rangos főszereplő ott olyan sokat időzött. Az egyik legfontosabb kiállító erre az alkalomra nagyon szép ezüst kitűzött hozott forgalomba. Ez a Goethe írásából közismert Ginkgo Biloba levelét formázta, rá volt tűzve a vers nyomtatott változatát tartalmazó lapra. Akkoriban Pécsen a Zsolnay Művek is készített ezzel a motívummal teáskészletet, számozott igen drága és igen jó kivitelben. Később ismét arra jártam és láttam a Zsolnay-negyedben két Ginkgo Biloba fa is áll. Ez a motívum közkinccsé vált a keszthelyi kastély kertjében, a könyvtárat őrző szárny előtt három emelet magas példány is él a fából és a Soproni Kertészeti Egyetem Faiskolája is foglalkozik szaporításával. Schéner Mihály munkájának eredményeként a kiállító egy példányt átadott ajándékként a Körmendi Galériába, amit Anna kapott, a gyűjtő és tulajdonos. A magyar kulturális közélet ezután szegényebb lett egy oda jól illő, kiváló szereplővel. Áttették

Mácsai István

a magyar külügy gárdájának erősítésére. Innen akkor hiányzott, amikor a legnagyobb szükség lett volna rá.

Schéner pedig szép kort megérve hunyt el, de sokan úgy érezzük, hogy még mindig itt lenne a helye, garabonciás diákként. Lázadó művész volt, igaz magyar patrióta, akit néha beárnyékol a hazaffyság üzleti szele. Akinek idilli nőimádata ma már túlhaladottan finom, pedig ennek a kérdéskörnek realizmusát viharsarki tradíciói alapozták meg. Történelemszemléletét a Békéscsabai Evangélikus Gimnáziumban tanultak adták, humanizmusát az ostrom idején az epreskerti bujkálás – szemben a kerületi náci és nyilas parancsnokság épületével, az üldözött magyar zsidók bújtatói között – erősített.

Ez a „Majd, ha lesz időnk, kiszínezem, ” sose jött el. Soha nem lett „egy kis ideje” arra, hogy kiszínezz. Akkor már túl volt külföldi sikerei csúcán, Sopronban előadást tartott műveiből a Civitas Színház. Előadását végig nézte az igazságügy miniszter asszony. Kiállítása volt a gödöllői nagy kiállító teremben, mielőtt az Európa Unió vezető országa lettünk volna fél évre. Ott boldogan fogadta őt és vezetését a Parlament házelnök asszonya. Együtt szerepelt a belvárosi polgármesterrel a Falk Art Fórumon. Az ő kosztyümjeiben vonultak fel a Színész Akadémia tanítványai. Ezekre mind volt, de a kiszínezésre már nem volt ideje. Az elmúlt év tavaszán Szokolczay Lajos vezetésével összegyűltek azok, akikre Schéner egyszer, amikor volt egy kis pénze, Kossuth-kabátot csináltatott.

Tucatnyi író, költő, egyetemi tanár vette fel a Kossuth-kabátot, a Schéner-féle Kossuth-felöltöt, abban mondták el nem a beavatottakhoz, hanem hozzánk, a kortársakhoz szóló gondolataikat. Egy ember, aki fiatal fiúként a viharsarok keskeny nyomtávú vasútján naponta legalább három órát utazva tudta megszerezni az érettségi bizonyítványához szükséges tudást, halála után még mindig olyan élő a Parlamentiől kő-

hajításnyira, hogy elmondhassák gondolataikat. Az általa méretre csináltatott kabátgyűttes ugyancsak nyomokban emlékeztet Gogol Köpönyegére, de itthon ebben a kis magyar közösségben nagyon fontos. Művészetét sokan elemzik, sokan sztárolják, sokan kritizálják. Emberségét sokan meg sem értik, hazafiságát ellenzői is csak azért nem vonják kétségbe, mert az olyan természetes, jellemző és helyénvaló, hogy nincs mit kétségbe vonniuk. Pedig az a határ, amelyik a szülőföldjétől nem messze húzódik, csak Trianon óta van ott és ő sosem akarta megérteni ottlétét. Schéner a legigazabban európai. Otthon volt a velencei fesztiválok, Párizsban, Fautrier sorsával való közössége, emléke hatására tanulta el annak technikáját a svéd Dalarnai lovacska, a magyar népi kultúrára vonatkozóan honi fontosságú és használatát a modern idők hazai fordulatát tükrözi. Derűje példamutató volt akkor is, amikor a kilátástalanság a kritikai értetlenség, a nem túl finom támadások megrendíthették volna, de nem rendítették meg. Optimizmus nem magáért, nem családjáért, nem barátaiért volt optimizmus, többünkért volt az, példamutató.

A perccember, a szervilisekre, a bürokrátákra, a szolgáléklűekre, a gondolati panelekből építkezőkre, az üresfejűekre soha nem haragudott, észre sem vette őket. De lázadó művészként, mindent, ami szirupos, mindent, ami káros, mindent, ami hátramosztató, akkor is keményen kritizált, amikor az föltétlenül szükséges volt, és akkor is, amikor a hamis próféták miatt annak szükségessége nem annyira látszódot.

A szeretet volt talán az a szó, ami őt a legjobban jellemezte. Szerette a gyerekeket, szerette a hölgyeket, szerette az embereket, hazánk fiait és az idegeneket, a munkásokat, a parasztokat, a virágokat és a viráglányokat. Megvetette az álságot, a gonoszságot, egyesek tolakodását, az elmaradottságot és begyepesedettséget. Szeretett minket, embereket.

Komoly baráti kapcsolat fűzte össze családjainkat, amikor a festőművész kerek születésnapjára készültünk. Már korábban diszkrét, finom vita volt arról, hogy a három férfi közül ki is „a Mácsai”. Országosan a fiú, a színész a legismertebbek közé tartozott, lassan színházigazgatóvá fejlődött, alakításai pedig a legnevesebbek közé emelték. Ha az ország értelmiségét kérdezték volna, Pali lett volna „a Mácsai”, de ő bölcsen és különleges árnyalt finomsággal, édesapja javára tartotta méltónak ezt a címet. Így István, a festőművész válhatott a jogosan őt megillető „a Mácsai” rang birtokosává. Mert Mácsainak lenni akkor már valóban rangot jelentett. Teljesen véletlen, hogy a két Mácsai gyerek, János és Pali ugyanabba a gimnáziumba jártak, a Kölcsey Ferenc Gimnáziumba, a Munkácsy Mihály utcában, ahova én korábban jártam, ahol a forradalom évében voltam érettségiző. Amikor később gyakran visszavette a Mácsai nevet, a korábban ott tanító Kuncz Aladár (A fekete kolostor) Babits Mihály nevével azonos áhítattal említették. A Kölcsey szobrot a gimnáziumban Kossuth díjas szobrász alkotta, ezt az érzékeny finom művet pedig Sváby Lajos Kossuth díjas festőművész avatta.

Ebben a gimnáziumban tett látogatást Mitterrand francia államelnök, azóta is két nyelvű a magyar-francia középiskola. Ebben

a gimnáziumban a Mácsai név varázslatosan cseng.

Ekkor történt, hogy Mácsai Kati, a festőművész István felesége felhívta Körmendi Annát és megállapodtak, hogy István kerek évsmú születésnapjára a Körmendi Galéria szép albumot ad ki és annak ünnepélyes könyv bemutatását rangos helyen fogják megtartani. Hamar tisztázódott, hogy ez a hely az Magyar Újságírók Országos Szövetségének Andrássy úti székházában lesz. A MÚOSZ akkori elnöke, a kultúrember Wisinger István volt, aki boldogan vállalta az esemény házigazdai szerepét. Vállalta a költségeket és a szervezés kényes munkáját is. Akkoriban a MÚOSZ építészeti képző- és iparművészeti osztályának elnöke voltam, Wisingerrel együttműködtem. A könyv kiadását a Körmendi Galéria és Könyvkiadó vállalta. A költségeket is ők viselték, de a művész ebben néhány művével részt vett. A MÚOSZ Andrássy úti palotája a Bajza utca sarkán akkor még a legrangosabb helynek számított. Kitűzték az ünnepség időpontját, biztosították a termeket, megrendelték a fogadást, a fellépő művészeknek a műsorát is összeállították, a könyv megírására a Mácsai István munkáját jól ismerő Csapó György vállalkozott. Akkoriban már én is István útját követtem, példáztam a családban, az addig építészként vezető szerepet lassan átvette fiam, Ferenc, aki akkoriban az én korábbi

diplomatervem színhelyének, az Európa kulturális fővárosa címet elnyert Pécsnek a miniszteri biztosa volt, majd pályázaton nyerte el a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatói beosztását. Mácsai számára ez többet jelentett, mint építésznek lenni, fiam művészettörténész tanultsága, az ebből következő magas rangja a festőművész számára barátilag is fontossá vált.

Arra a kérdésemre „Hogy vagy Pistám?” a tréfa szerint „Majd Fecónak megmondom” volt a válasz.

A könyvkészítés szépen haladt. Aki csinált már ilyet, vagy csak figyelemmel kísérte a műveletet, az tudja, hogy könyvet kiadáshoz szerkeszteni nagyon nagy szakértelmet és borzasztóan nagy türelmet igénylő feladat, utólag pedig változtatni rajta, a művet átdolgozni technikailag is bonyolult. A könyv elkészült, az előző év őszére, és annak előzetesét – amint az szokás – Mácsai István is kézhez vette. Neki akkor már nagyon nagy szüksége volt egy ilyen albumra, másutt Európában egy ilyen kiváló művésznek már rég lett volna monográfiája. Ő is tárgyalt egy müncheni művészettörténésszel, aki azonban valahogy cserben hagyta, pedig Mácsai művészete jól jövedelmezett neki. Majd még szerepe lesz a történet vége felé. Mácsai István egyszer az ősz folyamán már eljött hozzám és megkérdezte, hogy hogyan szerepeltesse a könyvben a származását, amit ő nem tartott hangsúlyozandónak, de lényegtelennek sem. Úgy véltem, hogy bőven elég lesz, ha annyit ír magáról, amennyit Czóbel Béla, tehát hogy hol anyakönyvezték. Láttam, ahogy elmélyülten tanulmányozza a könyvet, ellenőrzi a nagyon szép fotókat, az oldalak egymásmellettségét, színben megfelelőségét.

A könyv elkészült, közvetlenül nyomtatása előtt kicsit pihent, megjelenéséig, a könyv bemutatóig, ha nem is bőven, de volt még idő.

Mi a Thököly úti villánkban laktunk, a Cházár András utca sarkán, szemben a templommal, mögöttünk a Récsei garázzsal. Mikulás táján érkezett Mácsai István mosolyogva, boldogan, de izgatottan. „Hogy vagy Pistám?”, kérdeztem. „Fecót keresem.”, volt a válasz. Kezében patinázódott bőr aktatáska, ami elmaradhatatlan kísérője volt akkoriban. „Foglalj helyet. Hívom Fecót.” És leültünk a hallban egy meglehetősen nagy asztalnál, ahol volt lehetőség iratok kitergetésére is.

Fiam lejött kis emeleti lakásából es leült mellém az asztalhoz. „Fecókám!” – kezdte István – „Nagyon szép a könyv. Tudom, hogy milyen nagy munka egy ilyen könyvet megtervezni, megszerkeszteni, összehozni, de ne haragudj rám, nem tenném, ha nem lenne muszáj, de otthon irataim, képeim, aktatáska rendezgetése során megtaláltam két festményemet, amit – lásd be – nem hagyhatok ki a könyvből. Az egyik ugyanis János fiamat ábrázolja egy hangszerrel, ami hivatására utal, a másik képemen pedig Pali fiam szerepel színészként, ami az ő hivatása. Nem egyszerűen arról van szó, hogy apa és két fia, hanem a három hivatás egyidejű szinkronmegjelenítése az elsődleges. Persze az első, a festőművész én vagyok, ők pedig a második és a harmadik. Tudom, ez a két kép nem maradhat ki a könyvből, mert azontúl, hogy három hivatás, azt is mutatja, hogy apaként mennyire szerettem mindig fiaimat. Ugye nem haragszol, hogy ezt kérem, tudom, hogy nem könnyű két képet egy már kész könyvbe beleoperálni, de muszáj.”

Súlyos csend nehezedett az asztal körül ülőkre. Ferenc nem nagyon tudott megszólalni. Ő ott bábáskodott a könyv megszületésénél szinte végig. Naponta járt a tervezőhöz és szerkesztőhöz, elképzelte azok reakcióját egy ilyen könyv esetében. Pontosabban elképzelni sem tudta.

A csendet Mácsai sóhajszerűen elhangzott szavai alig hallhatóan törték meg: „És tudod, Kati szemébe sem tudnék belenézni, ha ezek nélkül a képek nélkül jelenne meg az album, végül is Ő János és Pali édesanyja. Fiai kihagyását biztosan nem bocsátaná meg nekem.” Ezek a szavak döntöttek. A fiam pontosan tudta, nem is kellett külön megértenie, hogy egy anyának mit jelentenek a fiai. „Miért haragudnék István, természetesen úgy lesz, ahogy kéred.” Mácsai összehajlította az iratokat, ott hagyta a János és Pali festményét ábrázoló fotókat, bepakolt a kis bőrtáskába és elment.

Fecó elautózott a könyv szerkesztőjéhez és tervezőjéhez és utána elmondta, hogy sikerrel járt. János és Pali festménye benne lesz a könyvben. Ezt telefonon jelezte Istvánnak is. A karácsony úgy köszöntött ránk, hogy mindenkire ráragyogott az üstökös fénye mellett a könyvsiker reményének csillogása is.

Karácsony körül ismét beállított Mácsai István. Kezében a kis, patinás bőr aktatáska. Leültettem. „Szólok Fecónak”, – mondtam. Telefonon felszóltam és vártunk. Fecó boldogan köszöntötte Istvánt. Örült, hogy karácsonyra látja, mire István már nyúlt is a kis patinás aktatáskájáért. Ferenc fiam arcán finom felhő futott át, amikor meglátta a már jól ismert aktatáskát.

„Fecókám, ne haragudj!”, – kezdte István és Ferencre rá se nézve, megértést talán nem is remélve, de konok következetességgel folytatta: „Találtam otthon két unokámról egy képet. A képet én festettem, két unokám egy heverőn. Tudod, ez a kép se maradhat ki a festmények közül az albumból, már csak Kati miatt sem, hiszen a Kati a nagymamájuk. Ugye megérted?” Fecó volt Ida mama, az ő nagymamájának szemefénye, ezt az érzést talán még az anyai szeretetnél is jobban átélte, ezért teljes egyetértéssel válaszolta:

„Megérttem.” Majd hozzátette: „Te ugye, István, te is tudod, hogy az idő most már jobban sürget, egy kép, egyetlen oldal megszerkesztése az albumba nehezebb feladat, mint két kép hozzászerkesztése volt. „Igen, tudom.”, – válaszolta István. „De ugye megérted.”

Elnézésedet kérem”, -mondta István. „Tudod, az unokáim.” Mindhárman tudtuk. Bár egyikünk sem volt profi a könyvszerkesztésben, tudtuk, hogy próbára tesszük a könyv szerkesztőjének jóindulatát azzal, hogy egyetlen oldalt kell a már megszerkesztett, sőt egyszer már szerkesztett könyvhöz utólag hozzátenni. „Tudom, hogy az unokáid, tudom, hogy ez mit jelent. Mindent megteszek, hogy sikerüljön, de a könyv szerkesztője dönt a kérdésben, mert egyszer már zokszó nélkül átszerkesztette. Aggódva megígérem. És természetesen nem haragszom.” Nem csoda, hogy ilyen diplomatikus volt, politológiát is tanult Regensburgban. Egy művészettörténész már rég kiborult volna. Egy politikusnak ütésállónak kell lennie.

Mácsai művész úr gondterhelten csomagolta össze patinásan érett kis bőr aktatáskáját és elgondolkozva, de reménykedően lépett ki az ajtón a decemberi alkonyatban. Másnap este Ferenc fiam boldogan hívta föl, hogy sikerült a szerkesztővel a már egyszer átszerkesztett könyvben még egy oldal hozzászerkesztésében megállapodnia, így a fiainak festménye után az unokáknak készült festmény is benne lesz az albumban.

Vízkereszt után a karácsony utáni bontási hangulatban készültünk az Újév sikereire és megpróbáltatásaira. A Háromkirályok nálunk mindig ünnep, mert a harmadik király Boldizsár után kapta édesapám Zagyaréka-son, ahol született, a keresztnévét.

Ebben a téli zimankós alkony előtti hangulatban csöngettek a Thököly úti kapun és akit gondnokunk beengedett, nem volt más,

mint Mácsai István, az elmaradhatatlan, patinásan öregedett kis bőr aktatáskájával. Az asztalon még volt egy tál felszeletelt bejgli, mákos és diós. István levette télikabátját, maga mellé tette patinás bőr aktatáskáját és bár talán mondania se kellett volna, szólta: „Fecókát keresem.” Telefonon felszóltam. Ferenc már jött is. Amikor meglátta Mácsait és mellette a kis patinás bőr aktatáskát, furcsa döbbenet suhant át az arcán és zavarában második anyanyelvén, németül köszöntötte Istvánt: „Isten hozott”. De ahogy a kis patinás, bőr aktatáskát nézte, a tekintete aggodalmat, sőt félelmet árult el, mintha abban valami félelmes tárgy lapulna. Én is féltem akkor már. Egy oldal vagy két oldal, rémülődöztem magamban. De abban biztos voltam, hogy a patinás kis bőr aktatáska valami félelmeset tartogat. „Fecókám ne haragudj!”, – kezdte István. Én hirtelen arra gondoltam, hogy harmadik látogatását kezdi ugyanazzal a mondattal és a formagazdag művész, akinek képein a fővárosi bérház emeleti folyosóján természetesen mozog a dússörényű vad, hím oroszlán, akinek spanyol infánsnője Velázquez festette udvari ruhájában magabiztosan tipeg egy alföldi kisváros külvárosának utcai pocsolyájában, az nem lehet, hogy ez a forma- és színgazdagság ilyen fantáziátlan egysíkúságba töppedjen. Harmadszor nem illene „Fecókám, ne haragudj!” mondattal kezdenie látogatását. Fecókám valóban nem haragudott, Fecókám aggódott. Arra neveltem, hogy soha ne féljen az ember, ezért nem merném azt állítani, hogy félt. Én viszont féltem, hogy ő félni fog.

„Az utolsó percben vagyunk, hogy megelőzzünk egy katasztrófát.” – mondta István. Ha Ferenc mert volna beszélni, azt kellett volna mondania a patinás kis bőr aktatáskára nézve, hogy az utolsó perc már elmúlt, most már azután vagyunk. De Ferenc nyelt egyet és nem

szólt meg. „Tudod, Fecókám, a könyvemben szerepel az egyik legjobb festményem, amelynek tárgya, magja, eszmei rangja és címe is Zsuzsa.” Érdeklődéssel néztük és hallgattuk. Mindnyájan tudtuk, hogy miről van szó. A kép tényleg nagyon jó, rendkívül finom, olyan festmény, amely egyszerre ábrázolja a modellt, a festőt, mi több, a kort is amelyben készült. Nekem magamnak Zsuzsa a kor egyik felhajtóerejét jelentette, unokabátyám tanította egy ideig a gimnáziumban, de inkább azért, mert valahány fiatal hölgy, menyecske, férjes asszony, művész, pedagógus, barátaim partnerei, mindenki, aki engem becsült valamire is és ezt a megbecsülését ki akarta valamért fejezni, Zsuzsa hanglemezét vette nekem. Névnapra, doktorátusomra, húsvétra, karácsonyra. Így aztán engem Zsuzsa személye, sőt, művészete a korhoz kötött, vagy inkább ezt a kort, eszméivel, gondolataival kötötte hozzám. Ezzel ellentétben fiamnak, Ferencnek, Fecónak, ahogy Mácsai nevezte, nem jelentette ugyanazt, mert ő Berlinben, Bonnban, Regensburgban töltött tucatnyi tanulóéve alatt más levegőt szívott, más gondolkörön nevelkedett. Ő ott volt, amikor a berlini falat lebontották, én pedig pontosan akkor voltam ott, amikor a berlini fal épült. De a kép kvalitásaival, ilyen irányultsági tanulásától fogva talán ő volt a leginkább tisztában a jelenlevők közül.

Mácsai folytatta: „Tudod Fecókám, a Zsuzsa című festmény szerepel a könyvemben és olyan jó, hogy ragaszkodom is hozzá, hogy szerepeljen benne.” Fecó bólogatott, egyeztetett Mácsai gondolatmenetével. Ki is mondta. „István teljesen igazad van, az a kép tényleg nagyon jó. Színben, formában, arányaiban, arcának finom mosolyában más nagy festők nagy képeivel is felveszi a versenyt. Mácsai megnyugodott és folytatta: „Te! Huzella Kati képe nincs benne a könyvben.” Fecó kö-

zömbösen nézett. Én kezdtem ledermedni. Az ember néha olyan, mint computere, lefagy. „Tudod, Fecókám, Pali fiam időközben, a közelmúltban megnősült. Feleségül vette egyik kollégájának egyik lányát, őt hívják Huzella Katinak.” Fecónál világosodott, de egyre gondterheltebb lett. „Tudod már őt is megfestettem és elhoztam a képet magammal.” Mácsai már nyúlt is a patinás kis bőr aktatáska felé „És ez is nagyon jó kép, ugye Fecó, nem kell magyaráznom. Ha Huzella Kati általam festett egyébként igen jó képe nem lehetne benne a festményeimről szóló albumban, az olyan családi vihart váltana ki, hogy az általam megfestett Vihar című képen rögzített villámlás semmi se lenne ahhoz képest. Ugye érted, Fecókám!” A patinás kis bőr aktatáska beváltotta a vele hozott fenyegetést. „Értem Pistám”, – mondta Ferenc. „De ezzel veszélyeztetjük az akciót. Könyv nélkül nem lehet könyvbemutató. Hiába lenne a MÚOSZ termeiben a már megszervezett szép műsor, könyv nélkül összeomlik a hadművelet. Ez az idő, ami addig még hátra van szűken elég a könyv kinyomtatásához, összefűzéséhez, a címlap kartonra kasíroztatásához. A ragasztásnak száradnia kell, az is időbe telik. Szóval Huzella Kati egyoldalú tényerése következményekkel jár, elkerülhetetlen következményekkel”. Hárman álltuk körül a képet, tudtuk, hogy Mácsai kezében van a döntés, ami látható következményekkel jár. A mindig derült, mindig friss, mindig fiatalos Mácsai szemmel lathatóan öregedni kezdett. Megtörtén mondta: „Fecókám nincs más út, vállalnom kell. Huzella Kati képnek benne kell lennie a könyvemben.” És elkezdte bezárni a kis bőr aktatáskáját, Fecó fölsegítette a kabátját. Elment. Mi ketten – Ferenc fiam és én – ott álltunk, ott maradtunk. A könyvbemutató napja kitűzve, a műsor megszervezve, a meghívók elküldve, a könyv

pedig egészen biztosan nem lehet kész. Hideg téli este volt. Éreztük a bajt.

Egy óra múlva, körülbelül ennyi idő telt el a csengésig, megszólalt a telefon és Mácsai Kati, Pista felesége és hű társa Körmedi Annát kérte. Anna lejött az emeletről, üdvözölte azt, akivel a Mácsai-ünnepet együtt kitalálták. A beszélgetésnek csak egyik részét hallottuk. Azt, amit Anna mondott. Talán jobb is, hogy Pista felesége nem volt hallható.

„Te, Kati!

Hát, hogy gondolsz?

A könyv szerkesztője megbízható, szorgalmas.

Nem, nem tehet róla.

Hogy állítsuk le?

Hogy nincs semmi értelme?

Hogy nem ezt ígérte?

Ezt nem mondhatod komolyan! ?

Ne veszekedj velem, Kati!

Hogy letiltod?

De Kati!”

Most meg lecsapta, simán lecsapta.

Anna olyan döbbenten nézett maga elé, hogy csak lassan világosodott meg előttünk, hogy István nem merte elmondani az egyik korábbi látogatásán történeteket sem.

Sem azt, amikor fiairól készített festményeit hozta.

Sem azt, amikor unokáiról készült képeit hozta. De ezt a Huzella Kati féle esetet nem tarthatta titokban és így ez az egész a Körmendi Kiadóra zúdult.

A vészhelyzet feloldhatatlan volt, több telefon, több látogatás, sima könyörgés és Mácsai művész úr iránt a nyomdában is érzett szeretet oda vezetett, hogy az egy oldallal bővített albumot kinyomtatják és annak egyetlen példányát bekötik és a könyvbemutatóra leszállítják, ezzel dokumentálva, hogy ilyen lesz a könyv, ha majd lesz.

Az osztálynapló

„Igen. Csák építész vagyok.” Többen szölkés és figyelmeztettek, hogy ne mondjam be a nevemet, ha felveszem a telefont. Várjak amíg a hívó megnevezi magát, elmondja, hogy kit keres és megkérdezi, hogy ki vagyok. Helsinki tanulmányi utam óta mindig megmondom, hogy kinek a telefonján ki beszél és ezt elvárom másoktól is. Mert igen sokszor előfordul, hogy nem a telefon gazdája veszi föl a telefont és ha nem mondja be a nevét akkor ez félreértésekre ad alkalmat

„Itt Hernádi Gyula.”

Ez azért túlzás. Hívtak már engem április elsején az állatkert telefonján. Jónás, az elefánt, de az is lehet, hogy Jónás, a víziló nevében; visszahívást kérve. Amit meg is tettem és Jónás elvtársat kerestem. Ezen azután harsányan röhögtek munkatársaim, de ez a Hernádi Gyula ehhez képest is egy kicsit sok volt. Minden esetre több, mint a víziló vagy az elefánt. Hernádi Gyula önmagában egy fogalom volt, de Jancsó Miklós társával, barátjával együtt valami fantasztikus sarki fény a magyar kultúra egén. Megnéztem naptáram. Nem volt április elseje. Ha az lett volna, tudnom kellett volna, mert édesanyám néhai Zimmerman Mici, akinek autóvezetői igazolványa 1931-ből származik ékes szlovák nyelven, mert Kassa akkor Kosiceként Szlovákia része volt, amikor édesanyám április elsején született ez még Magyarország egyik vidéki, lüktető centruma volt. Mamácska a 98. életében bekövetkezett haláláig ezt a tréfát találta az április elsejei tréfák közül a leggorombábbnak. Egy olyan világra született, amely kezdetben csupa siker, csupa fény, csupa pompa, csupa

A feszültség nem oldódott, hiába múlt lassan az idő. István azonban nagyon hamar visszanyerte korábbi derűjét, talán egy csokor virággal, esetleg egy bonbonnal, vagy egy palack lengyel vodkával felkereste a nyomdát és bár jobban megsürgetni az ügyet akkor már nem lehetett; többször is visszament oda megnézni, hogy milyen csodákra képes egy kis nyomda, ha szívvvel kezelik. Közben valamit kimesterkedett, ettől egészen felfrissült, kezét összedörzsölve mosolygott.

Nem sokkal a bemutató előtt megkérdezte, mi lenne a véleményem arról, ha a „Dunaparti Vénusz” című képét elhozná és a Mikszáth Kálmán terembe kifüggesztené. Egyáltalán mi a véleményem a képről és a modellről. Mácsai képei gyönyörű aktok voltak. Ezeket hihetetlen finomsággal és precizitással festette meg – ez az akt itt – a „Dunaparti Vénusz” a többinél is szebb volt, ahogy a két lába feje kis öblöt képezett, az több volt, mint mesés.

Mondtam, hogy igazán nagyon szép a kép is meg a modell is. Hamiskásan, de nagyon komolyan mondta, hogy ha akarom, bemutatom a modellnek. Ma is emlékszem a válaszomra. „István! Kérlek itt a modell mögött a Budai Vár látszik. Még nincs kész a kupola, a képen jól látszik az állványzat. Amikor ezt az állványt készítették, ott voltam egyetemistaként termelési gyakorlaton. Annak már negyven éve. Akkor nekünk építészeknek ez nagyon fontos volt. Ma is az, mert negyven év egy Budavári Palota történelmében nem nagy idő, váraknál az időt évszázadokban mérik. De ez a negyven év egy modell életében igen hosszú idő, a negyven évvel ezelőtti hölgy azóta negyven évet öregedett, úgyhogy megköszönöm nagylelkű felajánlásodat, de nem kérem, hogy mutass be neki. Ezt ugyanolyan hamiskásan mondtam, ahogy ő is kezdte a beszélgetést.

Mégis másként alakult. A tervezett könyvbemutatón ott volt a modell. Nem estélyi, de szép délutáni, elegáns ruhában volt, annak szép zöld színe egyedüli volt a sokadalomban. Mácsai odavitt hozzá, bemutatott neki, nekem pedig csak annyit mondott. „Íme a „Dunaparti Vénusz.” Kezet csókoltam, majd elvitte őt mellőlem a sokadalom.

Megható volt a műsor, szép a gazdag büféasztal, rengetegen akartak könyvet venni, amit, persze, egyetlen példány révén, nem lehetett. Mi se láttuk még a könyvet készen. Ilyenkor izgatottan kézbe venni, megszagolni, lapozgatni, igazán semmihez sem hasonlítható légies érzés. Belelapoztam, kerestem Mácsai Palit és Jánost, a két unokát egy heverőn, Zsuzsát, korunk hőjét és Huzella Káit. Egyszer csak elállt a lélegzetem. A könyv egyik teljes oldaláról saját fiam mosolygott rám! Egész alakos ülőképen. Tipikus bajor testtartásban. A fiam a bajorországi Regensburgban tanult, innen a testtartás, a korhű bajor ruházat is érthető. De a kép aláírása annyi volt, hogy művészettörténész, a neve nélkül. Intettem a fiamnak, ő odajött és a kép láttán elcsodálkozott, mert a festményt ismerni vélte, de az eredeti nem őt ábrázolta, hanem azt a kereskedőt, aki Mácsaival megfestette magát, az elkészült alkotást azonban nem vette át. Nem volt nehéz odainteni Mácsait, mert a terem sarkából figyelt minket, ahogy nézzük a könyvet. „Igen, Fecókám”, mondta, amint odaért, „a rólad készített portrét festettem rá a korábbi festményemre, és a nyomdában kicseréltem a két képet. Fejed körül, mintha halvány glória lenne, azt szándékosan hagytam úgy, annak bizonyítására, hogy a három alkalom közül egyik esetben sem haragudtál.”

Ettől kezdve a MÚOSZ Mikszáth Kálmán termét mi magunk között „Salle des pasperdus”-nak, az elveszett lépések termékének neveztük. Magunk se tudtuk, hogy miért.

eredmény volt. Rákóczi hamvait ide hozták haza Kassára, amelynek Dómját – főtemplomát – Steindl Imre újíttatta fel és ahol édesanyám nagyapja Steinmetzerként – kőfaragóként – a Szószéket készítette. Egy emberöltő múlva pedig két világháború közül a másodikba beavatkozásunkat a híres, hírhedt kassai bombázás alapozta meg és tette jóvátehetőlenné. Szóval ő április elsejét, születésnapját 100 éven keresztül rossz viccnek tartotta. De az, hogy engem Hernádi Gyula felhívjon, ilyen április elsejei tréfa kellett, hogy legyen. Pedig nem volt április elseje.

„Parancsolj Gyula Bátyám!”

Fél-hivatalosan ismertük egymást. Kiállítást nyitottunk meg együtt. Ő Jancsó Miklóssal való együttes dolgai miatt volt híres. Aczél Gyuri bácsi – Van ki e nevet nem ismeri? – a kultúra képviselőjének posztján pontosan tudta, hogy a legolcsóbb és leghatékonyabb reklám Nyugat-Európa és a világ előtt, ha a rendszerrel ellentétes gondolkodású és alkotó művészeket szponzorál. A legenda szerint Jancsó és Hernádi Párizsban leintettek egy taxit és a sofőr kérdésére úticélként Rómát jelölték meg. Erről sokan pillanatokkal később már beszéltek is. Azt nem lehetett tudni, hogy milyen mélységig ismerik Aczél és Kádár viszonyát, együtt töltött börtön éveiket. Rákosi intézményeiben és azt, hogy emiatt Aczél az egyetlen ember volt, akit Kádár tegezett. Mindenki más maga volt a számára. Azt a gyerek is tudta, hogy egyiküknek sem ez volt eredeti neve.

„Mátékám!” – mondta Hernádi Gyula.

Ez azért sok. Ez azért túlzás.

„Hallgatlak Gyula Bátyám.”

Ha ő Mátékámoz én, mint építész Gyula bátyámozom. Biztosan nyaralót vagy családi házat akar építtetni. Ebben jobb vagyok a Makovecznél. Főleg olcsóbb, és erről vagyok leginkább ismert.

„Kérésem lenne hozzád.”

Egészen biztos, hogy építésztervezőre van szüksége. Kérését már előre teljesítettnek kell tekintenem.

„Parancsolj Gyula Bátyám!”

Vártam a választ.

A Dunakanyarban vagy a Balaton-felvidéken, esetleg csak a Normafánál, a Közpon-ti Kutatóintézet mellett vagy talán a Római parton, netán a Rózsadombon akar építkezni. Nyaralót vagy családi házat.

„Mátékám arra gondoltunk, hogy Bokros Lajos szobrának avatásán csak te mondhatod az avatóbeszédet.”

Akkor Bokros Lajos (közgazdász) társadal-munk nem kedvelt figurája volt. Úgy is mondhatnánk gyűlölt egy alak volt. Egy virtuális játékot akart reális helyére tenni. Félt az özszeomlástól. Ha nem is félt, de akarta a kivezető út megtalálását. Mára közismert, hogy objektíve neki volt igaza, politikailag viszont a csomagolás nem volt elég szerencsés.

Sem azelőtt, sem azóta nem volt sohasem az. De Bokros Lajost utálták. Nem szerettük. Hernádi Gyula fenti mondata ... hát, szóval ...?

Nem jött ki hang a számon.

Tátogtam.

Már az is lehetetlen, hogy Hernádi Gyula felhív. De ez a Bokros Lajos-szoborállítási érthetetlen.

Aha. – gondoltam magamban.

Biztos a Gellért-hegy dunai oldalára akarják a szobrot, aztán belöki a Dunába, mint Szent Gellértet annak idején. Biztosan azért kellek hozzá, mert műemlékfelügyelő fő-mérnökként hozzám tartoztak a Gellért-hegy műemlékei, a Citadella, a Sziklakápolna, a szobor az oszlopokkal.

„Mátékám itt vagy?”

„Igen, Gyula Bátyám.”

Tudod, nem én akarom azt a szobrot, hanem a „Bokros Lajos baráti kör” határozott

így. A szobor készen is van. „Madáretető” a címe és mobilszobor. Haraszt István a legjobb mobilszobrász, a közismert szobrász zseni készítette.

„Őt ismerem!”

Nemcsak ismertem, a szó szoros értelmében csodálója voltam. Amit ő tudott és tud ma is, nemcsak világszínvonalú, hanem ott is egyedülálló.

„Édeske” Ugye tudod?”

Tudom Gyula Bátyám „Édeske”

Haraszt István neve „Édeske” volt. Azért, mert mindenkit, férfit és nőt „Édeskének” szólított. Ebben nincs rizikó. Az „Iparterv” csoporthoz volt köthető. Felfogását tekintve ebbe a haladó csoportba tartozott, de miután autodidakta volt, még mindig volt állása, nem volt iparterves.

„Édeske” valamilyen olyan sziporkázóan gazdag technikai leleménnyel, fantáziával és kimunkáltsággal alkotta műveit, hogy aki egyszer látta, hatásuk alá került és nem tudott kiszabadulni hatásuk alól.

A Bokros Lajos szobor mobil műalkotás. Két feltartott kezében hatalmas tálat tart. Ha ebbe madáreledelt – magvakat – teszünk, a plexi üvegtál elmozdul és megmozdítja Bokros Lajos egyébként fenyegető – jólétünket fenyegető bajszát.

A madarak – galambok – tehát fenyegetőleg mozgatják az alak bajuszát.

Gondolod Gyula Bátyám?

Ezt nem gondolom. Ez tény.

A galambok rászállnak a Madáretetőre, az alak bajusza mozog. Te pedig Mátékám a szobor Nicolas Schöfferi minőségi magasságáról beszélsz.

.... ?

Köszönöm, hogy elvállaltad Mátékám.

Ellenkezni nem volt időm, meg még nem is döntöttem el, hogy akarok-e ellenkezni. Kérdeztem tehát:

És mikor lesz a szoborállítás?

Három napod van rá. Holnaputáni napon délben lesz az esemény.

És ki ez a Bokros Lajos baráti kör?

Hát én, meg a Jancsó Miklós meg az „Édeske”, meg a többiek.

Azért ez így túlzás. Szoborállításhoz engedély kell, tervtanács, zsűri. Én magam is voltam Pátczay szoborállításnál hatósági zsűritag. Hetekig, hónapokig eltart, három nap... szép kis ügy. Botrány.

Mátékám minden engedély megvan. A szobor avatás nem a végleges helyén lesz. A sajtót már értesítettük. Bokros Lajos maga bár külföldön van, hozzájárult.

Ez a Gyula nálam sokkal, de sokkal felkészültebb vitatkozó. Talán a helyszín valahol a Városligetben, a Lövölde téren, a Szűnyog-szigeten, talán ott találtak kapaszkodó fogást. De legalább a világ végén lesz. Akkor nem olyan kockázatos.

És tudod nem kell messzire fáradnod. A szobor avatása a Vörösmarty téren lesz a Gerbeaud előtt.

Hatósági hozzájárulással?

Gondolhatod, hogy van. Anélkül nem szól-tam volna.

Biztos?

Ne tréfálg! Egészen biztos. Azért is rád gondoltunk, mert te magad megfogalmazod a szöveget. Nem nekem kell dolgoznom. Azután előadod és nem kell messzire jönnöd, mert a Kempinszky mögött van a galériád. Az ország legszebb galériája. Csak kortárs alkotó művészekkel tele. Haraszt mobilja neked is jó reklám lehet.

Ez pontosan így van.

Genau. Mondanád germanizmussal, de velem viccelhetsz.

Akkor ott leszek.

És azt kérem, két munkatársadat hozd. Lehet, hogy le kell állítani a szobrot. Az új-

ságírók biztos ott lesznek, Jancsó nevére mindig megmozdulnak.

A három napot szövegírással és átírással és megint szövegírással és átfogalmazással töltöttem. Talán jobb lenne megkérni valakit, de ha engem kértek meg, nem tehetem. Más meg sem írhatná a szobor ismerete nélkül Bokrost, pedig nem ismerem. A kormány közgazdasági vezetője. De vannak ár- és ter-vpolitikusok. Borzasztó, hogy mibe keveredtem, de egy tálból cseresznyézni Hernádival és Jancsóval dicsőséges dolog cseresznye nélkül is. Nincs idő legépeltetni. Én magam pedig nem tudok – bár diákkoromban tudtam – apám, Wanderer- Werke írógépén az egész utca minden gyereke megtanult. Háttal állva az írógépnek is tudtunk írni. Kár, hogy nem gyakoroltuk. Kézzel leírtam, utána letisztáztam, utána megint leírtam, megtanultam, de elmondani nem gyakoroltam. Kész.

A kérdéses időpont előtt ott voltam a Vörösmarty téren a Gerbeaud előtt. A szobrot teherautóval a Dorottya utcába hozták. A tér tele volt, a sokadalomban sok rendőr is volt. Az egyik rendőr megállította a teherautót. Gyula bácsi persze eltűnt. Én maradtam, aki nem is láttam az engedélyeket. Odaléptem a rendőrhöz és barátságosan köszöntve mondtam, hogy van engedélyünk, ne állítsa meg a teherautót. Rendes, kulturált ember hangon mondta. Tudjuk, hogy van engedélyük. Azért vagyunk itt, hogy vigyázzunk a rendre, de a tér friss kőburkolata teherautóval nem járható. A szobrot kézben kell tovább vinni. Két emberem, Béla és Dénes – mindketten erdélyiek – fölugrottak a platóra és már vették is le a meglehetősen fenyegetően magasodó acélszobrot, tetején tányérral, Bokros jellegzetes bajszával. Nyakában tábla B. Okros Lajos lehet. Előkerült Hernádi. A Gerbeaud felől jött. „Jancsó hol van?”

– kérdeztem. Mert a Bokros Lajos baráti kör nélküle nem teljes. Gondoltam.

Odabent van a Gerbeauban. Nem tudja lerázni a rajongóit.

Sok rajongója van?

Hát persze.

Na nem úgy általában, hanem itt most?

Férfiak?

Nem, lányok! (Mintha nem ezt a szót használta volna, de nem hölgyeket mondott, inkább csajokat.

Itt van már „Édeske”

Haraszthÿ sosem késik. Pontos, mint a munkái is. Jött, hozott egy nagy sárga mikrofont. Elég ijesztő látvány volt a hangosbeszélő. A mikrofont kézbe veszed, itt kell belebeszélni, itt kell bekapcsolni. A telepek a táskában maradnak. Ezt a válladra akasztod.

Olyan, mint a telefon.

Igen, annak is olyan méretű a battériája.

Ezt hol kell bekapcsolni? – kérdeztem.

Ez be van kapcsolva. A hangosbeszélővel össze van kötve. Csak a kezében van a sárga kapcsoló, amit használnod kell.

A téren egyre többen voltak. Megjöttek a munkások is. Lányom Ildikó és feleségem, Anna. Lányom a galériát vezeti, feleségem pedig nagy barátja Haraszthÿnak. Áhítattal nézi műveit. A csak tenyérnyi műveitől egészen az elefánt nagyságig rendkívül koncepciózus, formailag letisztult, izgalmas alkotások. Finomságuk a svájci óra szerkezetéhez hasonló. Alkotóelemük a szépség. Ez nem cél nála műveiben. Ez bizonyos építőelem, mint régen a munkadalokban. Az, hogy eszköztelen, nem lehet mondani, mert bonyolult közrendszer van. Művei is egyenként eredetiek. Kiismerhetetlenek „Az agyágyú” „A fügemagozó” „A gömb dinamikája” „A pecsétre várva” „A füttyi hegyező” lenyűgözően formagazdagok. A most

kihozott „Madáretető” is ilyen némi politikai mondanivalóval.

Nem lesz ebből balhé? kérdeztem Hernádit.

Engedélyt kértünk Bokrostól. – mondta.

Elhittem, mert Hernádinak hisz az ember. Nem kérdeztem részletekre, tényleg volt hozzájárulásunk, mint később kiderült.

Na megjött a lovas bandérium is!

Micsoda? Hüledezve néztem a lovakra. A lovak mögött utcaseprők, hagyományos lovak farához illő felszereléssel.

Egy lótól nem várható el, hogy tisztában legyen a Vörösmarty tér, a Gerbeaud, a Luxus Áruház, az angol követség urbanisztikai és kulturális jelentőségével. A ló lócitromot termel, az viszont nem maradhat ott.

Nagyon szépek ezek a lovak és a lovasok.

Gondolhatod!

A tér tele volt emberekkel. „Te Máté, nézd csak azt a srácot, aki minket figyelt Tokióban, amikor csomagjainkat bepakoltuk a hajókra!” Jobban körülnézve több olyan ismerőst is láttunk, aki valamikor valahol megfigyelt bennünket. Kezdtük azt gondolni, hogy a tömeget nem is annyira a Bokros Lajos baráti kör, hanem inkább más szervezetek adták.

Hölgyeim és Uraim! (Hernádi)

Jelen van a szobrászművész, Haraszthÿ.

Avatóbeszédet mond.

Nem kellett volna elvállalni. De most már mindegy. Jancsó Miklós nem jött ki a Gerbeaudból. Ezt a cukrászdát sokáig Vörösmarty cukrászának hívták.

Jancsó nem jön?

Nem tudja lerázni a csajokat. Kezdd el!

A beszéd talán meg van valahol. Egyes részeire ma is tehát 20 év múlva is emlékszem.

Volt XIV. Lajos, a Napkirály.

Volt XV. Lajos „Après moi le déluge.”

És volt XVI. Lajos.

Ezután rámutattam a mobilszoborra „Lajos, te utolsó!” Hátam mögül egy öregasszony összecsukott esernyőjével nagyot ütött a fejemre, de eltévesztette így az csak a vállamat érte. Erős, férfias ütés volt. Megfordulva láttam, hogy egy idős hölgy a művelet kezdeményezője.

„Ő is a szolgálat embere.” – gondoltam. Folytattam és befejeztem. Valaki – biztosan nem én – felkiáltotta: „Adakozzatok! „Erre néhány apró- és papírpénzt tettek a szobor dróthálóból, neccből készült zsebébe. Tudtam, hogy ebből még baj lehet. „Dénes kérélek jegyzőkönyvezzétek az összeget a végén.” Több, mint 200, azaz kettőszáz forint volt. Másnap a Népszabadság úgy jelent meg, hogy gyűjtést rendeztek a Vörösmarty téren Bokros Lajos tiszteletére. Ez a név ott a téren emlékeim szerint legalább is kihangosítva nem hangzott el. A szobor fényképeit elküldték a közgazdásznak és azokat vele együtt fényképezve hozták az újságok.

Szóltam néhány barátomnak. Utána gyerekek fel „szerény hajlékomba”! Alkonyatra azután ott nálunk gyülekeztek. Azt a házat, az akkori magyar nemzet építészete Legány Zoltán, az évszázad magyar családi házának nevezte. AZ ÉTK fotóiból összeállított tablót körülhordta az Építő Szövetség Európába. Ez volt a „Fullánk átrium”. Osztrák és nyugat-német televízióban többször bemutatták. A Művészet című folyóirat többoldalon hozta.

A délelőtről összeverődött társaság zsíroskenyeret és fehérbort, olaszrizlinget kapott. Leszámítva a néhány sunyi, irigy tekintetet, remek volt hangulat. Akkor láttam utoljára az osztálynaplót. Soha nem gyanakodtam senkire, soha nem félttem senkitől, soha nem ...Szóval még ma sem hiszem, hogy az osztálynapló eltűnhetett. Az osztálynaplót a kérdéses időszakban a forradalom idején 1956-ban ketten írtuk. Először Dömöl-

ky János, utána pedig én, majd később már mások is. Én nem emlékszem a zöld tintával írott sorokra, de a saját irományát mindenki, mint a saját gyermekét olyannak tekinti.

Ezért azután, amikor lehetett elmentem az Eötvös utcába. Ott felkutatták a rám vonatkozó iratokat. Azokat kiadták nekem. Ezt azután elvittem a Fehér pávába egy osztálytalálkozóra. Még mindig remélem, hogy az osztálynapló előkerül.

Csak azért nem itt és nem ezzel fejezem be a történetet, mert másnap vagy harmadnap felhívott Hernádi Gyula Bátyám.

Te Mátékám! Nagyon jó volt az avatóbeszéded. Ilyen jó avatóbeszédet nem sokat hallottam.

Hízelgett a hiúságomnak – mi férfiak sokkal hiúbbak vagyunk, mint a nők, de ezt mi magunk nem tudjuk-viszont a nők ezt jobban tudják rólunk. Máté viszont, ha már ilyen jól felavattad, be kell valljam, hogy a szobor, amit a Bokros Lajos baráti kör megrendelt Haraszthÿ István „Édeskétől” nincs kifizetve!

Nincs kifizetve? – kérdeztem.

Arra gondoltunk, ha kifizetnéd, akkor tied lehetne az igen értékes szobor.

Mennyi az Gyulám? – kérdeztem dermedten.

Tekintettel a nemes célra, nagyon olcsó volt. Neked sem kell többet fizetni.

Mégis mennyi az? – kérdeztem.

Hát csak, mint a baráti körnek, a megrendelőnek, ha megrendelésre kerülne.

Mégis mennyi az?

Tényleg alacsony számot 100-150-200-250 ezer forintot mondott Hernádi. Pontosan már nem emlékszem.

Jó! Legyen! Gyertek be a pénzért a galériába a Kempinszky mögé! Ezzel a dolgot elintéztnek vettem. Mint jó üzlet után dörzsöltem össze kezeimet. Két nap múlva azonban megint felhívott Hernádi Gyula.

Mátékám nagyon jó volt az avatóbeszéded, így most te avattad és közben a tiéd is lett a szobor. Igazán nem terhelnélek, de lásd be nem tehetek mást.

Gyula bácsi hangja kicsit bizonytalanná vált.

Nincs kifizetve a lovasbandérium sem.

Ne kímélj! Mennyi az?

Tehát tiéd a szobor. Te avattad.

Mégis mennyi?

Tízen-húszezer forint. Vállalod?

Hát persze!

Te Gyula Bátyám! Mi nincs még kifizetve? Hogyan?

Gyulám, nem volt kifizetve a szobor. Kifizettem. Nem volt kifizetve a Lovas bandérium. Kifizettem. Mi nincsen még kifizetve?

Mátékám igazán!

Gyulám meg akarlak előzni. Ne kelljen emiatt is telefonálnod.

De nem haragszol?

Gyula, te művészember vagy. Megértem, hogy nincs pénze a baráti körnek.

Mátékám, ha nem bánod!

Persze, de tudnom kell.

Hát tudod Mátékám! A teherautó sincs kifizetve, ami a térig elhozta a szobrot.

Gyertek be a pénzért a galériába! Tudom, hogy én jártam jól. Köszönöm Gyulám!

Később is találkoztam Hernádival. A Dániában élő magyar grafikus művész, Énekek éneke grafikájának kiállítását nyitottuk meg Katona Tamás polgármestersége alatt a Budai várnegyedben lévő Polgármesteri Hivatalban. Távozóban taxit rendeltem, de az a korábbi krisztinavárosi Tanácsházára ment. Eltévedt tehát. Várnom kellett. Hernádi Gyula kijött a Budai Várban lévő Városháza elé. Én vártam a megrendelt taximra. Amíg ott álltam, tucatnyi taxi szólította meg őt. „Gyula bácsi hová vigyelek?” Népszerűsége a taxi-

sok körében is teljes volt. Amikor hozzám lépett, talán utoljára találkoztunk. Megérkezett az én taxim. Ő egy másikkal ment tovább.

A szobrot Budapesten nem tudtam hova tenni. Levittem Zánkára és ott állítottuk fel, egyik legszebb házam előtt. Ezt a házamat a Siófokon korábban Varga Imre szobrászművész és Ildikó felesége részére tervezett házam tervei alapján készítettem magamnak Zánkára. A Vérkúti útról nyíló Aranyhíd utcába. Felajánlottam a szobrot később Ildikó lányomnak, aki ötvösművész lévén jó restaurátor is volt, hogyha a hó alól kiszabadítva helyreállítja, az övé lehet.

Ennyit az osztálynaplóról. Remélem még előkerül. Fontos lenne, mert egyre színvonalatlanabbul sikerül a forradalmunk kerek évfordulóját megünnepelnünk. Ott a Lövéde téren, a Kodály Köröndön, az Andrássy úton, a Munkácsy Mihály utcában akkor más, igazabb, gyönyörűbb volt. Az a forradalom győztes forradalom volt, tudjuk mit győzött le.

A Kölcseyben volt egy történelemtanár. Remek ember, igaz magyar. Keller Gyula tanár úr, akinek 1956-ban szétlőtték a lakását és egy kis négykerekű kocsin toltuk megmaradt holmiját, egy kis vaskályhát a szükség-lakásba. 1953-ban amikor ősszel beléptünk a gimnázium kapuján, első órája végén tudta az egész osztálynaplót. A keresztneveket viszont nem tanulta meg és mindenkit más keresztnéven szólított, de a vezetékneveket négy év alatt egyszer sem tévesztette el. Hálából mi is mindig más keresztnevet használtunk, ha róla volt szó. Többnyire Jozsónak becéztük Gyulát. Mintha Jóska lett volna.

Akkor nekünk keveseknek elmesélte, hogy kétszer lehetett volna gyereke. Az egyiket 1945-ben pusztította el az ostrom és az éhezés. A másik gyerekét pedig tíz évvel azután, miután a Corvin közben laktak, így ott nem tudott a világra jönni.

Néhány évvel később a legnagyobb magyar irodalmi és tudományos periodikákban nagy, hosszantartó viták voltak a nemzettudat kialakulásáról. Érdeklődéssel olvastuk a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, történész szekciójának, néhány kiváló filozófusnak a tanulmányait. Mindig csodálkoztam rajta, hogy amit akkor a legnagyobb gondolkodók fejtettek ki, ugyanazt Keller tanár úr nekünk milyen logikusan, tisztán, erőltettség nélkül tanította meg már a forradalom előtt. Aki egyszer megtanulta, hogy a nemzet vagy belső szükségletre vagy külső nyomásra, de sosem véletlenül jön létre. A belső szükségletre példa a végtelen nagy Franciaország, ahol a kereskedelmi utak, a polgárság tevékenysége megteremtette azt az összefogást, ami a nemzetté válás egyik modelljét képezte, ami itt keleten a külső ha-

talom, a Török Birodalom győzni és pusztítani akarása hozta létre a magyarok, a lengyelek stb. nemzetté válását.

Régen, akik gimnáziumban érettségiztek hivatalos megszólításukban „tekintetes úrrá” váltak. Szellemileg ez ma is kívánatos volna. Most egy új forradalom korát éljük. Ez a tudományos és technikai forradalom túl a digitalizáció, az automatizmus, a mobiltelefonok sőt az okostelefonok világa. Kezdetben azok vannak előnyben, akik szakiskolákban, szakirányú középiskolákban végezték addigi tanulmányaikat. De a végén egészen biztos azok kerülnek előnybe, akik megtanultak gondolkodni. Érdekes lenne, ha az osztálynapló előkerülve rámutatna arra, hogy mi volt az oka a forradalom utáni akkor már gondolkodó társaságunk sikereinek.

BEA

Bea kistermetű nagyhatalom. Mindenkiről mindig mindent tudott, kapcsolatrendszerre behálózta az egész világot. Azt, hogy a magyaron kívül hány nyelven beszélt, soha sem sikerült megfejtennem, de ha kinyitotta a száját, vagy mosolyogni kezdett az egész világ, vagy olyan leteremtésben részesült, amire diszkrét nőies finomsága miatt senki nem számított. Angolul jobban beszélt, mint az angolok, svédül, mint a svédek. De ha egy olasz felbosszantotta, annak jobb volt az első felhő sarkában megkapaszkodnia, különben repült. Stupido, stupido használta néha a forgalomban is a gyorsan és biztosan vezető olaszokkal szemben. A legjobb akkor volt, amikor olaszul beszélő markánsan igazi zsidó nevű mohamedánokat leplezett le pénzmosás közben, és pergő nyelven letámadva őket fizettette ki velük igényes vacsoráját és szállásunkat. Úgy alázta porig őket, hogy a muszlimok végig azt hitték, hogy ők irányítanak.

Én – pontosabban mi – vendége voltam Londonban, Richmond felé eső külvárosban, Barnes-ban a híd útjaink kezdő és végpontja volt. Az utca végén lévő kis parkban társalkodó fiatalokról elmagyarázta, hogy mind a fiúk, mind a lányok heti egyszeri szabadnapjukon keresnek egyéjszakás partnereket, ami nekünk budapestieknek akkor már elképzelhetetlen volt, ellentétben száz évvel korábban a főváros egyesítéskori időkkel.

A magyar irodalom szemérmesen dolgozta fel ezt a korszakot, mi különben el sem hittük volna, hiszen az Andrássy úti hintózást hittük általában jellemzőnek. Mintha a Bakaruhában, a film felejthetetlen nyelvén erről a korszakról szólt volna. Fiam angolul tanult a Richmond Language School-ban, hogy ne lopjuk a napot, mi is beiratkoztunk. Annának ment, nekem nem. Én a kertben próbáltam olyan pillanatot kifogni, amikor nincs repülőgép a levegőben, soha nem sikerült, olyan is volt, hogy kettő, olyan is hogy három, de olyan hogy egy sem, nem fordult elő. A nagy londoni repülőtér a Heathrow lakásunkhoz közel esett, talán Európa legnagyobb repülőtere, négy korábbi repülőtérrel egyesített, mi is onnan indultunk Szingapúrba, tovább pedig Sydneybe. A repülőtérreket – azon az egyen belüli négyet – autóbuszjáratok kötötték össze; mintha az angolokat az óramutató nemzette volna, annyira szabatosan, pontosan, időre, másodpercre éltek. Nekem nagyon idegen volt a kopott London, fészkelődtem, rosszul éreztem magam benne, azóta viszont, hogy eljöttem onnan, honvágyam van London után. Greenwich nevét a gimnáziumban tanultam, vagy az általános iskolában, unokáim nem is ismerik, de amikor beszéltem róla nekik, az olyan lehet, mint a M. Time.

Bea azonban Castell Gandolfoban virágzott igazán. Alkalmazottját D’Annuziatának hívták,

kutyái nevét elfelejtettem, de Castell Gandolfo nekem, mint építésznek jobban belém ivódott, mint szomszédos Tivoli, ahova nem is volt olyan egyszerű átautózni. Castell Gandolfo-ban, a pápa nyári lakában Beával mentünk először együtt. Láttuk, amint a Pápa helikoptere a Vatikánba átrepült; Bea javasolta, hogy akár a csillagdáig is elmehetünk, ha az a jezsuita atya van a kapunál, akit ő személyesen ismer. Háza kőhajításnyira volt a pápa nyári lakától. Autóval felmentünk a kis városba, benéztünk néhány boltba, és már csengettünk is pápa kapuján. Nem Bea jezsuita barátja nyitott ajtót. De ez a másik kapus is jezsuita volt. „Magyar barátaimmal vagyok”, az egyik műemlékes építész, szeretné, ha megmutatnák a könyvtárat és a csillagdat odafönn. De sajnós nem az én barátom, a jezsuita János atya nyitott kaput.” Ez ne aggassa, János atya kollégám, én is jezsuita vagyok, persze ha megfelelek önöknek, csak akkor, felviszem önöket a felső őrséghez. Megköszönnék, mondta Bea. A jezsuita pontosan duplán bezárta a kaput, a nagyméretű kapukulcsot zsebre vágta, beszélgetve átvitt minket egy nagyon szépen rendben tartott udvaron, ott liftbe szálltunk, és a könyvtár szinten átadott minket egy másik jezsuitának. Bea a homlokára csapott, és mielőtt a kapuőr lemehetett volna, átnyújtott neki egy szokványos fehér nejlonzacskót. Ebben másfél kiló nyers borjúmáj van, mondta. A kapuőr megdermedt: „Köszönjük szépen, de nekünk van mit enni” – mondta. Bea rendületlenül: „Nem is azért adom, Atyám, ott-hon akarom hagymásan resztelt borjúmájként D’Annuziataval elkészíttetni, de mégsem vihetem be a pápa könyvtárába és csillagdájába a húst, azért kérem, hogy odalent, amíg jövünk, tegye be azt a jég szekrénybe.” Az atya átvette, mi bementünk a könyvtárba. Ott a legfrissebb hetilapok voltak, a csillagdában pedig katonás rendben sorakoztak orosz nyelven, cirill betűkkel a legfrissebb csillagászati folyóiratok.

Az úrkutatás nagyhatalma nem maradhatott ismeretlen a pápa előtt. Áhítattal néztünk körül, a csillagászati távcsőbe nem néztünk bele, visszafelé átvettük a borjúhúst, és kisebb kört téve az autóval mentünk haza. Bea élvezte, hogy tetszik nekünk a Rocca di Papa, azt viszont meglepődve látta, hogy Frascati községjelző táblánál felkiáltottunk. Frascatit a magyar irodalomból mindenki ismeri, tudtuk, hogy milyen úton kell odajutni, azonnal be is akartam vásárolni speciális dróthuzatos fehér frascati borokból az ismerősöknek néhány palackot. Azt már nem mondta Bea, és két nap múlva a piacon, fele áron többet vettem ugyanabból a palackozásból. Egy év múlva Ausztráliában az olasztól a steak-hez ugyanazt a bort rendeltem Hamilton Island-on, és ugyanolyan dróthuzatos, pontosan ugyanolyan bort kaptam. Bea szavaival, aki berúgott, az bebaszott. Ezt tettem én is, mielőtt alagsori lakásunkba – lakrészünkbe – másnap tiszta fejjel, utóhatás nélkül mehettem be a tóba fürdeni. Estére asztalt foglalt a tóparti nagyon frekventált étteremben, a kocsmáros jó helyet biztosított nekünk. Tengeri halak voltak vacsorára, és előre kikészítve egy harmatos kancsó hideg, fehér bor, „a pápa kedvenc bora a pápa házi pincészetéből”. Bea odaintette az üzletvezetőt: „Na, vigye innen ezt a vacakot!” Sem a pápa kedvenc bora, sem a pápa házi pincészetéből semmilyen bor nem kell. Rendes, becsületes venetoi bort kérünk, egyelőre egy palackkal, aztán ha kiürül, rendelés nélkül hozza a többi. Számlával nem kellett törődnie, férjének folyószámlája volt. Ottani lakásában olyan gyűjteménye volt a legjobb magyar festőművészekről, Sváby Lajossal kezdődően, hogy napokig tudtam volna nézni étlen-szomjan. Bea kulturális nagyhatalom.

Svábyt valamelyik nagy angol egyetem vendégprofesszorának kérte fel, egyben díszdoktorának nevezte ki. Utána illetlenségül látnia az angol egyetem vezető tanári karát. Lajos

expresszionizmusa a közép-európai német hagyományokon alapult, de Dublinban azt láttuk, hogy a legismertebb ír festőművész ugyancsak az expresszionizmus képviselője. Ezért Sváby megbecsült kortárs festőművésznek számított az angolok előtt is, sok tanár, sok tanítványa jött el hozzá a Vitkovits Mihály utcai záró szinten lévő kétszintes műtermébe. Azt, hogy sok tanár, szó szerint kell érteni, de azt, hogy sok tanítvánnyal, úgy kell felfogni, hogy ugyan sok tanítvány volt, de minden tanárhoz csak egy, a kedvence tartozott. Ezek a fiatalok érdekes, testhez feszülő, színes, már-már tarka ruhában voltak, combjaik, popsijuk, kebleik szinte világítottak a feszes, világító dresszekben, Mindent elleptek, ültek a lépcsőkön, a karfákon, feküdtek a festőállvány alatt keresztbe a műterem padklóján. A művészhallgató talán mindenütt a világon azt hangsúlyozza, hogy ő nem gátlásos, nem félszeg, nem betört, nem kényszerített, ő független, szabad alkotó, és főleg nem járomba kényszeríthető, nem befogható. A hegyi beszédek ideje, az akadémizmus világa lejárt. Ez rendjén is van, de így együtt egy lakásban pezsgőt szürcsölgetve, kaviáros szendvicset majszolva kicsit talán meghökentő a társaság. Sváby Lajos magához intett. Szemem alig bírtam levenni a formás, vonzó portékákról, odamentem hozzá: „Te Máté, kik ezek?” –kérdezte Lajos. Ezt tőlem kérdezed a Te lakásodban? Néztem rá csodálkozva, de azt láttam helyesnek, hogy ő ezt így tartja helyesnek. Ha ő nem tudja, hogy kik ezek, attól én még tudhatom. Bea természetesen tudta, de mert őt nem kérdezték, ő nem is mondta meg. Bea nagyságának megértéséhez – ezt egyébként ő nem akarja – ismerni kellene korunkat, a jelenkort. Ezt viszont valószínűleg ő is akarná. De itt vagyunk a legnagyobb elmaradásban. Nem lennénk ilyenek, ha lenne iránytűnk, hőmérőnk, légnyomásmérőnk, ott és orr- és tatvitorlánk, nem hanykolódnánk irányítás nélkül

mások kénye-kedve szerint a tengereken. Sok Beára lenne szükség, több periszkópra.

Osztálytársam és barátom, Dömölky János filmrendezővé vált, igen, azt mondom, hogy vált, mert filmrendezővé nem születik az ember, azzá nem egyszerűen képzi magát, filmrendezővé válik. Szabó István, aki remek sorozatával, a 100 éves a film bemutatta sorozatát; a televízió méltatlanul elszakadt ettől a száz évtől, hatását már zömében más irányba – rossz irányba – fejti ki. Szabó István az építészetről is nagyon szép gondolatokat vetett föl, amikor ott állt a Nyugati pályaudvar jelenlegi építménye előtt, meghatóan szépen beszélt a modern építészet feladatairól, és tett említést eredményeiről. Dömölky János ezen az úton haladt. Ottlik, a rejtélyes és felejtethetetlen Ottlik Géza mindig ott lebegett a kor minden művésze felett, a Hajnali háztetők a kornak ugyan csak egy villanása volt, de olyan maradandót hagyott, mint a röntgen gép villanása.

Bea, bár nem közvetlenül, nem direkt, de igen komoly támogatást nyújtott a Magyar Nemzeti Galériának, amelyről, mint mindenki tudja, a forradalom hatásának eredményeként bécsi mintára, de keletről is indokot találva jött létre. Ő természetesen nem a Magyar Nemzeti Galéria megalakulásához, ehhez az óriási kultúrtörténeti jelentőségű eseményhez tudott segítséget nyújtani, hanem jóval később, akkor, amikor már a MNG nem a Kossuth Lajos téren, hanem a Budavári Palota Janáky-féle gyönyörű tömegének, nemes vonalú kupolájának térségében fejtette ki Európa-szerte híres és méltán megbecsült tevékenységét. Bea arról, hogy a Nemzeti Galériát ő támogatja, illetve hogy a Nemzeti Galéria támogatása skandináv hátszéllel jött létre, nem is tudott. Magyarországon akkoriban ébredt életre, nem is mint hétfejű, inkább mint százfejű sárkány a mobil telefonhálózat. Szervezői, terjesztői, hazai úttörői ugyanabban a kocsmában találtak nap

mint nap otthonra, ahol mi a gazda Bökönyi Tibor barátsága révén jelen voltunk. Különböző hálózatok próbálkoztak gyökeret verni, az egyik a Magyar Posta partnereként, az ő elnök-vezérigazgató helyettese évekig nálunk lakott a Nagybányai úti házunkban, a másik pedig svéd zászló alatt hajózott. Bea férje magasra értékelt svéd arisztokrata volt. A svéd mobiltelefon hálózat neve akkor Pannon GSM volt. Vezetőjük Bea egyik lakásában élt a budai Dunai parton, az Erzsébet híd felőli legdélibb háztömbben. Maga a cég a Váci úton, a Volga Szállótól északra új irodaházban helyezkedett el. Bea hatására egy magyar galériát, és néhány sportrendezvényt szponzoráltak, a galéria nem más, mint a vadonatúj Kempinski Szálló mögött lévő Körmendi Galéria volt. A Kempinskiben pedig megszállt az egész világ előkelősége, ezt is Finta Jóska tervezte, ez még egy csillaggal jobb beosztású volt, mint korábbi 5 csillagos szállodái. A szállodába a tényleg nagyon gazdag és nagyon előkelő arisztokratikus svédek is helyet foglaltak, és jól nézett ki mobil telefonhálózatuk zászlója, a Pannon GSM a kirakatok fölött. Ha már ők szponzoráltak, akkor úgy gondolták, hogy ezzel kapcsolatban kötelezettségeik és jogaik is támadtak, így gyakran átjöttek beleszólni a képzőművészeti események apró részleteibe. Azt nem tudhatták, hogy a Pannon GSM bár szerződésben vállalta, az első évben egyetlen fillért sem adott szponzorként munkánkhoz, mi viszont szerepeltettük galériánk fölött az ő zászlóikat. Ha szigorúan vennénk, nem ők szponzoráltak minket, hanem mi őket, méghozzá meglehetősen hangsúlyosan és látványosan. Egyszer a galéria több mint ezer négyzetméteren, tehát kettő bejárattal, minden lehetőséget biztosítva Sváby Lajos festőművésznek nyitottunk retrospektív kiállítást, amelynek rendezésébe ő is vállalt szerepet. Valószínűleg azért, mert igen közel a belvárosban lakott. A kiállítást nem akárki, Mojzer Miklós

művészettörténész, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója nyitotta meg, részben azért, mert Sváby Lajos a Képzőművészeti Egyetem rektora, és több évtizede professzora, részben pedig azért, mert Miklós nekem több évtizede barátom volt, hiszen a műemlék-felügyelőségen együtt dolgoztunk. Ekkor ez a Sváby kiállítás az ország legelegánsabb, legszebb, leglevegősebb, a kortárs magyar festőművészethez legméltóbb rendezvénye volt, mert bár a Vigadó Galéria fekvését tekintve a Duna parton, vagyis jobb adottsággal helyezkedett el, de itt a kortárs magyar festőművészet részére nagyobb összefüggő tér állt rendelkezésre. Sváby kicsit talán kurátorinak is tekinthető munkája képei-nek olyan levegősséget és érvényesülést tudott biztosítani, ami sem azelőtt, sem azóta nem nagyon fordult elő ilyen típusú intézménynél, kivéve a Budapest Galériát. Ebből az alkalomból a több száz rangos megnyitó közönség ott léte hatására a Pannon GSM szponzorációs tendővel megbízott igazgatója fölvetette, hogy most már fontosnak tartaná, hogy ne csak a sportokat, hanem a kultúrát is komolyan, hatékonyan, jelentősebb pénzüsszeggel támogathassák. Akkor ezen a megbeszélésen Sváby, Mojzer, Dömölky, tehát egy laza beszélgető csoport képeztünk ilyenkor szokásos mosolygó kört, amelyikben a galéria részéről én, és nem Anna vettem részt. Akkor úgy gondoltam, és gyorsan megfogalmazva szavakba is öntöttem, hogy jobban járna a Pannon GSM, ha az akkor már egymillió forintot nem én, hanem a Magyar Nemzeti Galéria számlázná le neki, mert azért az MNG fő támogatójának lenni mégis csak óriási visszfénnel járó lehetőség. Így is lett. Attól kezdve éveken keresztül a Pannon GSM támogatta a Magyar Nemzeti Galériát, és zászlója vidáman lebegett a budai vár ormán, az egész eredendően Beának volt köszönhető, anélkül, hogy ő szerény személyében talán tudott volna róla.

Az orvoskapcsolat

Felhívott barátom, Gábor a bádogos, hogy egyik emberének segítség kellene, mert orvosai már lemondtak róla. De nagyon szeretne élni és akár a magánklinika költségeit is vállalná, ha sikerülne még legalább néhány évet nyerni, hogy dolgait rendbe tehesse. Miután szíve rakoncátlankodik, hátha van kardió orvos ismerősöm. Tudja jól, hogy évek óta amerikai gyártmányú pacemakerrel élek. telefonáltam, intézkedtem

Barátom a Nyugati pályaúdvár királyi várójának teteje, díszműbádogos munkáját is készítette, a Városliget Széchenyi Fürdő a „Szecska” bonyolult, tetődíszzeivel is büszkélkedhet. Igaz, hogy hagyományörző, lovascsapatával, unokáim kedvenc, nemzeti hőse (NER) mostanában nagyokat csatogtat a Szépvölgyi úton, de ha kell segítek. Az úttörő, ahol tud segít. Azután eszembe jutott Samu barátom, aki budai gimnáziumában – Zwack Péterrel is együtt járt – sok orvos, osztálytársa, barátja, sebészek, tüdőgyógyászok, belgyógyászok, ortopédok, de a legnagyobb kincs a szülész-nőgyógyász, akiknek köréhez ő igazán szoros kapcsolattal rendelkezett. Az a típusú ember volt, aki soha semmiből nem csinált üzletet, de persze a segítségért, ha valaki egy üveg itallal ajándékozta meg, azt elfogadta és amilyen gyorsan lehetett meg is itta. Akkoriban még igazán jó italokhoz hozzájutni sem lehetett, ő

pedig szívesen iszogatott whiskyt, finn vodkát, Oder Junge névet, de a diadalív árnyékából is felszippantotta a kalvadost, ezt pedig a boltokban nem, legközelebb csak Bécsben az orvosok kellőképpen szépen becsomagolva kapták. ezen időkből a Ratko korszaknak nevezett népszaporodási program volt érvényben. „Lánynak szülni dicsőség, asszonynak szülni kötelesség.” Persze, ha egy magyar faluban egy lány teherbe esett „megesett” azonnal lekurvázták, szégyennek tartották, nem dicsőségnek. De a faluközösség – a régi történelmi klasszikus magyar faluközösség felbomlóban volt – a falvakban megélni nem lehetett. Az az önkizsákmányolás, ami addigra már a magyar falu lakosságát jellemezte elviselhetetlen volt, viszont az iparosítás, az új városok, Kazincbarcika, Komló, Sztálingrád, Leninváros, Budapest, Pécssett az uránváros szerény megélhetést, legalább lakhatást legalább munkásszálláson biztosított. Idétlenül és egyáltalán nem bravúrosan kezdett kialakulni az urbanizáció. Samu építőipari vállalatát is ez a lendület jellemezte. Életerős, jól kereső, forróvérű cigánylányok voltak a zu lágerek, élmény volt látni, amint két vödör habarcsot is fölhúztak végtelenített kenderkötélen a harmadik, negyedik emeletre. Már látni is vérforraló volt, ha egy ilyen lány kicsit fedett blúzában rád nevetett.

Illene szépen kifejezni, de az építőiparra nem az irodalmi fennköltség volt a jellemző. Tény, hogy Samu főnöke teherbe ejtett a szép Zu lager lányok közül valakit. Ezt részben a család előtt kellett eltitkolni – hetenként csak egyszer találkoztak odahaza – de a munkahelyén a pártszervezet is kizárással honorálta volna bujaságát – az pedig az állásába, legalább a beosztásába került volna- tudva levőleg a párt – nem sok párt volt addigra már – ellenőrző bizottsága májbajosokból és impotensekből állt, ezért ezeket az emberi gyengeségeket fokozott szigorral bírálták el és legott torolták meg. A főnök Samuhoz fordult, az magával vitte a lányt a nőgyógyászhoz, annak kényelmetlen volt, hogy – bűncselekménynek számított – tettének tanúja lehet. eligazította Samut: „Ha máskor ilyet csinálsz, ne gyere a nővel! Hivatkozzon rád. Ezért taxit is hívok neki végeztével, nem is találkoztunk. Az eredmény garantált, a következmények biztosak, probléma nem lehet. Csak hivatkozzon rád. Ha nem teszi marad a kicsi ott, ahol van. Beérik. És a határidőket tartsa be, csodák nincsenek.” Hát persze, hogy kellett hozzá!

Az építőipar nem pletykafészek, ez a meg-ejtett lány szituáció gyakran előfordult, nagy gondot okozva az elkövetőnek; és miután másutt, mint a munkahelyen a témát megbeszélni nem lehetett Németh Lászlók ritkán fordultak elő, előbb-utóbb Samu, mint csodatevő hős az ilyen esetekben ments várként lépett kis képzavar funkcióba. Megmondta kollégámnak, hogy a hölgy hová menjen, mennyit vigyen, ne sokat beszéljen, csak az ő, mármint Samu nevét mondja, tegye le a 800 forintot és felejtse el az egészet. A taxival se hazáig, se a munkásszállásig ne vitesse magát. Persze nemcsak építőipari segédmunkás vérbő lányok, néha tanárnők, könyvtáros kisasszonyok, sőt vízőzők, eset-

leg komolyabb színésznők is jöttek Samura hivatkozva. Ő maga sohasem kért a közvetítésért pénzt, önzetlenül segített.

Év végén – Szilveszterkor – országosan szokásos volt, hogy akinek nagyobb lakása volt, ott Óv búcsúztatót tartott. A köznép az utcán gyűlt össze, trombitákat árultak, több ezren hömpölyögtek álarcban és sörösüveggel az utcán, az Oktogon, a Nyugati, a Zilkovics, a Keleti, a Rákóczi tér volt a csomópontok. Petárdáztak, éjfélkor röviden elhallgattak, majd folytatták. Akinek azonban volt rá lehetősége, védetten, zárt lakásban ünnepelt. Magnetofon még nem volt, a későbbi magnó sem, háború előtti gramfonok adták a zenét, gyümölcsbólé volt divatban. Estélyi ruha a hölgyeken, öltöny, nyakkendő az urakon. néha egy-egy művész több helyet is felkerekedett. Egész évben hivatkozhattak azután rájuk. Ital persze kellett hozzá, jégkockát úgy kellett a jéggyár kocijából előre megrendelni. Mindig volt egy büfészoba zsíroskenyérrel, hagymával. A disznótorosig kocsonya. az minősítette a háziasszonyt. A gramfon körül táncoltak, a férfiak alsónadrágjuk alá fecskét kötöttek, a hölgyek estélyit nem egyszer, színházi díszlet- és jelmezfestők kézzel festették, de jobb társaság kapcsolattal bírt az Operettszínházhoz, a Balett karhoz és onnan béreltek, inkább csak kölcsönvettek jelmezeket. Samu ezeknek a szilveszteri táncmultságoknak általában részese volt. Volt motorcsónakja nyáron, horgásztanyája Lacházán, turistaházak vezetői esengtek építőipari közreműködésért. Vitorlázórepülőzni is szokott és tudott és oda bátor lányokat is levitt. Igen sokszor valamelyik házigazda valamelyik orvosbarátja volt.

Az egyik ilyen szilveszteri éjszakán, amikor inkább kaparatos volt a társaság, mint nem eltáncolt a társaság nőgyógyász barátja, aki egy ledér asszonnyal lejtett. Samu török

Balatonakali

szultánnak volt öltözve, kisemberként így magasabbnak látszott. Alig ismerték meg egymást, de még is. „Samukám! Te vagy?” „Nohát.” Megálltak. A nőgyógyásznak eszébe jutott az a havonta néhány nő, akik jórészt fiatal, bővérű, építőipari izmos lányok voltak. Közben pedig úri asszonyok és még nem művésznő is előfordult köztük. Szemérmesen csak annyit suttogva, hogy Samu küldött. És majdnem megfélekezve magáról, ravaszul kacsintott, bele kiáltott a budapesti szilveszter éjszakába: „Samukám! Gratulálok. Nagyon jól megy neked.” Samu akkor jött rá, hogy a Ratkó korszak jelszavának semmibevételével őt, egyedül őt gyanúsítja a szakember, aki osztálytársa és barátja volt, de mielőtt védőbeszédét elmondhatta volna, ezek már eltűnhettek valamelyik szobába vagy éléskamrába.

A közalkalmazottaknak két gyermeküdülőjük is volt a Balaton partján. Az egyik az északi oldalon, a másik a déli oldalon. Ha pontosítani szeretnénk, akkor a közalkalmazottak szakszervezetének, de ez a szakszervezet ez még formalitást se jelentett, mert hivatalosan közalkalmazottak gyermeküdülője volt a nevük. Mind az északi oldalon, mind a déli oldalon lévő, a Balaton nyugati medencéjénél van, az egyik Fonyód-Bélatelepen, a másik Akaliban. Mint tudjuk, a Balaton kettő medencéből áll, a Tihanyi-félsziget választja el a két medencét egymástól, ami azért érdekes, mert, ha az egyik medencét megnyomja a szél, akkor az óriási felület miatt a víz átkerül a másik medencébe, onnan pedig visszaáramlik eredeti helyére. Ez a bizonytalan kis mozgás a Tihanyi-félsziget előtt olyan intenzíven sodróvá teszi a Balaton nagy állóvizét, hogy ez a sodrás az egyébként 3 méter mély tavat a Tihanyi-szorosnál 11 méter mélyig bővíti. Vagyis az egyemelet magasságú víz itt négyemelet magasságúvá mélyül. A két medence közül a frekventáltabb a kisebbik. Itt van a Balaton-part két fővárosa is. Délen Siófok, északon Balatonfüred. Érthetően a nagyobbik nyugati medence ingatlanárait tekintve nem olyan vészesen magas, mint időnként a kisebbik medence partja. A közalkalmazottak gyermeküdülői általában nem erre a célra épültek, vagy ere-

deti tulajdonosuktól kerültek az állam birtokába vagy gazdátlanul maradtak a háború végén és így kerültek a szakszervezetek kezelésébe. Volt néhány olyan szakszervezet, ami százéve rendelkezett saját tulajdonnal. Ilyen volt a MÁV, a Posta, egyes egészségügyi szervezetek. Az iskolák korábban nem, a közalkalmazottak pedig végképp nem. Ez a két üdülő volt a Balatonnál. Ezen kívül is volt a közalkalmazottaknak üdülőjük a hegyekben, az alföldön, sőt még külföldi kapcsolataik is voltak. Egy illet negyedszázad múlva is fölkereshettünk Szászországban, Oberwiesenthalban. Akkoriban a balatoni üdülőket szerettük elsősorban, mert a Balaton vize nyáron odavonzott és mert az üdülők felügyeletét a szakszervezeten belül egy kiváló, nemeslelkű, önzetlen iskolaigazgató látta el. Eredetileg Ábrahámsohn Tivadar-nak, később András Tivadarnak hívták. Fia volt évtizedeken keresztül a legjobb barátom és ma is bár ritkán találkozunk, egyhúron pendülünk. Már az általános iskolába is együtt jártunk, onnan együtt kerültünk át a Kölcsey Gimnáziumba, ott együtt érettségiztünk. Gábor a jogra ment, én az építészkarra. Segítségével menyasszonyom, Erzsike és Tivadar is iskolájába jöhetett tanárának és osztályfőnökének, így nyáron is szükség volt rá a gyermeküdülőkben, mint üdülésvezető tanárra, ahová szerény fizetésért mi is beju-

tottunk. A Balatonnál akkor szezonban nagy pénzeket lehetett keresni, ilyen szerény pénzt csak a szakma megszállottjai és azok barátai akartak kiérdemelni. Viszont az üdülő nekik is üdülést jelentett. Mi Erzsikével – akkor már feleségemmel – voltunk Fonyód-Bélatelepen és Balatonakaliban is. Ott Akaliban velünk üdültetett néhány fiatal KISZ vezető is. Ezek is szívesen tették, közülük is név szerint Bródy Péterre és Áfonyára emlékszem. Ez utóbbi vörös hajáról kapta becenevét és különösen szimpatizáltam vele, mert építésszárműnök hallgató volt és katonaként is szolgált. Édesapja volt a magyar légierő tábornoki rangban szolgáló főparancsnoka. Nemhogy nem tudta fiát felmentetni, de nem is akarta. Áfonya, aki vörös haja alól mindig mosolygott, elmagyarázta, hogy Magyarországon mindenkinek természetes hozzáállása a felmentés lehetőségének keresése, kivéve a magasrangú tiszteket, akiknek meggyőződésük, hogy a katonaság nem elbliccelhető. Sok lány is jött velük, nevelőként ellátást és kevés pénzt kaptak, de mindenütt mindig ott voltak. Általában alkoholt nem fogyasztottunk, ha mégis a helyi paptól szereztük be; az országos misebor készletet az akali templom pincészetében tárolták. Kevés pénzünk volt, ebből vettünk néha kevés, de mindig nagyon jó borocskát. Viszont szemben ott volt Őszöd, a kormányüdülő. Az ott üdülő káderek is innen vették a papi bort, ha jó bort akartak inni.

Egyik kora délután rekkenő meleg volt, ott álltunk a parton, a sorompón túl, az állomás előtt. A sorompó le volt engedve. A sorompóőr, ha részeg volt nem húzta fel a sorompót. Nem véletlenül. Ha a sorompó le van engedve, autó nem mehet rá a sínekre, ha nem mehet rá, baleset sem lehet. Így gondolkodott a sorompóőr és mivel mindig részeg volt, a sorompó mindig lent volt. Valószínűleg egész évben. Mi úgy tudtuk, hogy nyáron.

Az üdülő, a sorompó a sarkon túl volt. A gyerekeket minden fiatal tanár együttes figyelmével vittük fürdeni a strandra.

Ahogy ott álltunk a parton, egy nagyon szép vitorlás tűnt fel, közvetlenül előttünk. Korábban nem láttuk a vízen, tehát nem volt a lermontovi kép. „Belejet parus ogyinoki tumanje morja golubom”, magyarul „A távolban egy fehér vitorla a mély kék tenger ködén átragyog”, egyszer csak ott volt előttünk. Ott a partközel, soha nincs szél. A vázsonyi szél mindig északról, Nagyvázsöny felől fúj és a parti nyárfák a part melletti vízről felfogják a vitorlást. A lendület hozta ki a nádas mellől és bizonytalanul jött felénk. Mi néztük, mellettünk állt egy kistermetű ember, ő láthatóan a vitorlást várta.

„No ez az ember sem ült vitorlásokon.” – jelentette ki kissé talán provokatívan Bródy Péter.

„Hogy mondhat ilyet?” – szólalt meg a kistermetű elvtárs ... a pénzügyminiszter. Válaszolta kicsit felpaprikázódva a kicsiny ember.

„És az a nő ott vele? Talán a felesége?” – kérdezte Áfonya, aki kezdte élvezni a nyilvánvalóan a kormányüdülőből áthajózott vitorlás körüli bonyodalmat.

„Nem, ő nem a felesége.” – mondta a kisember ott a parton.

„Úgy.” – mondta Áfonya. „Szóval a szeretője.” Ennek a nyári Balaton-parton volt némi valószínűsége. Egy igazán szép vitorlás, egy vitorlássapkában lévő férfi és egy sokkal fiatalabb nő a fedélzeten. Áfonya felvetésének volt némi realitása.

„Nem, nem a szeretője.” A kisember szája szinte habzott a dühtől.

„Ő senkinek nem a szeretője! Ő a lányom!” Áfonya is érezte, hogy itt nincs mit folytatni. Ha ez a fiatal lány ennek a kicsinek a lánya, jobb csendben maradni.

Szerencsére előkerültek a velünk nyaraltató kisaszlányok is. Az egyik rögtön odaszaladt, nem is vette észre a kisaszlányt és elkiáltotta magát. „Srácok az a lány ott a vitorlásokon az osztálytársam. Apró Piroskának hívják.” Előrefurakodott, hogy integessen osztálytársának. Akkor vette észre a papát. Akkor már mi is tudtuk, hogy Apró Antallal, Tóni bácsival vitatkoztak Áfonyáék.

Apró Antal a forradalom után nem volt kedvelt ember Magyarországon. Mindenki úgy tudta, hogy nem november negyedikén, hanem talán másnap vagy harmadnap érkezett meg szovjet tankkal a Parlamenthez, ahol majd az építésüggyel foglalkozott. ezért a többség nem szerette. Na nem az építésügy miatt, hanem a szovjet tankon való megérkezés miatt. Szovjet tankon megérkezni a Parlamenthez Magyarországon senki számára nem volt megnyerő. Néhány évvel később viszont ő volt az, aki az egymillió lakásos kormányprogramot beindította. Ez azzal járt, hogy megvásárolták a szovjet házgyárak némelyikét és azokat először Budapesten üzembe állítottuk. Ugyanezek a házgyárak Moszkvában és Leningrádban termelték a Hruscsovkat, a most sok bajt okozó, színvonalatlan lakótelepeket, itt viszont Budapesten azoktól sokkal jobbakat produkáltunk. Ezeknek is sok hibájuk lett, de Európában a legjobbak voltak. Ezt összehasonlító alapon mondom, mert ott Franciaországban viszonylag gyorsan sok millió embert kellett lakáshoz juttatni, amikor Algírt, a francia gyarmatot elhagyta az anyaország és a már francia állampolgár hazaküldött arabokat is átköltöztették a Földközi-tenger északi oldalára. Ugyanilyen tízemeletes panelek épültek, de a magyarországi szovjet házgyárak, gyönyörű, kavicsbeton homlokzatukkal irigylésre és követően méltóan sikerültek. Ezzel kapcsolatban Apró Antal neve már fel sem

merült. Szerencséjére is. Az a lány viszont, akkor ott a vitorlásokon a legjobb magyar közgazdászok közé nőtt.

Más volt a helyzet Áfonyával. Az építészek különös sajátja, hogy mint figurák érdekesebbek, színesebbek, mint más ember. Az angol krimikben nemcsak a jó oldalon igen sok építész kap szerepet, de itthon is sok olyan jó építész van, aki nem építészként lett híres. A legjobb példa rá Latinovits Zoltán, a színészkirály, aki, mint háza a Bimbó úton is bizonyítja, építészként sem volt utolsó. Évfolyamtársam volt Szegedi Molnár Géza. Remek építész, aki az egyik szilveszteri műsorban Gina Lollobrigida oldalán lépett fel a budapesti tévében és akit egy líbiai terrorista Swechaton az LAN légitársaság pultjánál úgy talált el géppisztolysorozatával, hogy deréktól lefelé lebénult és talán kitűnő grafikusként nagyot alkothatott volna, de bénán már nem ment neki. A Dunába temettük hamvait egy hajóról. Áfonya édesapja egy négyes sorházban kapott egy lakást, szomszédja volt Markója Imre, az igazságügy miniszter. A Fodor utcában, egy négyes sorházban kétszintes lakás garázs nélkül akkoriban az elérhető és az elvárható maximum volt. Minden vezető egységes, sötétkék Ladát kapott. Akkor még lehet, hogy Zsiguli néven futottak. Markója igen kedves felesége hatására átszíneztette metálszürkére. Ez ma már minden taxissal szemben elvárható. De akkor megbocsáthatatlan bűnnek számított. Markóját behívták a pártközpontba és kifizették vele – levonták a fizetéséből – az autó színezését. Ez persze Áfonyát nem érdekelte. Ő viszont bosszantani akarta neves, rangos szomszédait. Meghívott minket, a barátait és reggel négyig énekeltük először a neves táncdalokat majd torkunk szakadtából ordítottuk a mozgalmi dalokat. „Fel vörösök, proletárok!” stb.

Ott ért engem egy megrázó esemény tánc közben. Nagyon szép, fiatal táncpartnerem mesélte, hogy édesapját soha nem tudta alaposan megismerni, mert apja ott halt meg a Köztársaság téren a pártház ostrománál. Ahogy dermedten álltam, szinte könnyezve, bénán, a kislány felemelte mindkét kezét, ahogy akkor az szokás volt a nem összekapaszkodós táncokat táncolni és jelezte, hogy itt az ideje a folytatásnak. Az a Köztársaság tér akkor az ország sorát döntötte el és senki, aki akkor ott volt, ezt nem tudta. Kezünket összetéve táncoltunk és egy korszak majd csak egy negyedszázad múlva zárult le.

Néhány év múlva az Igazságügyi Minisztériumban az ott újonnan alakult Műszaki Szakértői Intézetbe kerültem. Ott sokáig csak orvosszakértői intézet volt és ősidők óta toxikológiai intézet. Ott tudtam meg, hogy az egyik börtön egyik asztalosüzeme nyilván a mi ordítózásaink hatására szép hangszigetelő falborítást készített Áfonya és Markója miniszter út közötti állami tulajdonú lakás belső oldalára. Ott évekig nem mertem megszólalni, nehogy Markója miniszter út megismerje jellemző hangomat. Áfonya, ha nem úgy, így érte el célját. Jó építész lett. Többet nem tudok róla.

Balatonaligán még évekig nyaraltattam, tetszett, hogy a gondnok motorkerékpárjával – oldalkocsis Pannóniája volt – felkereste a gyártókat, kekszet, tojást, sajtot, szalámit termelőktől olcsóbban hozott. a közalkalmazottak gyermeküdülője olcsón ugyan, de egy jó színvonalon létezett. Együtt mentünk át a tisztelendő atyához esténként borért. A gondnokkal – Kovácsnak hívták – nagyon jóban voltunk. Amikor disszidált, pontosan ezért mindenki úgy gondolta, hogy ebben én közreműködve segítettem neki. Pedig nem, de ha tagadtam volna, gyanúsabb lett volna. Kislányom, Ildikó is jól ismerte, becsülte.

Akkor ott a Köztársaság téren a magyar nép sorsát nem külföldön, itthon döntötték el. És nem is Moszkvában, ahogy akkor is és azóta is sokan biztosra véve hiszik. Hruscsovval Sztálin – Joszif Visszarionovics – el-táncoltatta a hopakot. És ezért a Szovjetunió egy desztalinizációs folyamatban a hruscsovi oldalra állt. De a nagy szovjet belpolitikában más szerepek is voltak. Tito itt Európában, a kínai Mao Ce-tung és a különböző európai kommunista pártok felfogása a moszkvai kommunista felfogás és a héják kezébe döntő szempontot adott. A Köztársaság térre begördült négy páncélos. Eldöntötte sorsukat. Negyedikként az akkor már alkoholista kőműves vezette a páncélost, aki akkor tévedésből visszafordult. Ő építette az Akalival szinte összeépült Zánkán Vérkúti úti nyaralómat. Páncélos igazolványát orosz nyelven is megmutatta. De ez már nem Akali. Más történet.

Akkoriban otthon éreztük magunkat Genfben. Ha megláttuk az úton Lacné le Monde-t már-már úgy éreztük, hogy haz értünk. Legelőször még Montreaux irányába indultunk el. Rajzoltam és akvarelleztem a dzsessz fesztiválok városát és a vízen álló középkori várost. A Notre Dame de Siont, de onnan szélességben a felső pályán vagyis az autópályán igyekeztünk Genf felé. Ott két kiállításunkat – vagyis inkább hármat – készítettem elő. Az egyiket a szellemi tulajdon világszékházában Bogsch Árpád birodalmában, a másikat a Népszövetség székházban a magyar Vágó építész által tervezett épületen, a harmadikat pedig saját akvarellemből a GATSZ székházában a "salle des pas-perdus" termében. A Genfi-tó partján rálátással a 200 méter magas szökőkútra Geddora. Szimbolikus jelentőséggel bírt, nekünk különösen fontos volt.

Mint tudjuk Svájc többnyelvű ország. A németet, a franciát és az olaszt egyforma megbecsültséggel beszélik, de nem ám úgy, ahogy mi ezt gondolnánk, hogy mind a három nyelvet mindenki beszéli, hanem például franciául csak a francia határ mellett élő franciák beszélik, de ők aztán nem is tudnak más nyelven csak franciául. Ez a valóságban nagyon meglepő volt. Ma mikor egy nagy áruház mellett sepregető munkást az autónkból kiszállva németül tisztelettel köszöntöttem

és megkérdeztem tőle, hogy jutok be a tó partjára, akkor ő rám szólt, hogy kéri franciául, mert németül nem tud. Én magamban ezt olyan képtelenségnek tartottam, hogy még mondtam is, hogy buta fajankó, aki megjátszsa, hogy nem tud németül, biztos csak azért, mert feleségem Mercedese zavarja nemzeti-ségi öntudatát. De aztán látnom kellett, hogy senkit nem zavar, ha saját anyanyelvét használja. Sőt csak azt tudja használni, így aztán hozzászóltam, hogy először megtudom, hogy milyen nyelven tudom megértetni magam.

Egy alkalommal megkért bennünket Gyarmathy Tihamér Kossuth-díjas festőművész lánya Gyarmathy Ágnes, hogy osztálytársának segítsünk édesapja négy képét kivinni. Az osztálytárs családotól itt nyaralt Magyarországon, viszont Franciaországban Dijonban lakik és utánfutójába már nem férnek bele a képek. Ez a lány akkor már gyermek asszony volt. A román határ mellől Méhkerékről származik és először Budapesten majd pszichiáterként Dijonban élt és dolgozott.

Dijon a mustáráról híres. Konyhai népek között valójában pedig az egyik legszebb középkori műemlék város Európában és külön érdekessége, hogy a művészeteket már régóta fölkarolva, iskolákat és múzeumokat üzemeltet. Akkor nagy magyar művészeti

kiállítás volt Dijonban, ennek címe „Buda-pest Budapest”. És tulajdonképpen a magyar festészet kezdeteit a mai román területek festőművészeinek alkotásait Nagybányát, Kolozsvárt és Brassót mutatta be. A hölgy vállalta, ha kivisszük a képeket, egy hétig nála lakhatunk, megnézhetjük a kiállítást, a várost és a tájat. Szóval nagyon komoly- viszont baráti ellenszolgáltatásban – részesülhetünk. Természetesen elvállaltuk és mint az ügyben már tapasztalt szakemberek a budapesti Kálvin téri 26-os számú ügyvédi iroda külön külkereskedelmi vállalkozását bíztuk meg a négy értékes festmény innen kivite- li, oda beviteli engedélyének beszerzésével. Nem Attacarnet okmányról volt szó. E sze- rint ugyanis be is kell hozni, amit kiviszünk, hanem szabályos kiviteli és oda beviteli en- gedélyről. Célállomás Dijon, Franciaország. Átutazás Németországon Svájccon keresztül. Mi nem tudtunk franciául. Két évet tanultam ugyan, de már régebben, így a szakosodott vállalat csinált mindent. Jól és szakszerűen és természetesen költségünkre. A külkeres- kedő szakvállalat egyetlen apró helyesírási hibát vétett. Franciában az ezer és a millió egyetlen betűben különbözik, talán – mila és mille – valami ilyesmi.

Genfben dolgunk volt. Egy nagy tízemele- tes, elegáns épület legfelső szintjén volt a rezidencia és a nagykövet lakása. E felett már csak a Le Corbusier felfogásában megépített tetőkert és tetőterasz volt. Kismedencével, szökőkúttal a földszinten volt az egész há- zat kiszolgáló, hatalmas uszoda. Öt ilyen tíz- emeletes diplomataház állt egymás mellett, befektetőinek jól jövedelmezett. Én pedig vártam a tetőn a Mont Blanc felbukkanását. Ez nekem és talán minden magyarnak ben- sőséges fogalom. Később többször voltunk Chamonixben és feljutottunk a Mont Blanc- ra. Amíg én a tetőteraszon vártam a Mont

Blanc felbukkanását a felhők közül, alattam a nagyköveti lakásban bájosan furcsa ese- mény történt. A nagykövet idősebb fia für- dővizet eresztett magának a fürdőkádba és közben Angliából hívta barátja telefonon. Be- lemerültek a beszélgetésbe.

A nagykövet otthon volt, valamilyen mun- kájára készült, amikor az ajtóján csenget- tek. Ő volt a bejárat ajtóhoz a legközelebb. Odament és kinyitotta. Nem lepődött meg, amikor az ajtó előtt egy török szultán mas- karában lévő férfit látott állni – ő volt az, aki csengetett – a nagykövet úr házalónak, de igen előkelő házalónak nézte – angolul mondta – köszönjük nem kérünk semmit és rácsapta az ajtót. Majd telefonon szolt a kapuőrségnek, hogy legyenek szigorúbbak. Ahogy ezt gondolta is magában és vissza akart ülni az íróasztalához. Harsány, az előb- binél hosszabb, dühös csöngetést hallott, amikor az ajtót kinyitotta és ott a turbános, tarka, törökgatyás kezében, seprűnyélre kö- tött színes szalagokból álló csokrot szoron- gató és azzal nagyot dobbantó török szultánt látta ingerültebben. Szótagolva – hátha nem jól tud a szultán angolul – ismételten közölte, hogy nem kívánnak semmit vásárolni a háza- lótól. Egyben az ajtón megmutatta a nevet és hogy azon látható, hogy itt a Genfben dele- gált nagykövet lakik – rácsapta – talán ud- variatlanul kitolta az ajtón. Még el se indult az íróasztalához amikor az ajtón nem csak csöngettek, de erőszakosan dörömböltek is és ismét kinyitva a bejárat ajtót – immár harmadszor – a török szultánt ordítani talál- ta, aki a lábát az ajtónyílásba tette és vörös fejjel angolul ordította, hogy őt ne merje ki- dobni, mert ő Törökország Genfben akkre- ditált nagykövete és elvárja magyar kollégá- jától a hagyományosan meleg török-magyar fogadtatást. A magyar nagykövet ráébredt tévedésére, minden létező nyelven – kivéve

törökül – elnézést kért. A török magyarul is tudott, megértőn engedett hangerejéből, ke- zet szorítottak és rátért jövetele céljára.

A fürdőszobája mennyezetéből ömlik a víz, ami nyilván az alatta lévő másik lakást is áz- tatja. Miután felette más nem lakik, ide csön- getett be. Mindketten hátra rohantak, ahol a fürdőkádból közben ömlött ki a víz a padló- ra. A fürdőt megengedő férfi pedig a telefon- beszélgetésbe mélyen elmerülve az ablaknál állt és beszélgetett. A fürdővíz csapjait elzár- ták. A török nem kért a felajánlott pálinkából, barátságosan kezét rázva elvonult. A többiről nem beszélünk. Fogalmunk van róla, mert ezért a hibáért Londonban egy diákszállóból a fiút már kitették. Ott a költségeket a dip- lomáciai testület állta, de azért mindennek volt határa. A Mont Blanc nem bújta ki a fel- legyek közül. A Népszövetség székházában volt emléktárgyakat árusító bolt. Diplomáciai kedvezménnyel itt svájci zsebkéseket, caran- dache színes ceruzákat, naptárakat, csokolá- dékat vásároltunk majd elindultunk Genfből Dijon felé, ahová számtalan határállomáson keresztül vezetett az út.

Minden utca végén volt vám és határ- vizsgálat. Ezek ilyenkor nyitva voltak, rajtuk írólapon írt felirattal, hogy ha valakinek van elvámolni valója, szíveskedjék a repülőté- ri központi hivatal felkeresni. Mi akkoriban ezen nagyon csodálkoztunk, mert Magyaror- szágon nyitott határállomás még Szlovákia felé sem létezett. Miután mi szerettük volna a Gyarmathy képeket szabályosan beutaztat- ni, ezért átutaztunk a repülőtér melletti vám- hivatalba, ahol a hátsó ülésen lévő képek- re mutatva és a kezünkben lévő okleveleket átadva vártuk a pecsétet. Közben a motort, amit ilyenkor szoktak, lekapcsoltuk. Ugyan- az a kedves, egyenruhás hölgy, a vámtiszt jött vissza, hogy Getsbe a vámparancsnokság- hoz kell fel felfáradnunk. Értetlenül néztünk.

Annyit tudtunk, hogy Gets síparadicsom, felvonóval, de hogy autóval hogyan kell fel- jutni, nem tudtuk. Barátságos közölte, hogy menjünk utána. Az okmányt nem adta vissza, motorra pattant és mint egy motorversenyző robogott előttünk. Alig bírtuk követni. Fönt megálltunk, beparkoltunk, ő előre ment, mi követtük. Fönt franciául magyarázott valamit, minket bent tartott, a motorra pattant és ba- rátságosan integetve elvágtatott.

Odabent kényelmesen leültettek, megmu- tatták, hol van a toalett, majd egy pohár vizet téve elénk francia nyelven feltették kérdéseit. Útleveleinkből látták, hogy magyarok va- gyok. Mondtam, hogy németül és magyarul jól tudunk, de Svájc olyan, hogy német Svájcban németül, francia Svájcban franciául, olasz Svájcban olaszul beszélnek és nem is illik, de nem is lehet a nyelveket összekeverni. Ta- nácstalanul néztek rám. Kivétel nélkül mind hölgyek voltak. Németül egyikük sem beszélt. Nyelvügyben faggattak, mind végül teljesen reménytelenül kiböktek, hogy oroszul 14 évig tanultam, orosz nyelvvizsgám is van, ha kell megérthetjük oroszul egymást. Ők persze nem beszéltek oroszul. Egyszer csak a szoba egységének parancsnoka arca felragyogott, homlokára ütött és elmondta, hogy van egy új munkatársuk, ő lengyel. Az orosz már majd- nem ugyanaz. Elküldött a lengyel származású, de francia vámtisztért. Ő nagyon szép, csillogó szemű, lengyel nő volt, aki kategorikusan ki- jelentette, hogy oroszul nem is akar beszélni. Közbeszóltam lengyelül, hogy nem oroszok, hanem magyarok vagyunk. A hivatalnok me- genyhült, megölelt, mint magyart. Látták, hogy fog menni a dolog. A jegyzőkönyv legalább 6 oldal volt. Mindent szóról szóra átbeszéltünk, felhívtuk a címzettet Dijonban majd ők felhív- ták a nagykövetet Genfben. Szemmel látható- an megenyhültünk. Ők közben megebédeltek, nekünk is akartak ebédet adni, de mi csak

Barna kalapos bolív kismama

egy szendvicset fogadtunk el. Arra ők, és nem a francia állam- ők meghívtak. Egészen jóban lettünk. A magyar nagykövet régi jóbarátom. A telefonban külön a lelkemre kötötte, hogy a jegyzőkönyvnél különösen legyen óvatos, a francia hatóság több, mint következetes. Ha most hibázok, tíz év múlva is iszom a levét. Időnként a benti hölgyekhez kintről egyenruhás vámosok jöttek be. Azok minden egyes alkalommal mindegyiküket külön-külön mélyen a szemükbe nézve végig csókolgatták, a lengyel lánynak Chopin nevét emlegették, ő nem csak lengyel, francia is volt. Egyszer csak megjelent a Mont Blanc. Tíz napot vártam rá Genfben egy tetőterazon, már fejből tudtam a repülőtér menetrendjét. Oda a völgybe szállni nem minden pilótát engedtek, de a Mont Blanc a felhők mögé bújt szemérmesen. És most itt Getsben 3000 méter magasan méltóságteljes szélességében gyönyörködhettem benne, úgy, mint még soha és úgy, mint azután sohasem, mint a templomban. Nyugati oldalát láttuk nyugatról. A nap egyre nyugatabbra járt, a hatalmas hegy oldala egyre megejtőbben tükrözte a napot; 10 napig hiába vártam, most aztán 10 napig is elnéztem volna.

A lengyel munkatárs igyekezett. Öt óra tájban végeztünk, a jegyzőkönyv minden oldalát aláírtuk. Ő is, én is lepecsételte a saját példányát. Ideadta, Annával és főnöknőjével láttamoztattam. Minket is egyenként megöleltek. Amikor az autókhoz mentünk az egész vámhivatal a terazon barátságosan integetett. Beültünk a kocsiba, nem volt nehéz észre venni, hogy időközben az egész autót szétszedték és szakszerűen összerakták. A kihajtó előtt megálltunk, letekert ablaknál integettünk, ők mind vidáman elköszöntek a Mont Blanctól elfordulva. Őt szem elől tévesztettük, estére később, mint akartuk a képekkel együtt Dijonba megérkeztünk. Ott a földön aludtunk.

Házigazdánk nem volt gazdag ember, de a város és magyar kiállítás, a műemlékek és nemcsak a mustár, de a dijoni bagoly is kárpótolt a kényelmetlenségeikért. Másnap a házigazdánk az egész jegyzőkönyvet átfaxolta oldalanként Genfbe a nagykövetségre.

Egyenes válasz érkezett. „Máté, te egy fasz vagy!”

Egy nagykövet nem gorombáskodik. Pláne nem ilyen lövöldetéri módon.

Azonnal visszakérdeztem: „Miért?”

„Olvasd el a címet.” Jött a válasz.

Vámbűntett. Hangzott a cím. A név eredetileg csak ki volt pontozva, végig betűről betűre, szóról szóra ellenőriztem. A címet a lengyel nem fordította le, talán nem is látta. Én mindenesetre nem láttam. Ott volt a baj. A nagykövet telefonon felhívta a házigazdánkat és arra kérte – közjegyzőnél – rendezzük a kérdést, mert, ha én vámbűntettel elhagyom Franciaországot, hosszú ideig oda nem utazhatok be. Egy egész napot vett igénybe a Nótár felkutatása, aki térdét csapkodva nevetett és pénzt sem fogadott el munkájáért. Úgy tetszett neki a többszázéves francia államigazgatás megkövesedettsége. Szép katalógusunkkal honoráltuk munkáját.

Dijonból oly sietve jöttünk haza – egyszerű honvágytól vezérelve – hogy amikor kis barna útjelző táblán megláttam a fehér feliratot „Ronchamp” -ot meg hogy kápolna, nem is lassítottam. Basel körül vettük tudomásul, hogy mit hagyunk ki. Akkor és azóta mindörökké kimaradt. A kiállítás a Budapest Kiállítás Franciaországban, akik mindig is nyelvi- leg közelálló Romániához húznak. Van közös autógyárunk is. Nagyon megrázó volt, mert belépve Brassót láttuk magyar városként feltüntetve és az ott született világhírű festőművész Mattis Teutsch János képeiben gyönyörködhattunk, aki aztán később Nagybányán is otthon volt.

Simon Bolívar országába elindulni, oda eljutni, sőt már a szándék mindezekre Magyarországon nem gyakori. Igen ritkaság. Így van ez akkor is, ha a Bolíviával szomszédos Peru több magyar mérnökembert, bányászt, bányamérnököt foglalkoztatott és hogy itt Budapesten igazán sok olyan értelmiségi van, aki már hallott róla hogyan tükröződnek a Kordillerák áthatolhatatlan láncai a Titicaca-tó 4000 méter magasan fekvő tavának vizében. Ott a tavon még ma is használják a szalmából összeeszkábált vitorlásokat, amelyekkel Heyerdahl professzor megpróbálta áthajózni az óceánt – gondolva, hogy annak idején a vikingek megelőzhatték Kolumbusz Kristófot jó néhány 100, esetleg 1000 éve

Nem véletlenül kerültünk Bolíviába. A Magyar LIONS és a bolív LIONS baráti szerződést akart kötni. Ennek aláírására utazott oda kis küldöttségünk, amelyik néhány magyarból és ugyanennyi németből, Stuttgart öreg elődjéről elnevezett Lions csoportjának tagjaiból állt. A magyarok egy finn mecénás valutájával tudták megalakítani a rendszerváltáskor egyesületüket. Ugyanez az egyesület már 60 évvel korábban Bolíviában megalakult. A magyarok az egyik legszegényebb társaság, a stuttgartiak az egyik leggazdagabb, amikor mi forradalmat játszottunk, ők megépítették Európa első TV-tornyát és sok

magyar talált menedéket ott a háború után és a forradalom után. Ez az egész dolog, amiről most beszélünk egy képtelen kitaláció volt, egy már eleve képtelen helyzet szüleménye. A stuttgarti Mercedes-Benz gyár fordítóirodájának a bolíviai születésű Fritz a vezetője. Egy ilyen vállalati fordítóiroda a mi képzelőerőnket meghaladja, a Mercedes gyár futószalagjáról kettő percenként fut le egy-egy autócsoda, amelyeket évenként megújítanak és a világ közel 200 országába szállítanak. Ezekhez a gépekhez műleírás, szervízkönyv, hatalmas műszaki irodalom tartozik, ráadásul azon a nyelven, ahová az autó kerül. Ennek következtében maga a fordító iroda egy különlegesen szervezett intézmény, ahol évente kell új könyveket elsőrendű nyomdatechnikával és hibátlan kétszáz nyelvre lefordított tartalommal előadni. A bolíviai LIONS, mint említettem már elmúlt 60 éves, amikor a magyar nem érte el az első 10 éves születésnapját, a Magyar Szervezet országos elnöke, Dr. Czeglédi László „Czeka” volt, a budapesti csoportot akkor Dr. Körmendi Anna vezette, aki Czekával együtt a Klauzál téri irodában dolgozott.

A LIONS-tag nem politizál és nem üzletel oroszán minőségében, de ahol tud, segít.

Budapestről Frankfurt am Main-ben repültünk. A hatalmas repülők átszállással, Brazílián keresztül La Pazba vittek minket.

Ez a 4000 méternél magasabban fekvő város Bolívia fővárosa. Mire odaértünk minden más, hát mi is mások lettünk. Hihetetlenül más ott az élet, de az ember maga már nagyon másnak látszik, ott is ugyanaz. A magyarok, meg a bolívak történelmileg is, meg humanizmusukban is igen hasonlóak. szabadságszeretetük erősen meghatározó.

Egyetlen eseményt írnék le, olyat, ami önmagában kerek egész és ami önmagában mutat emberi vonatkozásokat. La Plaz egyik utcájában történt alkonyat után, de még derengő világosban, hogy néhány divatos, szép kirakattal ékes üzlet előtt megállt kiscsoportunk és bementünk az egyik galériába, majd onnan ki egy divatos, bolív divatszalonba. Én a galériában megcsodáltam egy szellemes, igen jól megfestett olajvászon képet, amelyiken több természetelvű madár képe volt, de az igazi, megfestett madarak közt volt egy, amelyiket újságpapírból vágta ki és kasíroztak föl a többi közé a vászonra. Jól megfestett madarak között egy újság ragasztás. Azon tűnődtem, hogy ezt a pofonegyszerű motívumot a festőművész maga találta-e ki vagy valaki másnak az utánérzése. A képen semmi nem utalt utánérzésre, az eredeti származási helyére a két tanult ember színben, formában és feltűnésben profi alkotása volt. Így már nem is mentem be a nagyon jól kivilágított és gazdagon berendezett divatszalonba, hanem az utcán maradtam. Az utcát a boltok fénye erősen megvilágította, egyedül álltam ott és messziről látszott, hogy európai vagyok.

Az utca homályosabb részéről előbukkant egy kismama és kezét kéregetve kérően nyújtotta felém. Azt az első napon alapszabályként megtanították, hogy borraivalót, alamizsnát, baksist soha semmilyen körülmények között nem szabad adni, mert, ha ez előfordulna, mint a hangyaraj, ellepnének minket a kéregetők. Fejemet ingatva mutat-

tam a szépszemű, barna kalapban lévő kismamának, hogy ne számítson rám, nem adok. Minden bolív nő barna kalapban jár, azt, hogy hogy tudták kitalálni még soha senkinek nem sikerült felderítenie. Ez a barna, kemény kalap teljesen azonos barna kalapfilcből volt. olyan általános népviselet, amihez hasonló nálunk nem is ismerünk. Ugyancsak muto-gatva visszakérdezett a hölgy, hogy tényleg elzárkózom-e, miután egyértelművé tettem döntésemet, ott a megvilágított részen letette batyuját egy fa tövébe, kigombolta ruháját, elővette nagyon szép bársonyos mellecskáját és odaadta a kezében lévő kisbabának, aki aztán szopni kezdte. Miután nem fordultak el, én pedig már ott álltam, szégyenkezés nélkül gyönyörködtem szép, fehér, kék erekkel behálózott mellecskéjében. A kicsi ezalatt vidáman lakmározott.

Meghatóan szép jelenet volt a barna, bolív, kemény kalapot, leszámítva illet, csak középkori szentkép festők, vagy Szőnyi István vagy Angyalföldi Szabó Zoltán tudtak volna hangulatuk alatt megalkotni.

Néhány perc múlva kilépett a divatüzletből, csoportunk oda betért néhány tagja, amire a szép, bolív fiatalasszony azonnal akcióba helyezte magát. Mellecskáját kivette a kisgyerek szájából, blúzáat becsatolta és kinyújtott kezével a csoport tagját képező német bankárhoz lépett.

A gyermek, akitől a tápláló anyai mellett elvették, képtelen ordításba, visításba, féktelen követelőzésbe kezdett. Talán ez az üvöltés volt, ami meghatotta a német bankárt és zsebéből a fémpénzt elővéve azt a kismama kezébe nyomta. A hölgy nem várta, hogy eredményes lesz és megcsodálta a fémpénzt a tenyerébe. Ugyanígy tett a német bankár is.

Aki tudta, hogy nem szabad baksist adni, de a visító gyerek hatására mégis adott. A kinyújtott tenyérben a fényesen csillogó fém-

pénz, meg a gyereke féktelen üvöltése csodaként töltötte meg az estét. A német azonban bankár volt, ezt ő többször is hangsúlyozta különböző fogadásokon. A pénz az pénz, a pénz kell mindenre. Ez adta a LION-csoporton belüli személye jelentőségét. azonnal felismerte, hogy az átadott pénz nem bolív pénz, tehát tévedett, amikor odaadta és azonnal ott a nyitott tenyérből kikapta, kiragadta a baksist. Azt, hogy német márkát, amerikai dollárt vagy mást adott, mi nem láttuk. Olyan gyorsan történt. Azt azonban, hogy a kolduló fiatalasszonynak pénzt adott, elképedve vettük észre, azt pedig, hogy ezt a pénzt visszavette a másik tenyeréből, hirtelen még felfogni sem tudtuk, annyira hihetetlen volt.

A barna kalapos fiatalasszony döbben-ten dermedt rá, hogy itt a divatszalon előtt, a gazdag, fiatalúr meglopta, megkárosította őt. Az a pénz a tenyerében már az övé volt, azt onnan elvenni senkinek sem volt szabad. Erre a fiatalasszony ösztönösen az általa birtokolt egyetlen lehetséges eszközhöz, az ordításhoz fordult, gyermeke a kezében ordított – nem is akárhogy – mert elvette tőle mellbimbóját, ő maga pedig azt felülmúló hangerővel ordítva követelte vissza a pénzt. Így most már ketten ordítottak, hangjuk felerősítette egymást. Valószínűleg ösztönözte egyik a másik hangerejét. Olyan elképesztő ordítás keletkezett, hogy elindultam és eltűntem a kirakat fénye utáni homályban.

Persze a zaj elült, a német bankár valószínűleg másik pénzt vett elő, a kismama visszatette bársonyos mellecskáját a kisbaba szájába, de hogy ne várjuk meg az egész környék reakcióját, a jelenetre megszorítottuk lépteinket és gyorsan elhagytuk a környéket.

Ez az út nekem felejthetetlen apró élmények sora volt és azóta is sokszor érzem, hogy bármennyire is igyekszem a minket kö-

rülveő világ megismerésére, ez nem sikerülhet. Nem azért, mert a világ megismerhetetlen, hanem azért nem, mert mi magunk csak magunkból tudunk kiindulni.

A kórház, amelyikben a vezető orvosok szinte kivétel nélkül németek voltak, évek óta élvezte Fritzék támogatását. Látogatásunk hírére összegyűltek a főorvosok. Több betegágyon fekvő beteget megnézhattunk, persze nem fertőzhettük meg őket, így üvegen keresztül mutatták meg a betegállományt. Egyszer elénk került egy kedvesen mosolygó kislány, akinek lábai térdtől lefelé hiányoztak. Két testvérével 3an indultak el az iskolába, rájuk tört a hóvihár. A két kisebb gyerek megfagyott, neki az elfagyott lábait amputálni kellett, de ő mosolygott. Szívszorító volt. Ugyanezenek a kórháznak a földszintjén, mintegy 100 mosónő mosta kézzel a kórházi lepedőket, huzatokat. Utánuk egy hatalmas udvarban ezek a lepedők kifeszítve száradtak, ez az udvar egészen óriási méretű, hektárnyi alapterületű volt. Mérnök létemre felajánlottam volna, hogy veszünk kórházi mosógépet és elküldjük oda, szárítógéppel pedig sokat véltem segíteni. Megköszönték, de megkértek ne is említsem ember barátilag szép gondolatomat, mert azzal több száz munkahelyet szüntetnék meg és több száz munkanélkülit teremtenék. Beláttam, hogy ami nálunk természetes, az máshol nemcsak, hogy nem az, de nagyon káros is lehet. Ha visszagondolok a Machu Picchu, a Kordillerák, a Titicaca-tó, a Hold-sziget, a Nap-sziget, az inkák gyönyörűen egybefaragott kőfalai, Heyerdhal szalmahajója mind-mind óriási élmény volt, de a barna kalapos, bolív fiatalasszonnyal való találkozás és azok a körülmények mindent felülmúló élményt jelentettek, pedig amikor visszatértünk a Majna Frankfurtba, pontosan tudtuk, hogy itt voltunk.

Csák Máté okleveles építésmérnök, festőművész, műgyűjtő
(Budapest, 1938. június 7. – Budapest, 2017. december 30.)

A Budapesti Műszaki Egyetemen 1962-ben szerzett építés diplomát, majd 1970-ben doktori fokozatot szerzett. Mestere Major Máté és Pogány Frigyes volt. Akvarellfestészetet egyetemi évei alatt Boros Géza, Nemcsics Antal és Masznyik (Máriás) Iván tanítványaként tanult. 1963 és 1973 között a Budapesti Műemléki Felügyelőség főmérnökeként dolgozott. 1973-tól a 2003-as nyugdíjba vonulásáig az Igazságügyi Minisztérium Szakértői Intézetének főtanácsosa volt. Építésmérnökként több mint ezer lakóházat, lakást, nyaralót, kisebb budai épületegyütteseket tervezett. Munkáira nagy hatással volt a Bauhaus és a népi építészet. Szakíróként a Magyar Építőművészet, a Műemlékvédelem és az Immo-Ost című lapokban publikált. 1990 után a Magyar Újságírók Szövetsége Építészeti, Képző- és Iparművészeti Szakosztályának elnöke, a Magyar Ingatlanszövetség alelnöke, az igazságügyi ingatlanszakértők vezetője volt. A Magyar Szépmíves Társaság társelnöke volt. A Körmendi-Csák Kortárs Magyar Gyűjtemény társalapító tulajdonosa volt.

Díjak, ösztöndíjak

1999 Köztársasági Elnöki Aranyérem

2004 Igazságügyi Szakértők Kamarája Nívódíja

2005 Magyar Ingatlan Szövetség (MAISZ) életműdíja

2008 Sopronért Emlékérem

Építész-tervezői munkássága (főbb művei)

1973 Budapest II. kerület, Bimbó úti Panoráma lakótelep teraszházai

1978 Zánka Szemes utca, nádfedeles iker nyaraló

1986 Budapest II. kerület, Fullánk utca 8. átriumos családi ház (jelenleg Izraeli Nagykövetség)

1990 Budapest II. kerület, Szeréna út 11. 2 lakásos ház irodákkal

1991 Budapest II. kerület, Nagybányai út 25. családi ház

1992 Zánka, Aranyhíd utca 18. nyaraló

1997 Budapest II. kerület, Csatárka utca 58., Mágnaškert étterem

Műemlékfelújítási munkássága (főbb művei)

1999 Sopron, Templom utca 18.

1996 Budapest, Damjanich utca Pálffy Palota, Reich Schule, német iskola,

2006 Sopron, Templom utca 9.

2007 Sopron, Szent György utca 20, és 19.

2007 Sopron, Templom utca 14.

Egyéni akvarellkiállítások:

1985-1999 Budapest, ~ *Akvarell* Műterem Galéria (I. Uri utca 42)

1986 Keszthely, Helikon Múzeum

1986 Székesfehérvár, Képcsarnok, Mészöly Géza terem

1987 Cuba, Trinidad, Szépművészeti Galéria

1987 Pataki István művelődési Központ

1987 Ócsai Művelődési Ház

1987 Kispesti Textilgyár Művelődési Ház

1988 NSZK: Steinheim an der Murr

1988 Budapest, Szovjet Kultúra és Tudomány háza. *Találkozásaim a az orosz műemlékekkel*

1988 NSZK. Ludvigsburg, Kreishaus

1997 *Európa – Európa*, Budapest, Ferihegyi Galéria

2000 Svájc, Genf, GATT Galéria

2000 Budapest, Hilton Hotel

2003 Sopron, Hajnóczy-Bakonyi Ház, Könyv bemutató és kiállítás

2003-2010 Budapest, Falk Miksa utca 5. Csák Máté építész galéria (állandó kiállítás)

2004 Budapest, Falk Miksa utca 7. Körmendi Galéria, Múzsa Galériája

2004 Budapest, Magyar Építőművészek Szövetsége-székház

2007 *A mérnökség dicsérete*, Budapest, Falk Miksa utca 5.Csák Máté építész galéria

2007 *Egy építész útirajzai*, Budapest, ~ Csák Máté építész galéria

2007 *Görög rege*, Budapest, ~ Csák Máté építész galéria

2010 Sopron, Pannónia Galéria

2010 *Új akvarellek 25 év után*, Keszthely, Festetics-kastély

2012 *Az Építészet lényege*, könyvbemutató és kiállítás Magyar Építőművészek Szövetsége-székház

2014 Budapest, Kárász Szalon

2015 *Érzés, építészet, érzelem...*, Magyar Építőművészek Szövet-sége-székház, Nicosia

Bibliográfia

1969 Horler Miklós: Az építész és partnerei kérdése. (Válasz egy bírálatra). *Magyar Építőművészet* 1969 (1)64.

1986 Losonci Miklós: Építész-festő. *Vasárnapi Hírek* 1986. szeptember 7.

1987 ~ akvarelljei. *Városépítés* 1987 (3) 34.

1992 Rideg Gábor: *Kölni Vásár. ~, a Budapesti Képző- és Iparművészeti Alapítvány kuratóriumának elnöke. Figyelő* 1982. december 10.

1994 Öltbei Livia: Színes víz Sárváron. *Vas Népe* 1994. november 2.

1997 *Kortárs Magyar Művészet 1945–1997.* A Körmendi-Csák Gyűjtemény. Budapest, Körmendi Galéria.

1997 Szegő György: A személyiség felértékelése. Beszélgetés ~ építész-műgyűjtővel. *Magyar Hírlap* 1997. március 29.

1997 csorba: Európa – Európa. *Pesti Műsor* 1997. április 24.

1998 Magyar kiállítás Bécsben. *Magyar Hírlap* 1998. június 29.

1999 Körmendi Anna-Csák Ferenc (szerk.): *A jövő csillagai. Egy galéria története 1992– 1997.* Budapest, Körmendi Galéria.

2000 *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon, II. kötet.* H-Ö. Budapest, Enciklopédia Kiadó. 524.

2000 Tóth Éva: Üzenet a jövőnek. Megnyílt a Körmendi-Csák Kortárs Magyar Művészeti Gyűjtemény. *Nyugati Kapu* 2000. június 9.

2001 Körmendi Anna (szerk.): *Kortárs Magyar Művészet.* Körmendi Csák Gyűjtemény. Válogatás 1945-2001. Budapest, Körmendi Galéria.

2003 ~ *építész.* Budapest, Körmendi Galéria.

2006 Ébli Gábor: *Magyar műgyűjtemények.* Budapest, Enciklopédia Kiadó.

2007 Nagy Ildikó: Az építő mecénás. *Vas Népe* 2007. március 24.

2008 ~ *soproni épületei. Műépítész a műemlékek városában.* (Bev. Vadas József, Csák Ferenc, ~, Erős Péter, Körmendi Anna, Németh András Péter.) Budapest, Körmendi Kiadó.

2008 *Kortárs magángyűjtők.* Budapest.

2008 *Mecénásnapok. Körmendi-Csák gyűjtemény.* Budapest, Műcsarnok. (Katalógus)

2008 Hajba Ferenc: Az óriás emberszagot érez. *Népszabadság* 2008. augusztus 4.

2008 Bokor Gabriella: Kortárs művek – akár a farakások alól. *Népszava* 2008. december 2.

2009 Pók Viktória: Kitüntették a művészetpártoló házaspárt. *Kisalföld* 2009. január 14.

2009 Pók Viktória: A műemlékek szerelmesei. *Kisalföld* 2009. július 1.

2010 Pók Viktória: Egy napon született a műgyűjtő házaspár. *Kisalföld* 2010. július 19.

2013 Hamvay Péter: Egy gyűjtemény születése. *Népszava* 2013. május 24.

2015 *Érzés, építészet, érzelem.* (Katalógus)

2017 Körmendi Anna: *Egy szenvedély története. Utam a kortárs művészethez. I. kötet* 1989– 2000. II. kötet 2000–2010. Budapest, Körmendi Galéria. 10, 12, 15, 48, 49, 207, 248, 251, 284; 15, 27, 36, 37, 46, 50, 53, 56, 62, 64, 70, 85, 115, 124, 155, 156, 157, 181, 183, 190, 195, 199, 201, 240, 249, 250, 252, 253, 256, 2767, 275, 280, 283.

2018 Csák Ferenc: Dr. ~ 1938–2018. *Régi-Új Magyar Építőművészet* 2018 (1) 89.

2018 Elhunyt ~ okleveles építésmérnök, festőművész. *Magyar Idők* 2018. január 5.

2018 Hetvenkilenc éves korában meghalt ~. *Magyar Hírlap* 2018. január 5.

2018 Meghalt ~. *Népszava* 2018. január 5.

Publikációk

1967 Műemlékvédelem és városrendezés kapcsolatának problémái a fővárosban. *Műemlékvédelem* 1967(3)156-160.

1968 A budai Várnegyed rekonstrukciójának néhány kérdéséről. *Magyar Építőművészet* 1968 {63-64.

1974 Városháza, Helsinki. *Magyar Építőművészet* 1974 (2) 54-55.

1974 Műemléki ház, Budapest I., Tárnok utca. *Magyar Építőművészet* 1974 (4) 50.

1981 Pfannl Egon építész emlékére. *Műemlékvédelem* 1981 (3) 235-240.

1987 A Fullánk utcai átriumos családi ház. *Művészet* 1987 (5) 48-49.

2001 Gyémánt nappali örjárata. Erőátvitel, 2000. *Premier* 2000 (8) 85-86.

2007 *Bevezető. Kerényi Jenő (1908–0975) emlékhely.* Sopron, Artner Palota. (Katalógus)

2007 Körmendi Anna--: *Közkincs és befektetés.* Manager Magazin 2007 (4) 76-79.

Kiadványok

2003 *Csák Máté építész.* [A Körmendi Galéria kiadása, 21. számú könyv

2008 Vadas József: *Műépítész a műemlékek városában Csák Máté soproni épületei.* Körmendi Kiadó

2011 Csák Máté: *Az építészet lényege* Körmendi Kiadó.

2019 Körmendi Galéria egyedi könyvsorozata, *Csák Máté 10 könyv akvarellek*

2019 Csák Máté: *Curriculum vitae.* A Körmendi Galéria egyedi művészkönyv-sorozata. Körmendi Kiadó.

2021 Csák Máté: *Az élet álom* címmel, Esszé-kötet, Körmendi Galéria Kiadó

Filmek

1997 *Körmendi Anna és Csák Máté Gyűjteménye,* Körmendi Galéria, riportfilm, 3:23

2003 *Csák Máté 65 éves,* kiállítás – 47:39

2003 *Csák Máté rajzai – Kiállítás a Hajnóczy Házban, kiállításmegnyitó,* 17:31

2003 *Sopron - Hajnóczy Ház,* dokumentumfilm, 06:08

2004 *Élvonalban,* portréfilm – 09:31

2004 *Fókuszban a Körmendi-Csák Gyűjtemény, Élvonalban,* doku-mentumfilm – 09:31

2004 *Térbezárt pillanatok – Csák Máté,* Körmendi Galéria, könyv-bemutató – 20:23

2005 *Életműdj Csák Máténak,* dokumentumfilm – 07:10

2005 *Könyvajándékozás és filmbemutató,* 01:37

2007 *Művészvilág – Csák Máté, Művészvilág* – portréfilm – 23:58

2008 *Beszélgetés a 70 éves Csák Mátéval,* riportfilm – 35:40

2008 *Csák Máté a Soproni Krónikában,* riportfilm – 01:10

2008 *Könyvbemutató Csák Máté 70. születésnapján,* riportfilm, 06:58

2009 Az Artner Palota – Ráday Mihály városvédő műsora, *Uno-káink sem fogják látni* – 04:49

2009 *Késpénz* (www.mtv.hu/videoar), riportfilm – 09:29

2010 *Sopron – Hazai üdülési és szabadidős lehetőségek* – interjú, 2:27

Tartalom

Az Élet Álom – Csák Máté	5
A főváros Városházája	6
A Ferenciek tere	10
A budai Duna-part	18
A Duna	25
A Városligeti fasor	28
A hitoktatás	32
A szabadulóművész	35
A patyolat	38
Signum Laudis	40
A sorozások	44
A becsúszó szerelés	47
A mérnökség dicsérete	49
A festészet	50
Az építészet	53
Kapsza Miklós	55
Janáky István	65
Seenger Pali évfolyamtársam, barátom	71
A barbakán	75
Gyarmathy Tihamér ajtóképei	78
Schéner Mihály	82
Prőhle Gergely és Schéner Mihály	90
Mácsai István	95
Az osztálynapló	101
Bea	108
Az orvoskapcsolat	112
Balatonakali	115
Gets	119
Barna kalapos bolív kismama	123
Csák Máté okleveles építészmérnök, festőművész, műgyűjtő	126

